

การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น
ผ่านเรื่องเล่า กรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

The Development of Elders' Participation in Continuing Local
Wisdoms through Narratives : The Case of Baan Nhoon Sub-
district, Song District, Phrae Province

โดย

พัฒนภาณุ ทูลธรรม และคณะ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ได้รับการสนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

พฤษภาคม 2560

การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น
ผ่านเรื่องเล่า กรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

(ข้อตกลงเลขที่ 58-00-1842 รหัสโครงการC-01-2560)

โดย

พัฒนภาณุ ทูลธรรม และคณะ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ได้รับการสนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

พฤษภาคม 2560

The Development of Elders' Participation in Continuing Local
Wisdoms through Narratives : The Case of Baan Nhoon
Sub-district, Song District, Phrae Province
(Contract no 58-00-1842 Project codeC-01-2560)

By

Pattanaphanu Tooltham and Colleagues

Pibulsongkram Rajabhat University

This Project was supported by
Thai Health Promotion Foundation
(ThaiHealth) And Pibulsongkram Rajabhat University

May 2017

หัวข้องานวิจัยเรื่อง	การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของ ผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่า กรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่
ชื่อผู้วิจัย	พัฒนภาณู ทูลธรรม และคณะ
คณะ/สังกัด	สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ปี	2560
คำสำคัญ	การมีส่วนร่วม , ผู้สูงอายุ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, เรื่องเล่า

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่ากรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่เป็นการวิจัยที่ประยุกต์ใช้เทคนิคการวิจัยแนวเรื่องเล่าร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจากเรื่องเล่าหรือประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุประชาชนชาวบ้าน 2) เพื่อศึกษาอุปสรรคในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านหนอง และ 3) เพื่อแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ความยั่งยืน ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้สูงอายุประชาชนตำบลบ้านหนอง 7 ท่านที่เข้าร่วมกระบวนการสัมภาษณ์กลุ่มลึกและสนทนากลุ่ม โดยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและการตีความ

จากการศึกษาวิจัย พบว่า ตำบลบ้านหนองมีภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมาก เพียงแต่การวิจัยหยิบยกมาเพียงบางส่วนโดยจำแนกได้ 6 ประเภทคือ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการละเล่น 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาล้านนา 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณีพิธีกรรม 5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาโรคและการผลิตสมุนไพร และ 6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานฝีมือ ซึ่งสามารถสืบค้นได้จากเรื่องเล่าหรือประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุประชาชนชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านหนองยังคงเผชิญกับอุปสรรคในการดำเนินงาน ได้แก่ อิทธิพลของภาวะความทันสมัย ช่องว่างระหว่างวัยระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน อนุชนรุ่นหลังขาดทักษะเฉพาะและขาดความรู้ความสามารถในการปฏิบัติการทางภูมิปัญญา ขาดกระบวนการปลูกจิตสำนึกเยาวชนในประเด็นจิตสาธารณะและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนขาดแนวทางการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างรายได้กับประชาชน

ซึ่งจากข้อค้นพบการวิจัย รายงานการวิจัยนี้เสนอแนะแนวทางในการต่อยอดและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านหนองออกเป็นหลายแนวทาง ได้แก่ การสร้างกลุ่ม ชมรม หรือเครือข่ายที่มีกิจกรรมในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง การออกแบบหลักสูตรท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับหลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการในกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ทั้งนี้ที่สำคัญที่สุด เมื่อพิจารณาจากศักยภาพของท้องถิ่นบ้านหนองแล้ว ตำบลบ้านหนองสามารถสร้างระบบการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานโดยบูรณาการกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยอาศัยทุนทางสังคมของอำเภอสอง มีการรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน มีกระบวนการปลูกจิตสำนึกกับเด็กและเยาวชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐในพื้นที่เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีอันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งตำบลต่อไปไม่เพียงแต่ผู้สูงอายุเท่านั้น

Research Title The Development of Elders' Participation in Continuing
Local Wisdoms through Narratives : The Case of Baan
Nhoon Sub-district, Song District, Phrae Province

Author Pattanaphanu Tooltham

Faculty Social Work Department, Faculty of Humanities and Social
Sciences

Institute Pibulsongkram Rajabhat University

Year 2017

Keywords Participation, Elders, Local Wisdoms, Narratives

ABSTRACT

The study of “The Development of Elders’ Participation in Continuing Local Wisdoms through Narratives : The Case of Baan Nhoon Sub-district, Song District, Phrae Province” was conducted through narrative approach mixing with qualitative research. There are 3 crucial objectives including 1) to find out local wisdoms enshrined in elders’ life experiences that relating to Baan Nhoon community dynamics 2) to identify obstacles for continuing and revitalizing Baan Nhoon’s local wisdoms and 3) to seek possible pathways for continuing and revitalizing Baan Nhoon’s local wisdoms towards sustainability. Moreover, 6 research participants who are local philosophers were cordially invited into the in-depth interviews and focus group discussion. Also, content and interpretation analysis were employed.

The findings found that Bhaan Nhoon has a lot of local wisdoms in its community. However, the research can partially categorize them into 6 types which are 1) recreational local wisdom 2) local wisdom of community forest conservation 3) local wisdom of Lanna language 4) local wisdom of local rituals 5) local wisdom of health treatment and herbal production and 6) local wisdom of handcraft products. However, there are several crucial obstacles for people in Baan Nhoon to revitalize and continue local wisdoms i.e. modernization influence against localization, generation gap between elders and youths, lack of special skills to local wisdom practices for youths, lack of conscientization process towards youths in public service-mind and local sense of belonging issue, lack in how to develop local wisdoms for improving quality of lives of local people especially in the perspective of income gathering.

The research suggests that Baan Nhoon should establish groups, clubs or network in conducting consecutive activities in term of local wisdoms, design or co-decide local curriculum simultaneously with central curriculum in both primary and secondary schools. Most importantly, Baan Nhoon should seek feasible pathways to create community-based tourism accompany with cultural tourism and eco-tourism, revitalize native rituals for promoting local people relationship, conscientize youths to continue local wisdoms. Last but not least, local people should get support from government agencies to support in terms of budget, tools, humans, market seeking in order to improve not only quality of lives of elders, but also for all people in Baan Nhoon.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ขอขอบพระคุณภาคีที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักวิจัยในพื้นที่และเจ้าหน้าที่ประสานงานที่คอยจัดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สนทนากลุ่ม และนัดสัมภาษณ์กับปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุในพื้นที่ เครือข่ายผู้สูงอายุจากโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลบ้านหนอง สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ วิถีชีวิต วัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ที่เปิดโอกาสพื้นที่เรียนรู้สู่การสร้างสรรค์ความรู้ด้วยกัน ทีมงานคณะนักวิจัยที่คอยแลกเปลี่ยน เสนอแนะแนวทางในการออกแบบการวิจัยตลอดจนหัวหน้าแผนงานโครงการใหญ่ที่คอยสังเคราะห์บทเรียนรู้จากการวิจัยนี้

ธันวาคม

พัฒนภาณุ ทูลธรรม

2560

คำนำ

รายงานการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่า ทัศนศึกษา ตำบลบ้านหนูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่” เป็นโครงการย่อยภายใต้แผนการจัดการท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ และกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย มุ่งหวังในการแสวงหาความรู้กับปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุผู้เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าของชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ โดยพยายามสืบค้นเรื่องเล่าหรือประวัติชีวิตของผู้สูงอายุอันเกี่ยวกับข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็พยายามค้นหาสิ่งๆ ที่เรียกว่าเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นจากเรื่องเล่าดังกล่าว นอกจากนี้การวิจัยยังระบุถึงอุปสรรคในการสืบสานภูมิปัญญาและแนวทางในการต่อยอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกล้ำค่าของชุมชนท้องถิ่นตำบลบ้านหนูนให้ดำรงไว้สืบต่อไปท่ามกลางพลวัตของสังคมไทย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพื้นที่ (area-based research) ทางสังคมศาสตร์ ซึ่งประยุกต์ใช้แนวคิดทางสังคมศาสตร์ในการวิเคราะห์รวมทั้งวิถีวิทยาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ภายใต้กระบวนทัศน์สรศาสตร์สร้างนิยม (constructivism paradigm) โดยเชื่อมั่นในความสามารถและศักยภาพของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน) ซึ่งสามารถผูกโยงเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตจนกระทั่งกลายเป็นชุดความรู้ที่เป็นคุณูปการต่อคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชน “ภูมิปัญญา” เปรียบเสมือนดาบที่แหลมคมทางความคิด การฝึกฝนปฏิบัติจนเกิดความชำนาญที่มีอยู่ในตนของปราชญ์ชาวบ้านทุกท่าน มุ่งหวังเป็นอย่างยิ่งว่า โครงการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางเพื่อขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะของตำบลบ้านหนูน หรือแม้กระทั่งเขตพื้นที่อำเภอสอง จังหวัดแพร่สู่การต่อยอด เพราะมิตติศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกจากจะเป็นสิ่งสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นประเด็นสู่การยกระดับเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วย

พัฒนาภานุ ทูลธรรม

ธันวาคม 2560

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
คำนำ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ช
1 บทนำ	1
ความเป็นมา หลักการและเหตุผล.....	1
วัตถุประสงค์และเป้าหมาย	2
กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่การดำเนินงาน	2
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	2
2 ทบทวนวรรณกรรม	3
แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น	3
แนวคิดการมีส่วนร่วม	4
แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม	6
แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	7
แนวคิดการวิจัยแนวเรื่องเล่า.....	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
กรอบแนวคิด/ทฤษฎีของการวิจัย.....	12
3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	13
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	13
การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย.....	13
พื้นที่ดำเนินงาน	13
แผนการดำเนินงาน	14

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	14
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	14
4 ผลการวิจัย.....	15
ข้อมูลพื้นฐานของตำบลบ้านหนองและองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง.....	15
สืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหนอง : เรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิตผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน.....	17
ภูมิปัญญาด้านการละเล่น.....	17
ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน.....	9
ภูมิปัญญาด้านภาษาล้านนา.....	24
ภูมิปัญญาด้านประเพณีท้องถิ่น.....	26
ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพและการทำสมุนไพร.....	28
ภูมิปัญญาด้านงานฝีมือ.....	32
อุปสรรคในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่..	37
แนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่..	43
5 สรุปผลและข้อเสนอแนะ.....	51
สรุปผลการศึกษา.....	51
อภิปรายผลการศึกษา.....	55
ข้อเสนอแนะ.....	57
บรรณานุกรม.....	58
ภาคผนวก.....	60
ประวัติผู้วิจัย.....	64

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 กรอบแนวคิด/ทฤษฎีของการวิจัย.....	12
2 การแสดงสถิติทำรำเสื่อลากหาง.....	19
3 ลุงจ๋านง ปราชญ์ชาวบ้านกำลังเขียนภาษาล้านนา.....	24
4 พิธีกรรมบูชาต้าวตั้งสี่ (บูชาท้าวทั้งสี่).....	27
5 การตากแห้งสมุนไพรที่บ้านป่าหล่น.....	32
6 “ฮอก” สิ่งประดิษฐ์กระดิ่งวัวกระดิ่งควายจากไม้.....	33
7 ผู้สูงอายุกำลังทอผ้าที่วัดบ้านหนุ่นใต้.....	37
8 แผนภาพโมเดลสรุปผลการวิจัย.....	51

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาหลักการและเหตุผล

ภายใต้สังคมไทยก้าวสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ตลอดทั้งสถาบันการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวในการออกแบบนโยบายและวิธีการปฏิบัติงานที่ส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นพื้นฐานต่อการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและชุมชนโดยภาพรวม

อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าผู้สูงอายุจะเป็นวัยที่รอรับบริการหรือสวัสดิการสังคมจากรัฐหรือเป็นผู้ได้รับการช่วยเหลือจากชุมชนเท่านั้น ในอีกมิติหนึ่ง ผู้สูงอายุเป็นประชากรเข้มแข็งที่จะสร้างสรรค์ชุมชนและสังคมให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณค่า มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและสังคมโดยไม่เพียงพึ่งพิงบุคคลในครอบครัวและเจ้าหน้าที่รัฐ และชุมชนเท่านั้น การออกแบบกิจกรรมเพื่อสนับสนุนหรือส่งเสริมให้ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตนเอง มีเครือข่ายทางสังคมและได้รับการสนับสนุนทางสังคม อันนำไปสู่การพัฒนาผู้สูงอายุทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมไม่เป็นผู้สูงอายุที่ซึมเศร้า

เมื่อพิจารณาจากยุทธศาสตร์การวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2555, น. 6) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 3 คือ การส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ ผ่านกลยุทธ์จากการวิจัยที่ 4 โดยสนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ กล่าวคือ 1) การวิจัยเพื่อส่งเสริมให้เกิดคลังปัญญากลางของผู้สูงอายุเพื่อรวบรวมภูมิปัญญาในสังคม 2) การวิจัยเพื่อส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ สะท้อนให้เห็นว่า การวิจัยเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุที่มีศักยภาพมีความสำคัญยิ่ง นอกจากนี้การส่งเสริม รวบรวม และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากองค์ความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุยังเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมด้วย

ทั้งนี้ จากหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง, 2560, น.5-10) ระบุถึงความสำคัญของการสืบสานหรือการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุในทุกมิติทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม กิจกรรมหรือเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหรือศิลปวัฒนธรรมนี้เข้าไปช่วยหนุนเสริมในประเด็นดังกล่าว ทั้งยังจำเป็นต้องมีการจัดการความรู้ (knowledge management: KM) เพราะจากการสะท้อนของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนองและสถานการณ์ของตำบลพบว่า ยังขาดการสืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ

โดยปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ซึ่งพร้อมพูนด้วยองค์ความรู้และประสบการณ์ที่จะนำพาบุคคลรุ่นหลานหรือชุมชนก้าวไปข้างหน้าด้วยการรักษา พัฒนา สืบทอด และต่อยอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ถ้าขาดการจัดการความรู้หรือการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ชุดขององค์ความรู้และประสบการณ์ที่สะท้อนตัวตนหรือเอกลักษณ์ท้องถิ่นก็จะสูญหายหรือถูกกลืนไปในกระแสสังคม ระบบคุณค่าและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ผู้คนในชุมชนเป็นเจ้าของไม่ได้การพัฒนา สานต่อ หรือถ่ายทอดให้ดำรงอยู่กับท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การค้นหาชุดภูมิปัญญาชาวบ้านจากประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุบ้านหนอง ตลอดจนการสะท้อนอุปสรรคในการสืบทอดภูมิปัญญาจึงสำคัญ เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของ การพัฒนาแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุที่เปรียบเสมือนวิธีการที่ทำให้ผู้สูงอายุเป็นผู้สูงอายุที่แข็งแรง (active aging) เป็นผู้นำชุมชนด้านการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญา เสริมสร้างความเป็นเจ้าของชุมชน (sense of belonging) ผ่านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เกิดความอึดอเมใจที่คุณค่าหรือภูมิปัญญา อันสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นตนเองมิได้สูญหายไป นอกจากนี้กิจกรรมที่ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมแสวงหาแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นการสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมระหว่างผู้สูงอายุด้วยกันเอง คนต่างวัย ประชาชนในชุมชน ตลอดทั้งเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้วย ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมองเห็นคุณค่าในตนเอง (self-esteem) หรือเรียกว่า “แก่อายุมีคุณค่า ชราอย่างมีคุณภาพ” ซึ่งแม้ว่าจะมีหลักสูตรที่มีเนื้อหาว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ยังพบว่าชุมชนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ยังขาดการสืบสานและการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้ การวิจัยโดยใช้เทคนิคเรื่องเล่าจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุก่อให้เกิดการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นเครื่องมือสำคัญสู่การพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุให้ชุมชนและสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้สูงอายุ สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดนโยบายสาธารณะว่าด้วยการพัฒนาท้องถิ่นด้านการทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา จนกระทั่งนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

1. เพื่อสืบค้นเรื่องราวซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชนผ่านการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้าน
2. เพื่อศึกษาอุปสรรคในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. เพื่อค้นหาแนวทางในการส่งเสริมการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ดำเนินงาน

ผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ จำนวน 8 ท่าน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้เรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิต ที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นอันเป็นสมบัติของชุมชนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. ค้นพบปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่
3. สร้างแนวทาง/รูปแบบเพื่อพัฒนาแนวทาง ในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ซึ่งนำไปสู่การกำหนดในแผนพัฒนาท้องถิ่นและแผนองค์การบริหารส่วนตำบลด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา รวมทั้งการสร้างกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่ากรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่” ใช้แนวคิดและทฤษฎีดังต่อไปนี้ในการอธิบาย

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdoms)

ในแง่ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีผู้ให้คำนิยามไว้ดังนี้

สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534, น. 52) ให้ความหมายว่า เป็นสิ่งที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่ พื้นฟู ประยุกต์ ประดิษฐ์ เสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น ซึ่งนักพื้นฟู นักประยุกต์ และนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ผู้รู้ชาวบ้าน” และสติปัญญาที่ใช้ในการสร้างสรรค์นี้ เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ขณะที่ ประเวศ วะสี (2536, น. 21) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมการเรียนรู้เป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันหมดทุกสาขาไม่แยกเป็นวิชาแบบเรียนที่เราเรียนแต่เป็นการเรียนที่เชื่อมโยงกันทุกรายวิชาทั้งเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การศึกษา และวัฒนธรรม จนผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน ทั้งนี้ ในแง่ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจไม่ได้หมายถึงสินค้าและบริการของท้องถิ่น แต่เป็นองค์ความรู้อันลุ่มลึกหรือการหยั่งรู้ที่เกิดจากสัมพันธภาพอันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ แต่เป็นผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งรอบๆทั้งนิเวศท้องถิ่น นิเวศธรรมชาติ และนิเวศวัฒนธรรม นอกจากนี้ ภูมิปัญญายังเป็นกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ผ่านกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ ก่อนที่จะถูกพัฒนาขึ้นเป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมซึ่งตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในการดำรงชีวิตที่เหมาะสม ได้แก่ อุดมการณ์ คุณค่า ศีลธรรม ภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมซึ่งไม่คงที่ หากแต่มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้นรากฐานของภูมิปัญญายังมาจากกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และประสบการณ์ของบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งปราชญ์หรือผู้อาวุโสในชุมชนท้องถิ่น (พัชรินทร์สิริสุนทร, 2550, น. 6-16)

หากจะกล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว มีผู้อธิบายลักษณะสำคัญดังนี้
เสรี พงศ์พิศ (2536, น.145) กล่าวว่า ภูมิปัญญามี 2 ลักษณะ คือ

1. มีลักษณะเป็นนามธรรม โดยเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. มีลักษณะเป็นรูปธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนคติ ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

ขณะที่สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534, น. 25) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า

1. เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดๆหรือหน่วยสังคมใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับหญิง ชาย

2. เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆของสังคมนั้น มีความเชื่อแต่ยังไม่มียืนยันยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

3. เป็นความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมหนึ่งสังคมใด เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

4. เป็นภูมิปัญญาทางวัตถุในหน่วยสังคมใดๆ เช่น เรือขนานบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอย

นอกจากนี้ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536) ยังได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้มีนัยยะแต่เพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำเนินชีวิต เช่น แบบแผนการใช้ทรัพยากร ซึ่งแบบแผนดังกล่าวจะต้องกำกับด้วยกฎเกณฑ์คุณธรรม หรืออาจเรียกว่า สติ คือ การรู้จักยั้งคิดว่าการใช้ทรัพยากรในระดับใดจึงจะเป็นการสมควร พร้อมกันนั้นก็ใช้ปัญญาที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบแผน หรือวิธีการใช้ทรัพยากรหรือธรรมชาติอย่างรอบคอบ เหมาะสมกับเงื่อนไขทางธรรมชาติและสังคมเพื่อความมั่นคงและยืนยาวในอนาคต จึงอาจแยกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ระดับ หรือ 2 ประเภทคือ ระดับที่หนึ่ง หมายถึง สิ่งที่จับต้องได้ สัมผัสได้ไม่ยาก เช่น การเกษตรพื้นเมือง ส่วนอีกระดับหนึ่ง คือ ด้านที่ดูเหมือนกับเป็นนามธรรม นั่นคือ อุดมการณ์หรือหลักยึดในการดำเนินชีวิต

กล่าวโดยสรุป ลักษณะและความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง เป็นสิ่งที่เปี่ยมทั้งรูปธรรมและนามธรรมเกิดจากการสังสมองค์ความรู้ ประสบการณ์ และการฝึกทักษะของมนุษย์เป็นระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งหล่อหลอมกลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยบุคคล กลุ่ม และชุมชนนั้นๆ ทั้งยังสะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆด้วย ยิ่งไปกว่านั้น การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังต้องอาศัยการส่งต่อ สืบสาน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่นั้นๆ

2. แนวคิดการมีส่วนร่วม (participation)

หากว่าด้วยความหมายของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วม(participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการเกิด ความคิด

ริเริ่มโครงการเพื่อปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้นั้น จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติกา รหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้นกระทำฝานองค์กร (organization) ดังนั้นองค์กรจะต้อง เป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงได้ (ยุพาพร รูปงาม, 2545, น. 5)

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิทย์ พวงงาม (2545, น.8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวบ้าน ยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

2.การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

3.การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงาน ของตนที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวบ้านสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วย ตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4.การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมี ส่วนร่วมแล้วชาวบ้านย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การ ดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความสำเร็จต่ำกว่า

กรรมวิธีการมีส่วนร่วม

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธีที่สำคัญมีดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม , 2545, น. 11)

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมถกปัญหาหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการ พัฒนาเพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน

2.การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตยเพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียใน กรณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา

3.การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการเพื่อให้ ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เข้ามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผน ด้วย

4. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
5. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
7. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
8. การเปิดเวทีสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม
9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม
10. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที่

โดยสรุป การมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ชุมชน และสังคม ในระดับกว้าง ครอบคลุมถึงกระบวนการต่างๆของการดำเนินงานในแผน โครงการ และนโยบายตั้งแต่การค้นหาสาเหตุ การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติการ การประเมินผลเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นที่มีได้กระทำโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่เป็นการกระทำร่วมกันผ่านความร่วมมือร่วมใจของกลุ่มและองค์กร

3. แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม (social support)

ในแง่ความหมายและประเภทของการสนับสนุนทางสังคม มีนักวิชาการที่อธิบายดังนี้

Sidney Cobb (1976, p.300) อธิบายการสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การที่บุคคลได้รับข้อมูลข่าวสารที่บ่งชี้ให้เขาเชื่อได้ว่า เขายังมีคนรัก คนเอาใจใส่ มีคนยกย่อง เห็นคุณค่า และรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกันในสังคม

R.L. Kahn (1979) อธิบายว่า การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะดังนี้

1. การแสดงความพึงพอใจของบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่ง
2. การยืนยันรับรองพฤติกรรมของบุคคลอาจโดยการรับรู้หรือแสดงออกถึงการยอมรับ
3. การให้ความช่วยเหลือด้านสิ่งของ เงินทอง และอื่นๆ

ขณะที่ วันทนี วาสิกะสิน และคณะ (2553, น. 99) เห็นว่า การสนับสนุนทางสังคมมีความหมายที่เหมือนกับแรงสนับสนุนทางสังคมหรือการเกื้อกูลทางสังคม โดยหมายถึง การที่บุคคลได้รับความรัก ความเอาใจใส่ เห็นคุณค่า ได้รับการยกย่อง มีความผูกพันซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในสังคมเดียวกัน มีการให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ เช่น การให้คำแนะนำ การให้สิ่งของ การประเมินเพื่อให้ปรับปรุงให้ดีขึ้น การให้ความช่วยเหลือโดยมาเป็นแรงงาน การให้เวลา ให้ความคิดเห็น ให้ข้อมูลข่าวสาร การสนับสนุนที่มีผลต่ออารมณ์จิตใจ มีขอบเขตครอบคลุมทั้งการให้และการรับ จากบุคคลในครอบครัว อาทิ บิดามารดา ญาติพี่น้อง และบุคคลใกล้ชิดอื่น เช่น เพื่อนฝูง เพื่อนนักเรียน เพื่อนบ้าน เพื่อนที่ทำงาน ครูอาจารย์ คนในชุมชน บุคลากรทางวิชาชีพที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นต้น

ทั้งนี้ ในแง่ของประเภทการสนับสนุนทางสังคม มีนักวิชาการต่างประเทศแบ่งลักษณะดังนี้

Kahn (1979, p. 85) จำแนกการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ชนิด คือ

1. ความผูกพันทางอารมณ์และความคิด (affection) เป็นการแสดงออกซึ่งอารมณ์ในทางบวกของบุคคลหนึ่งต่อบุคคลหนึ่ง โดยแสดงออกในรูปของการยอมรับ การเคารพนับถือ การแสดงความรักความห่วงใย
2. การยืนยันและรับรองพฤติกรรมของกันและกัน (affirmation) เป็นการแสดงออกถึงการเห็นด้วยและการยอมรับในความคิดเห็นหรือการกระทำของบุคคลอื่นว่าถูกต้องหรือเหมาะสม
3. การให้ความช่วยเหลือ (aid) เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่น โดยการเสียสละให้สิ่งของหรือความช่วยเหลือโดยตรง เช่น วัตถุ เงินทอง ข้อมูล เวลา หรือแรงงาน

Cobb (1979, p.93) แบ่งการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การสนับสนุนด้านอารมณ์ (emotional support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลเชื่อว่า เขาได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่ ซึ่งมักจะเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมีความผูกพันลึกซึ้งต่อกัน
2. การสนับสนุนด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า (esteem support) เป็นข้อมูลที่บอกให้ทราบว่าบุคคลนั้นมีคุณค่า บุคคลอื่นยอมรับและเห็นคุณค่าด้วย
3. การสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (social support or network support)

Jacobson (1986, p. 252) จำแนกการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การสนับสนุนด้านอารมณ์ (emotional support) เป็นพฤติกรรมที่ทำให้บุคคลเกิดความสบายใจ เชื่อว่าได้รับการยกย่อง เคารพนับถือ และความรัก รวมทั้งได้รับการเอาใจใส่และให้ความมั่นใจ
2. การสนับสนุนด้านปัญญา (cognitive support) หมายถึง การให้ข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำ ที่จะช่วยให้บุคคลเกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆจนสามารถนำไปเป็นประโยชน์ในการปรับตนต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้
3. การสนับสนุนด้านสิ่งของ (material support) คือ การช่วยเหลือด้วยสิ่งของและบริการที่จะช่วยแก้ปัญหาได้

โดยสรุปจะเห็นว่าการสนับสนุนทางสังคมนั้นมีหลายรูปแบบทั้งการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันส่งผลต่อความผูกพันทางอารมณ์ จิตใจ สติปัญญา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มและชุมชนจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนให้รู้สึกว่าคุณค่า มีศักดิ์ศรี เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชน ซึ่งการสนับสนุนทางสังคมอาจได้รับจากบุคคลที่ใกล้ชิดคือบุคคลในครอบครัว คนรัก ตลอดทั้งบุคคลที่มีความใกล้ชิดที่ห่างออกไป เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน และประชาชนในท้องถิ่น

4. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นหลักการร่วมสมัย (contemporary principle) ที่นานับประเทศนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและสังคมของตนเอง ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ถูกกล่าวถึงเป็นครั้งแรกในห้วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ที่สังคมเริ่มเล็งเห็นถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้เป็นเบื้องต้น ในระยะเวลาต่อมาเมื่อเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ก็เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง ขณะที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2545-2564) ก็เน้นการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ประชาชนได้เกิดการพึ่งตนเอง มีเหตุผล พอประมาณ มีภูมิคุ้มกันภายใต้เงื่อนไขคือ การมีความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนอันที่จะกล่าวต่อไปว่า เดิมทีนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนมุ่งพิจารณามิติสิ่งแวดล้อมเป็นเบื้องต้น ทว่าในปัจจุบัน การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นทางการรวมทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมก็เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการที่ให้คำนิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้หลากหลาย อาทิ

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นขบวนการสร้างความเที่ยงธรรม ความมีประสิทธิภาพ และโครงสร้างที่มีส่วนร่วม เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งด้านต่างๆให้กับชุมชนและภูมิภาคโดยรอบ (ปกรณ์เทพ พจี, 2549, น.16-17)

แนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, 2541) เห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะบูรณาการ (integrated) ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์หรือมีลักษณะลักษณะอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ (balance) หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือเป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ

ขณะที่แม่บทของนิยามจากต่างประเทศของสมัชชาโลกด้านสิ่งแวดล้อม (World Commission on Environment, 1987, cited in UNDP, 1994) นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าหมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมหรือยอมลดทอนความต้องการในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง

“Sustainable Development is development that meets to needs of the present without compromising the ability of the future generations to meet their own needs”

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ตอบโจทย์ต่อความต้องการของคนปัจจุบันโดยที่คนในอนาคตยังคงได้รับการตอบสนองความต้องการ เป็นการพัฒนาที่มีการวางแผนระยะยาว คำนึงถึงมิติของความเป็นองค์รวมมิเพียงสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น ทว่ายังครอบคลุมถึงเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จำเป็นต้องมีการธำรงรักษาหรือสืบสานให้คงอยู่กับท้องถิ่น ทั้งนี้การจะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้จำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาคนให้มีจิตสำนึก มีองค์ความรู้และประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น ตลอดจนมีคุณธรรมที่มั่นคงนำพาท้องถิ่นสู่การพัฒนาระยะยาว สามารถพึ่งตนเองได้ท่ามกลางพลวัตของกระแสโลกาภิวัตน์

5. แนวคิดการวิจัยแนวเรื่องเล่า (narrative approach)

หากเริ่มต้นด้วยการพิจารณาความหมายของการศึกษาเรื่องเล่าหรือการวิจัยเรื่องเล่า นั้น เป็นการศึกษาที่อิงกับประวัติชีวิตหรือประสบการณ์ชีวิตของบุคคลที่เชื่อมโยงกับบริบทสังคมและวัฒนธรรม แต่กระนั้น นิยามความหมายของการศึกษาวิจัยแนวเรื่องเล่ายังเป็นที่ถกเถียงกันแวดวงสังคมศาสตร์ อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยแนวเรื่องเล่าได้ก้าวเข้าสู่พื้นที่การศึกษาทางสังคมศาสตร์เพื่อตั้งคำถามกับชุดองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยกระแสหลักซึ่งเน้นความรู้และความจริงเป็นสากลมีหนึ่งเดียว และวิธีการเข้าถึงความรู้และความจริงนั้นอาศัยเพียงการอธิบายจากสถิติและตัวเลขหรือที่เรียกว่าการวิจัยเชิงปริมาณ ในทางตรงกันข้าม ด้วยอิทธิพลของแนวคิดหลังสมัยใหม่ (postmodernism) และทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) อันทรงอิทธิพลในห้วงเวลา ค.ศ. 1970 เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน แนวคิดและทฤษฎีนี้พยายามตอบโต้ว่าความรู้และความจริงนั้นไม่ได้เป็นสากล หรือมีหนึ่งเดียว หากแต่ปรากฏอยู่ทุกพื้นที่แม้กระทั่งในระดับท้องถิ่น ขณะที่วิธีการในการเข้าถึงความรู้และความจริงนั้นก็มิหลายวิธี หากได้มีแต่วิธีการเชิงปริมาณซึ่งอาศัยตัวเลขหรือสถิติเท่านั้น ประสบการณ์ชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะผู้คนที่ยากลำบากถูกกดขี่จากโครงสร้างอำนาจในการสร้างความรู้และการพัฒนาจากรัฐ ดังนั้น ความรู้และประสบการณ์ของบุคคลจึงเป็นชุดขององค์ความรู้และประสบการณ์ที่ล้ำค่าควรแก่การสืบค้นเพื่อทำความเข้าใจเรื่องราวชีวิตเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและบริบทแวดล้อม

ทั้งนี้ มีนักวิชาการให้ความหมายของการศึกษาเรื่องเล่าดังนี้

จรรยา รัศมีเจริญ (2552, น. 15) เห็นว่าเรื่องเล่า (narrative) เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์หรือข้อมูลผ่านการเล่าเรื่อง โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้เล่าเรื่องด้วยตนเอง เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวในลักษณะเชิงพรรณนา พูดคุยแบบไม่เคร่งครัดและใช้แนวคำถามเปิดกว้างเพื่อการกระตุ้นให้เล่าเรื่อง

เรื่องเล่าเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม (social construction) ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม การให้ความหมายกับการกระทำ ความรู้สึกและทัศนคติต่างๆที่ประกอบกันเป็นเรื่องเล่าสะท้อน

เสียงของคนอื่นๆในสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ บุคคลมองตนเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมผ่านวิธีการที่เรื่องถูกนำมาเล่า เรื่องเล่าประกอบไปด้วยชุดของเรื่องราวมากมายซึ่งเป็นตัวบ่งบอกว่าอดีตของเราเป็นอย่างไร ปัจจุบันเราเป็นใคร และจะดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคตอย่างไร เป็นการจัดระเบียบประสบการณ์ซึ่งมีอยู่มากมาย และสับสนให้เป็นรูปเป็นร่าง เรื่องเล่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และความเข้าใจในตัวบุคคลและเหตุการณ์ก็เปลี่ยนไปด้วย (นภภรณ์ หะวานนท์, 2552, น.7-8)

โดยสรุป เรื่องเล่า คือ เรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดโดยผู้เล่าเป็นบุคคลต้นเรื่อง และมีการถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้รับรู้ผ่านการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตของตนเองดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โลกของตนเองและโลกทางสังคมในเชิงประสบการณ์ของบุคคลซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงกับมิติทางจิตวิญญาณของตนเอง และบริบททางสังคมที่แวดล้อมอยู่ภายนอก ในขณะที่การวิจัยแนวเรื่องเล่าหรือการวิจัยแนวประวัติชีวิตนั้น หมายถึง วิธีการแสวงหาความรู้โดยอาศัยเรื่องราวของบุคคลผ่านการพูดคุยสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (หรือผู้เล่าเรื่อง) ซึ่งเป็นการศึกษาถึงโลกเชิงประสบการณ์ของผู้เล่าเรื่องที่มีส่วนเชื่อมโยงกับระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมภายในตนเองและบริบททางสังคมแวดล้อม ทั้งนี้ในกระบวนการแสวงหาความรู้แนวเรื่องเล่านี้ผู้วิจัยจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย หรือผู้เล่าเรื่องด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยอยู่ในฐานะผู้ที่ถูกเรื่องขึ้นมาเล่าใหม่อีกครั้ง

นอกจากนี้ Catherine Kohler Riessman (1993) ได้นำเสนอภาพตัวแทนของเรื่องเล่า 5 ระดับอันเป็นกระบวนการวิจัยซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 5 ขั้นตอนคือ

1. **การเข้าร่วมฟังประสบการณ์** ด้วยการให้ความสนใจในปรากฏการณ์นั้นๆที่เต็มไปด้วยความหมาย มีการคัดเลือกในสิ่งที่สังเกตเห็น ถือเป็นประสบการณ์ขั้นต้น มีการคัดสรรคบางส่วนโดยมิได้สะท้อนออกมา
2. **ขั้นตอนการบอกเล่าประสบการณ์** ในขั้นนี้ผู้เล่าเสนอเหตุการณ์อีกครั้งโดยมีการจัดลำดับในบทสนทนา มีการบรรยายฉาก ตัวละคร โครงเรื่อง และนำเรื่องมาร้อยเรียงต่อกันในทางที่ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้ในการวาดภาพเหตุการณ์ขึ้นมาใหม่นั้นผู้เล่ามักมีการนำบริบททางวัฒนธรรม การพูดคุยและการฟัง ถือได้ว่าทั้งผู้เล่าและผู้ฟังสร้างเรื่องเล่าขึ้นมาด้วยกัน และในการบอกเล่าเรื่องราวเหล่านั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีช่องว่างระหว่างประสบการณ์ที่ตัวผู้เล่าได้อยู่กับการสื่อสารเรื่องนั้นๆออกมา เรื่องเล่าจึงมีการตีความและเกิดความหมายใหม่ ทำให้ความหมายเปลี่ยนไปในทิศทางอื่นได้ด้วย เนื่องจากเรื่องเล่าถูกสร้างขึ้นมาเป็นภาพตัวแทนในระดับที่สอง อันมีปฏิสัมพันธ์กับเรื่องที่ถูกเล่าสู่กลุ่มคนเฉพาะ และอาจมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เรื่องเล่าจึงมิได้เป็นกลางแต่เกิดขึ้นในบทสนทนาเฉพาะ ถือเป็น การสร้างตัวตนของผู้เล่าเช่นกันว่าอยากจะให้ผู้ฟังรู้จักตัวตนของผู้เล่าอย่างไร จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ว่า เรื่องเล่าจะเป็นภาพตัวแทนของตัวตนผู้เล่า
3. **ขั้นการถอดความประสบการณ์** เป็นระดับที่สามของภาพตัวแทนที่เกี่ยวกับประสบการณ์ในเรื่อง

เล่า ซึ่งมีความไม่สมบูรณ์แฉกเช่นเดียวกับในระดับที่สอง มีการดึงบางส่วนและคัดสรรบางส่วน การถอดเทปก็ เหมือนกับการถ่ายรูปที่ต้องมีการตีความ ต้องตัดสินใจว่าจะถอดข้อความอย่างไรเหมือนการตัดสินใจในการเล่าและการฟังที่มีชุดความคิดหนึ่งมากำกับ

4. **ขั้นของการวิเคราะห์ประสบการณ์** ภาพตัวแทนในระดับนี้เป็นการเข้าสู่การวิเคราะห์ตัวบทที่ถอดความออกมาแล้ว ในขั้นนี้ผู้วิจัยเปิดอ่านเรื่องราวจากบทถอดเทป ตัด ตัดสรรเรื่องราวในกระแสของการสนทนา การพูดคุยให้มีการลงตัวกับข้อปก และพยายามสร้างความรับรู้และความตั้งใจเรียงดั่งเช่นละคร มีการตัดสินใจในหลายอย่างเกี่ยวกับรูปแบบ การจัดลำดับ รูปแบบการนำเสนอ เพื่อดูว่าชีวิตที่แตกเป็นส่วนๆในบทสัมภาษณ์นั้น จะมารวมกันได้อย่างไร ในกระบวนการทำงานขั้นนี้ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีการผนวกรวมและตัดออก ในท้ายที่สุดแล้วการวิเคราะห์ได้สร้างเรื่องใหญ่ขึ้นว่ามันเกิดอะไรขึ้น ด้วยการแสดงนัยของการเล่าเรื่องนั้นๆ มีการตกแต่งต้นฉบับและจัดรูปร่างขึ้นใหม่ในสิ่งที่ได้รับการบอกเล่า ในขั้นนี้ระบบคุณค่า การเมือง และการยอมรับในเชิงทฤษฎีได้เข้ามามีบทบาทอีกครั้ง รูปแบบ การหยุด และการเริ่มต้นของเรื่องเล่าปากเปล่าและประสบการณ์ส่วนบุคคลได้ผ่านไปสู่วางสิ่งที่แตกต่างร่วมกัน

5. **ขั้นตอนสุดท้ายเป็นขั้นการรายงาน** เมื่อเขียนเสร็จแล้วจะมีกลุ่มคนอ่านที่พวกเขาประสบการณ์ของตนเข้ามาในการอ่าน และสิ่งที่ผู้อ่านทุกคนมีคือการวิเคราะห์เสนอภาพของตนเอง จนท้ายที่สุดแล้วไม่สามารถเป็นสิ่งที่บอกได้ชัดว่าผู้ใดเป็นผู้ประพันธ์ตัวบทนั้นจริงๆ แม้แต่ตัวบทนั้นจะมีผู้เขียน นามปากกา และความหมายของตัวบทก็ตาม

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่า กรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่” มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

สมจิต แดนสีแก้ว และคณะ (2540, น. 48-49) ศึกษาการพัฒนาความสามารถในการดูแลตนเองและการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่นค้นพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า ผู้สูงอายุดูแลสุขภาพตนเองตามความเชื่อและประสบการณ์ที่ได้ถ่ายทอดกันมา เช่น ปวดเมื่อยตามตัว หลัง แขน ขา ก็จะบีบนิ้วตามบ้าน ทั้งนี้ผู้สูงอายุยังได้ใช้ภูมิปัญญาของตนเองในการหารายได้บ้าง เช่น จักสาน ทอเสื่อ ปลูกผัก เลี้ยงไก่ ตลอดจนบทบาทต่อสังคมคือการร่วมหรือเป็นผู้นำกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีในชุมชน นอกจากนี้กิจกรรมการร้องเพลงพื้นบ้านโดยใช้ศิลปะท้องถิ่น เช่น การนำแคนและกลองมาเล่น ทำให้ผู้สูงอายุคลายความกังวล หัวเราะมากขึ้น สดชื่นและอยากเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมมากขึ้น

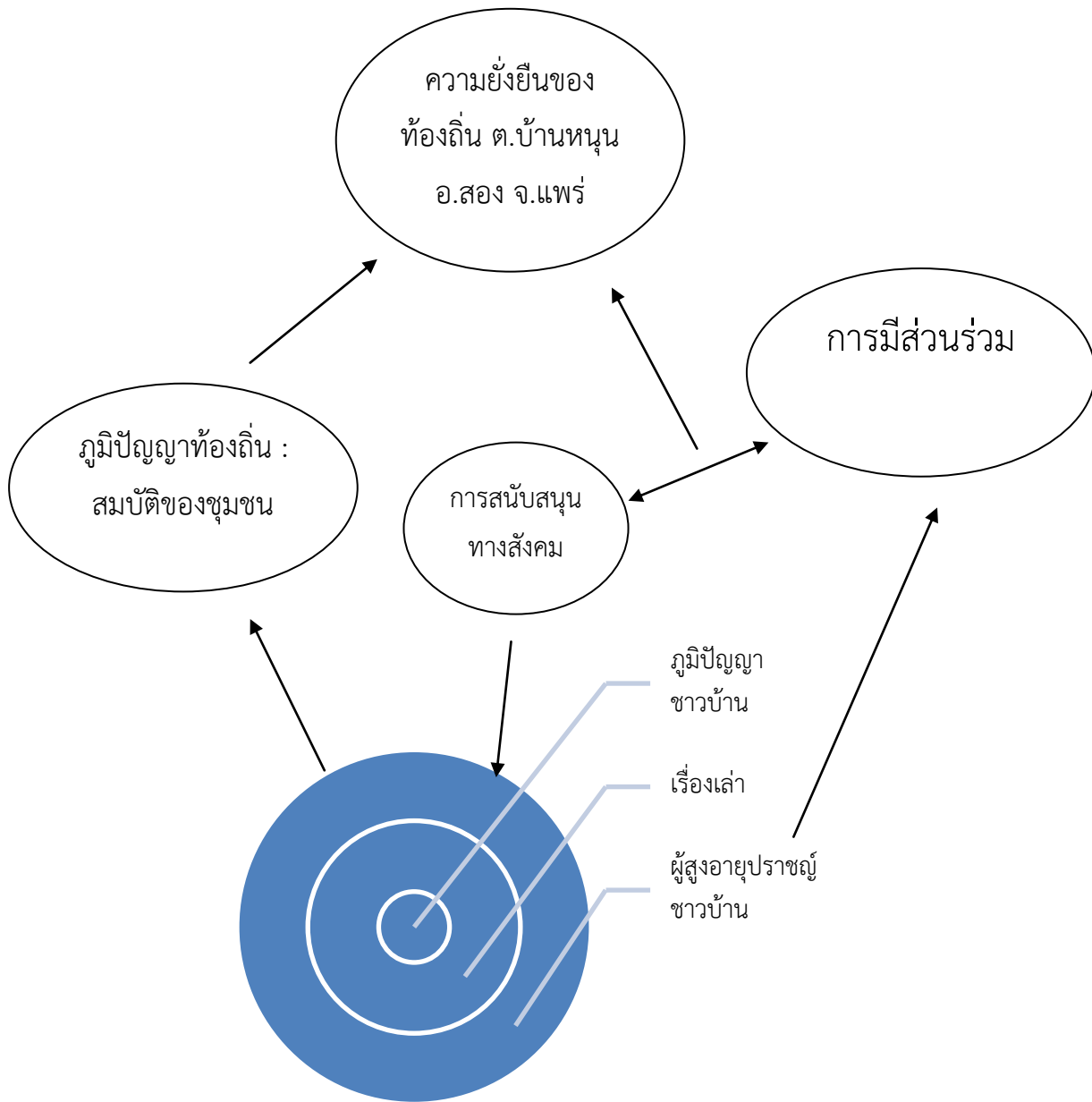
นิตยา สุวรรณเพชร (2554, น. 44-45) ศึกษาพลังการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนอำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 378 ราย พบว่า โดยรวมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุอยู่ในระดับปานกลาง เช่น ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านการตระหนักและมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการพัฒนาเศรษฐกิจ

ขณะที่การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในระดับมากขึ้น ได้แก่ ด้านการได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว ชุมชน และสังคม การสนับสนุนให้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในชีวิตครอบครัวและชุมชน จากผลการศึกษาจะเห็นว่า สิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นควรสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุคือ การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในกิจกรรมชุมชนและสังคมซึ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาเศรษฐกิจเท่านั้น เพราะการทำให้เขารู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสังคมเป็นการเสริมสร้างความภูมิใจในตนเองของผู้สูงอายุ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นว่าเขาดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรีในสังคม

VimolpunNitipong (2002, p.90) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการพัฒนากลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (self-help group) พบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุได้ดีได้แก่ ความสามารถของผู้นำชุมชน การมีประสบการณ์ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุมาก่อน มีการจัดประชุมเพื่อแบ่งปันความคิดและประสบการณ์เสมอ และได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวในชุมชน ในทางตรงกันข้าม ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มประสบกับปัญหาสุขภาพที่เลวร้ายขึ้น การเดินทางที่ยากลำบาก ความรับผิดชอบของผู้สูงอายุในครัวเรือน เมื่อผู้สูงอายุไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่มหรือชมรมก็นำไปสู่บ่อเกิดของปัญหาทางจิตใจของผู้สูงอายุ กล่าวคือ กลายเป็นโรคซึมเศร้า ไม่เห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งการสนับสนุนการมีส่วนร่วมหรือให้ผู้สูงอายุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องอาศัยทุนภายในคือ มีระบบคิด มีการจัดการทางภูมิปัญญา ผู้สูงอายุที่เป็นผู้นำมีความเข้มแข็งทางความคิด และมีวิธีปฏิบัติโดยนำความต้องการของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหา ยิ่งไปกว่านั้น ยังต้องอาศัยทุนภายนอกคือ ภาครัฐหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ อาทิ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล องค์กรบริหารส่วนตำบลเข้ามาสนับสนุนทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์งบประมาณ อีกทั้งกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย (จันทนา สุ่มทา , 2557, น. 99-104)

ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมชุมชน รวมทั้งการสร้างพลังกลุ่มของผู้สูงอายุที่เข้มแข็งในชุมชนต่างมีปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งการสนับสนุนจากครอบครัวเอง สภาวะสุขภาพกายและจิตใจของผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน อีกทั้งการสนับสนุนจากภาคีองค์กรในเขตพื้นที่ท้องถิ่นเพื่อการแก้ไขปัญหาของผู้สูงอายุและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิด/ทฤษฎีของการวิจัย (theoretical framework)

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิด/ทฤษฎีของการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ใช้เทคนิค การวิจัยแนวเรื่องเล่า (narrative approach) ร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อค้นหาเรื่องราวประวัติชีวิตของบุคคล โดยเฉพาะผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านเชื่อมโยงกับ ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ซึ่งเรื่องเล่าหรือประวัติชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุนี้เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น มีสาระที่ น่าสนใจประกอบด้วย จุดเริ่มต้น จุดเปลี่ยนของชีวิต เหตุการณ์ ตัวละคร บุคคล การให้ความหมายต่อชุดของประสบการณ์ ตลอดทั้ง ช่วงเวลาของเหตุการณ์นั้นๆ เพื่อค้นหาเรื่องราวที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นทุนทางความคิดหรือเป็น วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมก็ได้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ใช้นักวิจัยเป็นเครื่องมือการวิจัย (researchers as research instruments) ซึ่งเป็นไปตามหลักการของ การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยการวิจัยแนวเรื่องเล่าเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งนี้ ในความถูกต้องของข้อมูล ทีมวิจัยจะตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน และมีกระบวนการคืนข้อมูลหรือองค์ความรู้สู่ ท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการของการตรวจสอบหลายช่องทาง (triangulation) เพื่อความน่าเชื่อถือของผล การศึกษาที่ได้ จากการศึกษาวิจัย ทั้งนี้ การตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ การให้นักวิจัยแต่ละท่าน แลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันอันเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล รวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับ นักวิจัยในพื้นที่ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

นอกจากนี้ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย คณะนักวิจัยยังร่วมกันออกแบบแนวคำถามสัมภาษณ์ผู้ ร่วมวิจัย โดยเป็นคำถามปลายเปิดที่ใช้ไม่เฉพาะการสัมภาษณ์ลุ่มลึกกับปราชญ์ชาวบ้าน แต่ยังรวมถึงการสนทนา กลุ่มระหว่างปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเครื่องมือแนวคำถามสัมภาษณ์ดังกล่าวได้พิจารณาร่วมกันระหว่างคณะนักวิจัย จากมหาวิทยาลัยและนักวิจัยในพื้นที่ ทั้งนี้ได้กำหนดแนวคำถามเป็นคำถามหลัก (core questions) ที่อิงตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย และคำถามสืบความ (probing questions) เพื่อให้ได้รายละเอียดที่ลุ่มลึกชัดเจนยิ่งขึ้น ผ่านการปริทัศน์วรรณกรรมทั้งแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดเครือข่ายทางสังคมและ การสนับสนุนทางสังคม ตลอดทั้งแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (โปรดดูรายละเอียดภาคผนวก) อย่างไรก็ตาม เมื่อ เข้าสู่กระบวนการวิจัยของผู้ร่วมวิจัยหรือเมื่อปราชญ์ชาวบ้านเล่าเรื่องนั้น การเริ่มต้น การสิ้นสุด หรือแม้กระทั่ง การผูกเรื่องราวเป็นลักษณะของการสังสรรค์อิสระ (free association) โดยผู้ร่วมวิจัยมีอิสระในการเล่าเรื่อง ทว่า

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสัมภาษณ์ลุ่มลึก (in-depth interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างตามแนวทางของการวิจัยแนวเรื่องเล่า โดยเริ่มจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยสามารถเริ่มต้นจากเรื่องราวในจุดที่เขาพร้อมจะเล่า และใช้หลักของการสร้างสรรค์อิสระ (start where they are and free association) อันประกอบด้วยเหตุการณ์ ตัวละคร จุดเปลี่ยนที่สำคัญ ซึ่งเป็นประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุพราศัญชาบ้านเชื่อมโยงกับ บริบทหรือพลวัตของชุมชนและสังคม โดยใช้ผู้ร่วมวิจัยที่เป็นผู้สูงอายุพราศัญชาบ้านทั้งสิ้น 6 ท่าน

2. การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เป็นการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยกับผู้ร่วมวิจัย (ผู้สูงอายุพราศัญชาบ้านและผู้สูงอายุทั่วไป) เพื่อร่วมค้นหาปัจจัยที่เป็นอุปสรรคที่ทำให้ขาดการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ รวมทั้งร่วมแสวงหาแนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ความยั่งยืน ซึ่งจะจัดเวทีกิจกรรมการสนทนากลุ่มโดยความสมัครใจของผู้สูงอายุจากโรงเรียนผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นผ่านการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เรื่องเล่า (narrative analysis) ผ่านการให้ความหมายต่อประสบการณ์ชีวิตและการตีความประสบการณ์ชีวิตหรือเรื่องเล่านั้นจากการสัมภาษณ์ลุ่มลึกโดยให้อิสระกับผู้ให้ข้อมูลในการเริ่มต้นและสิ้นสุดการบอกเล่าเรื่องราว เชื่อมโยงกับบริบทและพลวัตแวดล้อมของชุมชนและสังคม กอปรกับการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ที่ได้จากการสนทนากลุ่ม กำหนดเป็นหัวข้อใหญ่ (themes) หัวข้อย่อย (sub-themes) และร้อยเรียงแนวคิดทฤษฎีจากการปรัศนัวรรณกรรม

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ข้อมูลพื้นฐานของตำบลบ้านหนองและองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง

ก่อนทำความเข้าใจผลการศึกษาวิจัย คณะผู้วิจัยใคร่ขอแนะนำเสนอบริบทพื้นที่ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่เสียก่อน ซึ่งตามประวัติความเป็นมา ตำบลบ้านหนอง เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอสองประกอบไปด้วย 11 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านหนองเสือ หมู่ 2 บ้านหนองใต้หมู่ 3 บ้านลองลือบุญ หมู่ 4 บ้านศรีมูลเรือง หมู่ 5 บ้านศรีมูลเรือง หมู่ 6 บ้านลองลือบุญ หมู่ 7 บ้านศรีมูลเรือง หมู่ 8 บ้านลองลือบุญ หมู่ 9 บ้านดงพัฒนา หมู่ 10 บ้านหนองเหนือ หมู่ 11 บ้านหนองใต้

ทั้งนี้ ในแง่เขตพื้นที่

ทิศเหนือ ติดกับ ต.บ้านกลาง อ.สอง จ.แพร่

ทิศใต้ ติดกับ ต.ทุ่งน้ำว อ.สอง จ.แพร่

ทิศตะวันออก ติดกับ ต.แม่ทราย อ.ร้องกวาง จ.แพร่

ทิศตะวันตก ติดกับ อ.งาว จ.ลำปาง

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง

ประวัติความเป็นมา

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนองได้รับการยกฐานะจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลตามประกาศจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลและประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่มที่ 113 ตอนพิเศษลงวันที่ 25 ธันวาคม 2539 มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 (อบต.บ้านหนอง, ออนไลน์, 2560)

ที่ตั้ง

เลขที่ 512 ตำบล บ้านหนอง อำเภอ สอง จังหวัดแพร่ 54120

อาณาเขต

- ตำบลบ้านหนองตั้งอยู่ทางทิศใต้ของที่ว่าการอำเภอสอง อยู่ห่างจากอำเภอประมาณ 4 กิโลเมตร
- มีพื้นที่ทั้งหมด 104 ตารางกิโลเมตรพื้นที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล มี 102 ตารางกิโลเมตร

ทิศเหนือ จดกับ เขตตำบลบ้านกลาง อ.สอง

ทิศใต้ จดกับ เขตตำบลทุ่งน้ำว อ.สอง

ทิศตะวันออก จดกับ เขตตำบลแม่ทราย อ.ร้องกวาง

ทิศตะวันตก จดกับ เขต อ.งาว จ.ลำปาง

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ที่ราบ ที่ลุ่มและที่ดอน พื้นที่ การเกษตรส่วนใหญ่จะติดกับบริเวณแม่น้ำยม และบริเวณที่ติดกับคลองชลประทานโดยมีพื้นที่ซึ่งเป็นป่าสงวน แห่งชาติเป็นบางส่วน ในส่วนการคมนาคมมีถนนลาดยางเข้าถึงทุกหมู่บ้าน

พื้นที่และการใช้ประโยชน์

พื้นที่ตำบลบ้านหนุน มีประมาณ 24,961 ไร่ แบ่งเป็น

(1) พื้นที่การเกษตร	จำนวน 19,965 ไร่	คิดเป็นร้อยละ 87.19 ของพื้นที่ทั้งหมด
- พื้นที่นา	จำนวน 3,962 ไร่	คิดเป็นร้อยละ 19.84 ของพื้นที่ทั้งหมด
- พื้นที่ไร่	จำนวน 8,549 ไร่	คิดเป็นร้อยละ 42.81 ของพื้นที่ทั้งหมด
- พื้นที่สวน	จำนวน 7,574 ไร่	คิดเป็นร้อยละ 37.93 ของพื้นที่ทั้งหมด
- พื้นที่อื่นๆ	จำนวน 4,206 ไร่	คิดเป็นร้อยละ 16.85 ของพื้นที่ทั้งหมด
(2) พื้นที่ที่เป็นป่าไม้	จำนวน 3,296 ไร่	

เขตการปกครอง

จำนวนหมู่บ้าน 10 หมู่บ้าน

- จำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนุนเต็มทั้งหมู่บ้าน 5 หมู่ ได้แก่
 1. บ้านหนุนเหนือ หมู่ 1 นายรักศักดิ์ เศษมะโน ผู้ใหญ่บ้าน
 2. บ้านหนุนใต้ หมู่ 2 นางอณัชฌา เอี่ยมครอง ผู้ใหญ่บ้าน
 3. บ้านหนุนเหนือ หมู่ 9 นายสัมพันธ์ คำแป้น ผู้ใหญ่บ้าน
 4. บ้านหนุนเหนือ หมู่ 10 นายทองหล่อ สะเอียบคง ผู้ใหญ่บ้าน
 5. บ้านหนุนใต้ หมู่ 11 นายเสนาะ อากาศเฒม ผู้ใหญ่บ้าน
- จำนวนหมู่บ้านที่อยู่ในเขตเทศบาลเป็นบางส่วน 5 หมู่ ได้แก่
 1. บ้านศรีมูลเรือง หมู่ 4 นางสุมาลี สุนทรทรัพย์ ผู้ใหญ่บ้าน
 2. บ้านศรีมูลเรือง หมู่ 5 นายคมกริช ไทยเก่ง กำนันตำบล
 4. บ้านศรีมูลเรือง หมู่ 7 นายณรงค์ศิลป์ บังคมเนต ผู้ใหญ่บ้าน
 5. บ้านลองลือบุญ หมู่ 8 นายชีพ คำพลอย ผู้ใหญ่บ้าน

จำนวนครัวเรือนและประชากร

จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,979 ครัวเรือน

จำนวนประชากรทั้งหมด 5,121 คน

เป็นชาย 2,473 คน เป็นหญิง 2,648 คน

วิถีชีวิตชุมชน

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนองยังมีหม้อพื้นบ้านและพิธีกรรมตามความเชื่อ ความศรัทธาสมัยก่อน พิธีสะเดาะเคราะห์ เป่าคาถาให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ บูชาเต่าทังสี่ (บูชาท้าวทังสี่) และพิธีกรรมทางศาสนา อื่นๆที่นับถือ

2. วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชุมชนตำบลบ้านหนองมีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทางภาคเหนือโดยทั่วไป เช่น พิธีสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ลอยกระทง ราษฎรในชุมชนจะมีการรดน้ำ ดำหัวผู้สูงอายุในหมู่บ้านเพื่อแสดงความเคารพนับถือผู้มีพระคุณและญาติผู้ใหญ่ มีระบบสังคมของชุมชนที่เกื้อกูล ซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกันเป็นหมู่คณะโดยมองเห็นจากการมีส่วนร่วมกิจกรรมภายในหมู่บ้านหรืองาน ประเพณีต่างๆรวมถึงการลงแขก ทำไร่ทำนา ทำสวนของราษฎรในหมู่บ้าน

3. มีกลุ่มองค์กรต่างๆ เช่น

- ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มข้าวโพด กลุ่มยุติมีสุข กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจ ชุมชนแคปหมูไร่มัน กลุ่มผลิตภัณฑ์กระดาศา
- ด้านสังคม ได้แก่ กลุ่มพัฒนาสตรีแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มตำรวจบ้าน และอพพร.
- กลุ่มอสม.

สืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหนอง: เรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้าน

ข้อมูลจากวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มลึกและการสนทนากลุ่ม พบว่า เมื่อสืบค้นสิ่งที่เรียกว่าเป็นภูมิปัญญา ชาวบ้านของชาวตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่นั้นมีหลากหลาย สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น การวิจัยนี้ หยิบยกภูมิปัญญาดังกล่าวถอดออกมาเป็นบางส่วน (มีใช้ทั้งหมดทั้งสิ้น) โดยสามารถแบ่งได้เป็น 6 ประเภทจาก ได้แก่

1. ภูมิปัญญาด้านการละเล่น (recreational local wisdom)
2. ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน (local wisdom of community forest conservation)
3. ภูมิปัญญาด้านภาษาล้านนา (local wisdom of Lanna language)
4. ภูมิปัญญาด้านประเพณีท้องถิ่น (local wisdom of local ritual)
5. ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพและการทำสมุนไพร (local wisdom of health treatment and herbal production)

6. ภูมิปัญญาด้านงานฝีมือ (handcraft local wisdom)

ซึ่งสามารถเรียนรู้จากเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านได้รายละเอียดดังนี้

ภูมิปัญญาด้านการละเล่น

เมื่อว่าด้วยภูมิปัญญาด้านการละเล่นแล้ว ชาวไทยล้านนาซึ่งอาศัยอยู่เขตภาคเหนือตอนบนล้วนมี ศิลปวัฒนธรรมการละเล่นที่หลากหลาย อย่างไรก็ตามจากการประสานงานกับนักวิจัยในพื้นที่ทำให้ทราบว่าชุมชน ตำบลบ้านหนูนมีปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุที่สืบทอดทำรำพื้นเมืองที่เรียกว่า “เสื่อลากหาง” จากบรรพบุรุษ โดย ปราชญ์ชาวบ้านท่านนี้คือ ตาหมื่น บุญชู อายุ 83 ปี อาชีพค้าขายของชำ โดยท่านได้ถ่ายทอดเรื่องราวอย่าง สนุกสนานผสมานรอยยิ้มที่คณะนักวิจัยสนใจสัมภาษณ์ท่าน

แท้ที่จริงแล้วผู้คนจำนวนน้อยนักในปัจจุบันที่รู้จักทำรำนี้ ซึ่งตาหมื่นได้ถ่ายทอดเรื่องราวของตนเองถึง ลักษณะทั่วไปของงานรื่นเริงและการแสดงรำเสื่อลากหางของท่าน

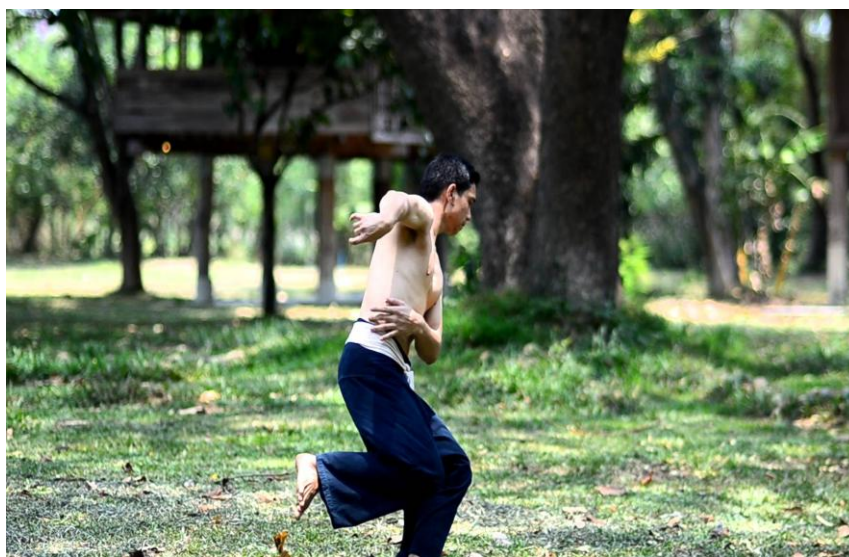
จริงๆทำรำเสื่อลากหางจะใช้กี่คนก็ได้ 5-6 คน เดียวนี้ใช้ทุกงานนะครับไม่ใช่เฉพาะงานบวช เช่น งานประเพณีวัฒนธรรมประจำปีตอนนั้นเท่าที่จำได้ เราไปงานบวช งานแต่งงานที่เราอายุ 30-40 ปี ไปเห็นทำรำเสื่อลากหางก็เลยไปจำของเขา มา ซึ่งท่วงท่ามันก็จะแตกต่างจากรำไทย (เป็นคล้ายเสื่อกำลังลากหาง) ก็คนก็ได้ เป็นคู่ก็ได้ เป็นวงก็ได้ ต้องทำมืออ่อน ๆ หัวก็ต้องอ่อน มือวนกัน มันมีดนตรีเนาะ มันเลยไม่สนุก (สาธิตทำรำ) จริงๆแทบไม่มีแล้วในสังคมไทย ปัจจุบันไม่มีใครรำแล้ว เราก็ไปเรียนรู้จากคนรุ่นปู่ตายาย จริงๆมันก็ต้องมีเครื่องดนตรีอย่างน้อย 3 ชิ้น (ดนตรีจะใช้ซอ กลอง และฉาบ) ปกติการแสดงจะประมาณครึ่งชั่วโมงจริงๆทำรำจำเป็นต้องพร้อมกันนะ แต่ในความเป็นจริงไม่พร้อมก็ได้ ประมาณว่าเอาอิริยาบถของเสื่อ กลายเป็นทำรำ อย่างแต่ก่อนปู่ตายายเขาแห่ภาคในงานบวช เราก็พอรำหน้าคนนั้นแหละ มันเป็นส่วนหนึ่งของรำดาบนะ เราก็เรียนมาจากปู่ตายาย ตอนนี้อำไม่ค่อยไหวแล้ว แข็งขาไปหมดแล้ว (ตาหมื่น, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

จะเห็นว่าในการแสดงทำรำเสื่อลากหางนั้นมีความยืดหยุ่นเป็นภูมิปัญญาที่ไม่หยุดนิ่งนำมาพอรำเพื่อความสนุกรื่นเริงประกอบกับเครื่องดนตรี ตาหมื่นได้เล่าความทรงจำเมื่อครั้งเรียนรู้ทำรำเสื่อลากหางครั้งแรกจาก บรรพบุรุษและใช้ความจำโดยย้อนประสบการณ์ไปถึง 50 ปี โดยทั่วไปแล้วเสื่อลากหางใช้ได้กับทุกประเพณีที่เป็น งานรื่นเริง นอกจากนี้การบอกเล่าของตาหมื่นยังรู้สึกสนุกสนานและภาคภูมิใจในฐานะที่เสื่อลากหางกลายเป็นท่าน รำเพื่อการออกกำลังกายสำหรับผู้สูงอายุที่โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลบ้านหนูนในทุกๆวันพฤหัสบดี เปรียบเสมือน กิจกรรมที่ผ่อนคลายความเครียด ลดความซึมเศร้าของผู้สูงอายุ เพิ่มสรรพภาพทางกายสำหรับผู้สูงอายุ เนื่องจาก ภูมิปัญญาการละเล่นนี้ไม่ได้กีดกันคนใดคนหนึ่งออกไป ใครใคร่สนุกสนานก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้

แล้วตอนที่เราเข้าโรงเรียนผู้สูงอายุ เราก็รำเสื่อลากหาง ใครรำได้ก็รำด้วยกัน เราก็เป็นการออกกำลังกาย มันก็เพื่อความสนุก เพื่อความบันเทิง แก่เครียด อย่างเป็นทางการออกไปโรงเรียนผู้สูงอายุก็ไปรำ เราทำอย่างนี้ก็สนุก สนุกไม่ได้ผูกขาดกับใคร ใครอยากมาร่วมก็มาร่วมได้ มันเหมือนการรำมวยไทเก๊ก ทั้งขาทั้งแขน อย่างของภาคเหนือมันก็มีพ็อนตาบ พ็อนเจิง (ตาหมื่น, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

นอกจากนี้เมื่อถึงวันงานประจำปีหรือมีประเพณีบางอย่างของชาวตำบลบ้านหนองที่จัดขึ้นโดยองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง การรำเสื่อลากหางก็ไปเข้าไปมีบทบาทเพื่อสร้างความสนุกสนานรื่นเริงกับผู้เข้าร่วมด้วย แม้กระทั่งกิจกรรมต้อนรับแขกจากภายนอก ถึงแม้ว่าจะได้รับรางวัลเป็นเงินเล็กน้อย แต่ตาหมื่นก็บอกเล่าเรื่องราวได้อย่างมีความสุข และมีความภาคภูมิใจในตนเอง (self-esteem) ในฐานะที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นและชาวบ้านมองเห็นความสำคัญของการรำเสื่อลากหางดังกล่าวอยู่ในวาระการแสดงผลประเพณีอยู่เสมอ แม้ว่าสภากาชาดวัฒนธรรมตำบลจะสนใจการแสดงดังกล่าวและให้ตาหมื่นไปสอนเด็กที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (ศพด.) ตำบลบ้านหนองที่อยู่ใกล้สภากาชาดวัฒนธรรมตำบล แต่ก็ไม่ได้มีการสานต่อแต่อย่างใด

งานของอบต.ก็ดีสนุก รำต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ตอนนั้นมึงงานประจำปีที่อุทยานพระลอ อำเภอสอง ร่องผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่มา แต่ละหมู่บ้านเขาก็มีการละเล่นนะครับ เราก็เลยไปเล่น บางทีก็มีรางวัลให้เล็กน้อยๆ ต้องไปดูตรงศูนย์เด็กเล็ก จะมีการรวมวัฒนธรรมภูมิปัญญาของท้องถิ่นบ้านหนองไว้ มีบางครั้งครูที่ศูนย์เด็กเล็กให้เราไปสอนการรำเสื่อลากหาง เขาก็ให้ความร่วมมือดี แต่ก็ไม่ได้มีการสานต่อ (ตาหมื่น, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

แผนภาพที่ 2 การแสดงสาธิตท่ารำเสื่อลากหาง

ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ว่าด้วยเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรอบการวิเคราะห์หรือหน่วยของการวิเคราะห์ (unit of analysis) จะมุ่งเน้นที่การวิเคราะห์แนววิเวศวิทยาอันให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงระหว่างสรรพสิ่ง มนุษย์ สัตว์ป่า และสิ่งแวดล้อม เป็นพื้นฐานของสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอันเป็นวาระการพัฒนาของสหประชาชาติ (SDGs 2030) และเมื่อผนวกกับการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นแล้ว วัฒนธรรมชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการแหล่งทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่เป็นทุนของทุกคนในท้องถิ่น

ประสบการณ์การต่อสู้อย่างยาวนานเพื่อให้ได้มาซึ่งป่าชุมชนห้วยป้อม ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลบ้านหนองของลุงคำ พองจันทร์ ชายวัย 76 ปี สะท้อนแรงบันดาลใจ เหตุการณ์ จุดเปลี่ยน และอุปสรรคสำคัญที่ผ่านมาในชีวิตเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากนโยบายภาครัฐและการบูรณาการของกลุ่มทุน เพื่อเป็นแรงบันดาลใจในการธำรงรักษาทุนทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นต่อไป

ผมอาศัยอยู่หมู่ 5 บ้านไร่ห้วย อายุ 76 ปี เข้าร่วมโรงเรียนผู้สูงอายุตั้งแต่เริ่มต้น ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ทำสวน ปลูกสะเดา ปลูกข้าวโพด ปอเทือง มัน สำปะหลังผมก็พอมี ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานมาจากการเรียนเรื่องการเกษตร แล้วนำที่เรียนมาประกอบอาชีพก็พอไปได้อยู่ แต่เรื่องที่ทำเพื่อสังคมก็คือเรื่องการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์ป่าชุมชน ป่าต้นน้ำ ตอนนี้เป็นประธานการอนุรักษ์ป่าได้ 3-4 ปี

คือว่าตั้งแต่ที่เป็นละอ่อน ผมก็ไปหากินในป่า ในลำห้วย ไปกับแม่ นะครับ เเท่าที่จำได้ก็ตั้งแต่อายุ 6-7 ขวบ ตอนนั้นก็ร้องให้ตามกันแม่ไป พอโตก็ไปหากินตามห้วย หาปูหาหอย หาปลา ก็เห็นว่าป่ามันอุดมสมบูรณ์ ชุ่มฉ่ำ ที่นี้มันก็เกิดความรักป่าขึ้นมา นะครับ ที่นี้โตขึ้นมา ก็มาเรียนหนังสือ จบมาพอดีในช่วงนั้นมีการตัดไม้ทำลายป่า การบูรณาการของนายทุน มีนายทุนจากนอกพื้นที่บ้างมาจ้างชาวบ้านตัดไม้ทำลายป่า ชาวบ้านก็ไปร่วมมือโดย

มาปีพ.ศ. 2534 ผมก็ลุกขึ้นมาต่อต้านการตัดไม้ทำลายป่า ตอนนั้นก็เด็ดเดี่ยว ทำคนเดียว ชาวบ้านก็ไม่เห็นด้วยเท่าไร นะครับ ชาวบ้านก็ไม่ได้เข้าร่วมกับเรา ชาวบ้านเขาก็รู้สึกกลัวๆ กลัวๆ เพราะนายทุนมีอิทธิพล ตอนนั้นเป็นสมัยท่านนายกรัฐมนตรีอานันท์ ปันยารชุน ตอนนั้นทางกองทัพก็มีโครงการ “ทหารเสือเพื่อประชาธิปไตย” แล้วก็มีการรวมกลุ่มชาวบ้าน ผมเองก็ได้ประสบการณ์จากการทำกิจกรรมกับเขานะครับ เขาก็จะมีนโยบายการควบคุมร้านค้าไม่ให้ขายเกินราคา มีการเผยแพร่ประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้าน แล้วประเด็นต่อมาที่สำคัญคือ การปลูกจิตสำนึกชาวบ้านให้มีการรักป่า เขาก็มีการรวมกลุ่มกันกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยใช้งานบวชงานศพพบปะพูดคุยกัน นะครับ

ที่นี้ผมก็พยายามรวมกลุ่มชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็พยายามคล้อยตาม แต่มันก็แค่ 20 เปอร์เซ็น แล้วมันก็ขยายขึ้น ผมก็เลยเสนอแนะผู้ใหญ่บ้านว่า “ให้ปิดป่าไปเลย” บอกผู้ใหญ่ว่า ปิดป่าเถอะ ป่าบ้านเราจะไม่มีแล้ว ลูกหลานจะอยู่อย่างไร ชาวบ้านจะมีไม้มาใช้สอยได้อย่างไร ตอนนั้นผู้ใหญ่บ้านก็กลัวๆกลัวๆ ตอนนั้นผู้ใหญ่บ้านสวนกลับมาเลยนะว่า “ผมไม่สามารถปิดได้ ผมกลัวลูกป็นนะ” พอผู้ใหญ่บ้านตอบอย่างนั้นผมหยุดชะงักเลย ที่นี้การตัดไม้ทำลายป่าก็หนัก ขึ้นๆ เป็น 10-20 ย่าน

พอปี พ.ศ. 2536 ผู้ใหญ่บ้านแกก็กลับใจ เพราะตอนนั้นเข้าประชุมกับผู้ใหญ่บ้านผมก็เสนอ ชาวบ้านว่า “ปิดป่าดีกว่าไหม ไม้เราจะหมดแล้ว ลูกหลานเราจะเอาไหนใช้” จากนั้นผู้ใหญ่บ้าน ก็ตัดสินใจปิดป่าเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2536 ซึ่งตามหลักเขาก็จะมีการประชุมผู้ใหญ่บ้านเดือน ละครั้ง ที่ประชุมก็เห็นด้วยกับการปิดป่า ที่ว่าปิดป่านี้ก็บริเวณห้วยป้อม ตำบลบ้านหนองนึ่ง แหละ แต่ต้นน้ำอยู่ตำบลบ้านกลางทิศเหนือขึ้นไปอีกนะครับ มันก็เชื่อมโยงกัน เพราะมันไหลสู่ ตำบลบ้านหนอง

ปิดป่าตั้งแต่ปีพ.ศ. 2536 เสนอที่ประชุมว่าต้องปิดป่า 3 ปี แล้วตั้งคณะกรรมการ แล้วไปเปิดป่า ปีพ.ศ. 2539 ถึงเปิดป่าขอไม้ใช้ได้ ป่าที่บอกว่อนุรักษ์นี่คือ 17,000 ไร่ ครอบคลุมทั้งตำบล บ้านหนองและบ้านกลาง อำเภอสองด้วยนะครับ มันเป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกันครับ เรามีการบวขป่าร่วมกัน อนุรักษ์ร่วมกัน เสนอต่อผู้ใหญ่บ้าน แล้วตั้งคณะกรรมการขึ้นมา 2 ชุด ในสองหมู่บ้าน หมู่บ้านหนึ่งอยู่ในตำบลบ้านหนอง หมู่บ้านหนึ่งตำบลบ้านกลาง คณะกรรมการนี้ มีหน้าที่ลาดตระเวน ปลูกป่าเสริม ซึ่งมีไม้สำคัญหลายชนิด ช่วงแรกๆลาดตระเวนนี้มีคนมาบุกรุกก็เยอะอยู่ แม้กระทั่งคนทางอำเภอร้องทวงเขาก็มาบุกรุก เพราะไม้มันขายได้ราคา ตอนนั้น เหตุการณ์ก็เจอเยอะเลย เจอทั้งจักรยาน แถวห้วยป้อม เบาะที่เขารองบ่าเอาไว้แบกไม้ เลื่อย โซ่ จำได้หมดแหละครับ บางครั้งการลาดตระเวนเนี่ย เราก็ไปนอนค้างคืน หนึ่งคืนบ้าง สอง คืนบ้าง เปลี่ยนกันไปบ้านเหล่าเหนือ ตำบลบ้านกลาง บ้านเหล่าห้วยตำบลบ้านหนองบ้าง พ.ศ. 2526 ร.9 พระราชทานอ่างเก็บน้ำห้วยป้อมตั้งแต่ปีพ.ศ. 2526-2536 ไม้มีน้ำในอ่าง ป่าไม้ ไม่มีสร้างความเป็นดีดังดูตมเมฆทำให้ฝนไม่ค่อยตกด้วย เราก็อธิบายให้ชาวบ้านฟัง ตอนนั้นก็มีการ ประชุมร่วมกับผู้ใหญ่บ้านทุกเดือน เราก็ปิดป่าตั้งแต่ปีพ.ศ. 2536 เมื่อน้ำในอ่างไม่ค่อยมี ทำนา จึงทำไม่ได้ ผมจึงตั้งคำถามกับชาวบ้านว่าจะสร้างอ่างน้ำทำไม มันไม่มีน้ำ ถ้าไม่อนุรักษ์ป่าด้วย เพราะถ้าเราไม่ทำให้ป่าคงไว้ น้ำก็จะไม่มีในอ่าง เราก็ต้องยกตัวอย่างให้เขาฟัง พอปิดป่า สิ่งที่เป็นผลให้เห็นคือน้ำล้น spin way เลย ตั้งแต่วันนั้นชาวบ้านเขาก็เห็นแล้วว่ามันเป็น การเปลี่ยนแปลง เราก็มีกระบวนการอนุรักษ์ป่าเรื่อยๆมา

พอปีพ.ศ. 2537 เราได้รับงบประมาณที่เขาอ้างว่า “โครงการปิดป่าเพื่อราชินี” ซึ่งเป็นนโยบายจากเบื้องบนแล้วผ่านหน่วยงานจังหวัดแพร่ภายใต้กรมป่าไม้ ตอนนั้นได้รับงบประมาณ 10,000 บาท ตอนนั้นเราก็เอามาซื้อเรือเพื่อขนคนข้ามอ่างห้วยป้อมไป นอกจากนั้นก็เอามาซื้อเสบียงอาหาร ซื้อลูกปืนด้วย ซึ่งมันก็ไม่มาการปะทะนะ กลุ่มลาดตระเวนเราเป็นคนส่วนใหญ่ เพราะไปตอนนั้นประมาณ 10 กว่าคน กลุ่มตัดไม้เจ๊กี่วังหนี ซึ่งจริงๆก็จับไม่ได้ เพราะเขาวิ่งหนีหมด (หัวเราะ) แต่ก็มียิงปืนขู่ ปังๆ ซึ่งตอนนั้นลาดตระเวนอยู่ 3 ปี

ที่นั่นมันเกิดเหตุการณ์เมื่อปีพ.ศ. 2548 เกิดพายุ ลมพัดหลังคาชาวบ้าน 15 หลังคาเรือน กลุ่มที่ได้รับความเสียหายก็มีการขอไม้มาใช้สอย เราก็จัดการตามคำร้องขอของชาวบ้าน นอกจากนั้นก็จำเป็นต้องตั้งกฎระเบียบเข้ามา เดี่ยวนี้ก็ไม่ค่อยมีคนขอแล้วครับ เราจะให้ไม่เกิน 5 รายในแต่ละปี ต้องขอต่อคณะกรรมการ ซึ่งคณะกรรมการป่าไม้มี 2 ชุด คือคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ถ้าเป็นคณะกรรมการบริหารก็จะดูแลเรื่องงบประมาณ แต่คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามนั้นทำหน้าที่ลาดตระเวน คณะกรรมการบริหารต้องจัดสรรกำลังคน และให้งบประมาณค่าน้ำมันและค่าอาหารกับกลุ่มลาดตระเวนด้วย ตอนนั้นผมก็เป็นประธานคณะกรรมการอนุรักษ์และควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าห้วยป้อม

ส่วนแรงบันดาลใจในการมาทำตรงนี้ก็มาจากความรักป่า เพราะว่าเราก็เคยสัมผัสกับป่ามาตั้งแต่เด็ก อย่างเราเห็นคนมาตัดไม้ทำลายป่าไปขาย ทีนี้เราก็คิดถึงลูกคิดถึงหลาน และถ้าไม่มีป่าไม้จะอย่างไรในอนาคต ตอนแรกขบวนการอนุรักษ์ ชาวบ้านเขาก็ไม่เห็นด้วยนะ ชาวบ้านบอกว่ามันเป็นไม่ได้ เราก็ไม่ท้อ เราก็เชิญชวนชาวบ้านโดยการเปรียบเทียบให้เห็นตอนเปิดป่าและปิดป่า อย่างเริ่มตัดไม้ทำลายป่าปีพ.ศ. 2535 ตาน้ำในห้วยป้อมตอนนั้นมี 13 ตา มันเริ่มแห้งหมดเลยครับ เหลือไม่กี่ตา น้ำเลยไม่มี แสดงว่าป่าไม้ถูกทำลายขนาดหนัก

เราก็มีทีมงานประมาณ 5-6 คน ก็มีการประชุมกัน ไปอุ้มกลุ่มไหนก็เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง ถ้าไม่เชื่อเราก็ทำให้เขาเห็น ตอนแรกที่ผมทำงานตรงนี้ ผมซึ่งจักรยานไปไหนมาไหนเพื่อไปตรวจป่า เขาไม่ทักทายผมเลย เขาไม่ชอบผมนะ เขาเกลียดเขาซึ่งผมขนาดหนัก มาปัจจุบันนี้มาว่าผมดี ว่าถ้าไม่มีลุงคำ ห้วยป้อมจะเป็นอย่างไรไม่รู้ กลับตาลปัตรเลย เพราะเขาเห็นผลงาน เพราะมันมีป่าแล้วมันเปลี่ยนแปลง ตอนนั้นนะ ไม้มะค่ากว่า 100 ตัน นายทุนขาใหญ่ไปตัดออกหมดจริงๆแนวคิดการปิดป่า เราแบ่งป่าออกเป็น 3 โซน คือ 1) พื้นที่การเกษตร (4,000 ไร่) 2) พื้นที่ป่าชุมชน (6,000 ไร่) 3) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ (7,000 ไร่) รวมเป็น 17,000 ไร่พอดี ซึ่งในการอนุรักษ์ป่าเนี่ยก็ไม่ได้เรียนรู้มาจากใคร คือจิตสำนึกมันเกิดมาคนเดียว

ในเชิงการสนับสนุนจากหน่วยงาน จริงๆมันก็มีหน่วยงานภายนอกมาสนับสนุน เช่น หน่วยงานอนุรักษ์ต้นน้ำมาทำ แต่มันทำไม่สำเร็จ (หน่วยศึกษาและการพัฒนาป่าอนุรักษ์ต้นน้ำแม่สอง) อย่างห้วยป้อมมันก็เป็นห้วยสาขาของลำน้ำแม่สอง แล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำยมครับ จริงๆมันก็เป็นป่าผืนเดียวกัน จริงๆหน่วยงานนี้มาเป็นพี่เลี้ยง แต่ก็ยังดีเพราะเขาก็สนับสนุนเราในด้านองค์ความรู้ งบประมาณด้วย ปัจจุบันผมเป็นประธานการอนุรักษ์ป่าห้วยป้อมมา 24 ปีแล้ว

ปัจจุบันผมทำการเกษตร ซึ่งในการทำเกษตรมันมีองค์ประกอบไม่มากมาย คือต้องมีดิน น้ำ อย่างถ้าไม่มีน้ำเราอยู่ไม่ได้ ทำอย่างไรละให้มีน้ำ เราต้องอนุรักษ์ป่า เราต้องอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ ถ้าเราอยากให้ประเทศเรายังยืน แต่บางคนก็ไม่เข้าใจนะ อย่างกรุงเทพฯ ไม่เห็นมีป่า แต่เขาก็อยู่ได้ ผมก็ทำทายเลยว่ามีฝนเกิดจากที่ไหน ถ้าฝนไม่ตกเราจะเอาน้ำที่ไหนมา ต้นไม้ปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สู่ชั้นบรรยากาศ ออกมาเป็นฝน จริงๆเราไม่ได้เรียนสูงเราก็จบจะรู้ อย่างลุงเนี่ยจบอาชีวะตอนปลายแผนกเกษตรกรรม เทียบเท่าตอนนี่ก็คือปวช.ก็ประมาณ 6 เรายกพอรู้แล้วประสบการณ์เหล่านี้ก็ได้ถ่ายทอดให้กับเยาวชน (ม.ต้น) อย่างหน้าร้อน หน้าแล้ง มีการทำแนวกันไฟป่าชุมชน เราก็บอกให้เขาฟัง เราก็บอกให้เยาวชนฟังว่าเรามาที่นี้ว่าเพื่ออะไร บางทีก็ไปเป็นวิทยากร ส่วนงานลาดตระเวนเราก็มอบหมายให้คนหนุ่มๆไป อย่างบางคนไปหาของป่าไปเจอการตัดไม้ทำลายป่า เขาก็จะรายงานมาที่เรา

ถ้าให้มองตอนนี้ ปัจจุบันการเกษตรเชิงนิเวศ มันก็มีปัญหา นะ อย่างการใช้ปุ๋ยเคมี เพราะเรารู้ใช้ใหม่ว่าบ้านเราเนี่ยใช้ปุ๋ยเคมีหนักเพื่อเร่งผลผลิต ที่นี้มันก็ทำให้ดินมันเสีย ที่นี้ผมก็แก้ไขปัญหาโดยใช้การปลูกพืชหมุนเวียน แต่ปีนี้ผมไม่ทำข้าวโพด ผมไปปลูกปอเทืองแทน เพราะเป็นพืชคลุมดินแล้วมันก็ให้ปุ๋ยด้วย เพราะปอเทืองดูแลง่าย หล้าไม่ได้ใส่ ปุ๋ยก็เช่นกัน น้ำก็ไม่ต้องรด พืชหมุนเวียนที่ทำเกษตรก็มีถั่วเขียว ถั่วแขก อย่างปอเทืองเนี่ยก็หวานหลังจากทำนาเสร็จกำลังจะเข้าหน้าหนาวประมาณตุลาคมจนถึงเมษายน เราก็บอกเตรียมที่จะทำนา มันอยู่ที่เราจะทำอะไรจะทำข้าวโพดหรือทำปอเทือง ที่นี้เรามาประเมินผลใส่กัน เราก็บอกว่าปอเทืองไม่มีค่าแรงเลย ไม่ใช้ปุ๋ยยาอะไรต่างๆ ไม่ได้ใช้น้ำ คือพุดง่ายดูแลง่าย มาคิดอีกที่เราก็คือขาดทุนนะ เพราะเราได้ปุ๋ยคลุมดิน ถ้าหากเป็นข้าวโพด หากข้าวโพดตายก็ไม่ได้เงินสักบาท แต่ปอเทืองเรายังได้ปุ๋ยนะ อย่างคนที่บ้านหนูนเมืองสอง มีน้อยนะที่จะมีที่ดินทำกินถึง 20 ไร่ จริงๆไม่ถึงนั้นหรอก จะว่าพอกินหรือเปล่านั้นก็อาจจะไม่พอกิน ต้องมีอาชีพเสริม เช่น ไปรับจ้าง

อย่างปีพ.ศ. 2548 เราได้รับสนับสนุนจากโครงการ SML มีการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ แต่ประเด็นคือการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพมันต้องใช้จำนวนเยอะต่อไร่ แล้วมันก็ให้ผลช้า ชาวบ้านก็เลยไม่ค่อยนิยมใช้ แต่มันทำให้ดินดี ดินฟื้นตัว แต่ปุ๋ยเคมีเนี่ยดินเสีย ดินแข็งด้วย อย่างปัจจุบันผู้ใหญ่บ้านท่านก็พยายามสนับสนุนชาวบ้านทำปุ๋ยหมักได้ประมาณ 3 ปีแล้ว แล้วก็ได้รับ

งบประมาณสนับสนุนจากกรมพัฒนาที่ดิน แต่โดยส่วนตัวลุงก็ทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพมา โดยตลอดตั้งแต่ปีพ.ศ. 2536

ขณะที่อบต.ก็สนับสนุนการทำแวกกันไฟปีละ 10,000 บาท และหน่วยศึกษาและพัฒนาต้นน้ำ ปีละ 10,000 บาท เป็น 20,000 บาทต่อปีนำมาจัดการบริหาร ครอบคลุมถึงเรื่องลาดตระเวน ด้วย เป็นค่าตอบแทนกับชาวบ้านที่ลาดตระเวน ค่าน้ำมัน ค่าอาหาร เพราะเรามองว่ากิจกรรม การลาดตระเวนจะทำให้เขาเกิดจิตสำนึกรักป่าด้วย ให้เขามีความผูกพันกับป่ามากขึ้น ชี้ให้เห็น ถึงผลดีของการอนุรักษ์ป่า อย่างตำบลเราก็มีป่าปลูก 200 ไร่ เป็นพืชที่กินได้ เช่น ขนุน มะไฟ เป็นต้น เราก็ทำแวกกันไฟในพื้นที่ดังกล่าวด้วย เอาปุ๋ยชีวภาพด้วยให้มันผลิดอกออกผล นอกจากนั้นก็มียุทธศาสตร์ที่พวกผมได้รับ 4 ปีแล้ว จากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช สำหรับหมู่บ้านที่อนุรักษ์ป่า แต่ 4 ปีนี้ไม่ต่อเนื่องนะ ได้ปี 49 51 55 และ 59 หมู่บ้านเราก็เป็น หมู่บ้านดีเด่นระดับ 3 ของประเทศด้วย

อย่างในปัจจุบันชุมชนของเราก็มีการคัดแยกขยะ โดยได้รับงบจากอบต. และสสส.ด้วย ส่วนหนึ่ง ที่แยกขยะเราเอามาทำปุ๋ยหมัก สิ่งที่ได้เดือนกินได้ เราก็ทำ แล้วใส่เดือนก็ไปบำรุงดินของเรา ก็ อาจต้องเปลี่ยนนิสัยของคนไปที่ละน้อย ๆ อย่างปัจจุบันก็พยายามดึงคนมาทำปุ๋ยหมัก เลี้ยง ไข่เดือน ทำน้ำหมักชีวภาพ ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ขยะก็น้อยลง การเกษตรของเราก็จะห่างจาก สารเคมีมากขึ้น ตอนนี้ก็มีการเริ่มเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อยๆ แม้ว่าจะไม่ใช่เปอร์เซ็นต์ของ ชาวบ้าน แต่อย่างน้อยมันคือการเปลี่ยนแปลง (ลุงคำ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

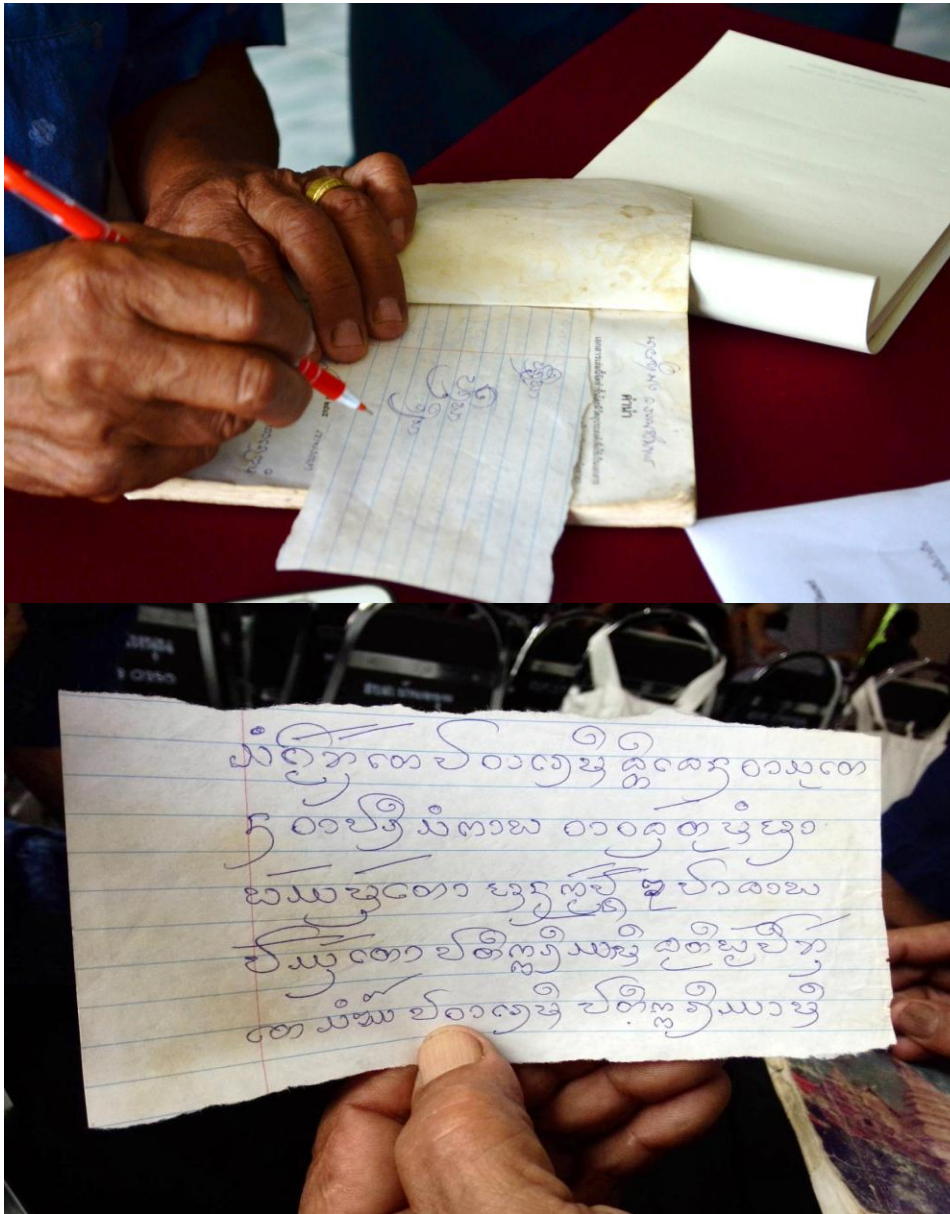
ด้วยเรื่องราวอันยาวเหยียดของลุงคำ ฟองจันทร์ นักต่อสู้เพื่อป่าชุมชนห้วยป้อม ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่สะท้อนให้เห็นแง่มุมหลายประการ โดยประการแรก เมื่อกกล่าวถึงแรงบันดาลใจที่นำพาให้ต่อสู้เรื่อง ป่าชุมชนและร่วมเป็นแกนนำอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกว่า 30 ปีนั้นเกิดขึ้นเมื่อครั้งวัยเด็ก ชีวิต ผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งกับธรรมชาติ ทำมาหากินกับธรรมชาติ แม้ว่า ณ ขณะนั้นจะมีรู้เพียงสามกมาย แต่ ตนเองและครอบครัวผูกพันกับธรรมชาติ ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งจึงเป็นแรงบันดาลใจให้รักษาป่าเรื่อยมา ประการที่สองคือ จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ต่อสู้เรื่องป่าชุมชนเนื่องจากนโยบายรัฐ (การปฏิวัติเขียว) การเอื้อ ประโยชน์กับนายทุน รวมทั้งการบุกรุกของนายทุนได้กระทบต่อจิตสำนึกของลุงคำที่มีอาจณิงดูตายมองเห็นการ เปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนท้องถิ่น จึงลุกขึ้นมาต่อต้าน แม้ว่าสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่ ท่านเล่าสู่ลูกหลานฟังนั้นจะเสี่ยงและเป็นอันตรายต่อชีวิต เพราะการต่อสู้ของลุงคำมีเพียงต่อสู้กับการบุกรุกของ นายทุนเท่านั้น หากแต่เป็นการพยายามโน้มน้าวผู้นำชุมชนและชาวบ้านให้คล้อยตามเข้ามามีส่วนร่วมในวิถีคิดของ เขา ซึ่งพบว่า ในช่วงแรกผู้นำชุมชนและชาวบ้านไม่ใคร่เห็นด้วยกับแนวคิดของลุงคำมากนัก ลุงคำจึงใช้วิธีการตั้ง คำถามให้คิดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ การมีน้ำ มีป่า และการใช้สอยประโยชน์จากทรัพยากรใน ชุมชน จนกระทั่งมีการปิดป่าสำเร็จ 3 ปี แบ่งพื้นที่เป็นเขตป่าสงวนและพื้นที่ใช้สอยอื่นๆ เพื่อประโยชน์กับคนใน

ชุมชน ต่อมาชาวบ้านและผู้นำชุมชนมองเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการอนุรักษ์ป่า กล่าวคือ น้ำในอ่างเก็บน้ำมากขึ้น ป่าต้นน้ำห้วยป้อมซึ่งเป็นตาน้ำของลำน้ำแม่สองโดยไหลสู่แม่น้ำยมต่อไปมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น แนวคิดของลุงคำจึงกลายเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางกับคนในท้องถิ่น

ในแง่การดำเนินงานอนุรักษ์ป่าของลุงคำนั้น เจือปนไขความสำเร็จนอกเหนือจากแรงบันดาลใจส่วนตัวและความมีขันติเด็ดเดี่ยวในการต่อสู้แล้ว เครือข่ายทางสังคมทั้งภายในและภายนอกก็มีความสำคัญในแง่ของการสนับสนุนไม่มากนักน้อย เช่น เครือข่ายภายนอกอย่างหน่วยจัดการต้นน้ำที่สนับสนุน กรมป่าไม้ฯ การประสานงานกับเครือข่ายภายนอกตำบลบ้านหนองอย่างตำบลบ้านกลางเพราะป่าต้นน้ำเชื่อมโยงกันไม่มีพรมแดนอาณาบริเวณ ทั้งนี้โรงเรียนมัธยมในเขตอำเภอสอง หรือแม้กระทั่งเมื่อมีการวางแผนกันไฟป่า องค์กรเหล่านี้มักเชิญลุงคำเป็นวิทยากรสร้างแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและป่าชุมชนอยู่เสมอ ยิ่งไปกว่านั้นในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของลุงคำในปัจจุบัน องค์กรความรู้และการปฏิบัติที่ได้สั่งสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในเชิงเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ลดการใช้สารเคมี ด้วยเหตุนี้พื้นที่เกษตรกรรมบางส่วนของตำบลบ้านหนองยังคงมีการปลูกพืชหมุนเวียน ควบคุมดิน ซึ่งแนวทางปฏิบัติดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอันเป็นเป้าหมายของประเทศและของโลกนั่นเอง

ภูมิปัญญาด้านภาษาล้านนา

ท้องถิ่นภาคเหนือของประเทศไทยเป็นแหล่งอารยธรรมและมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากหลายภูมิภาคของประเทศไทย สิ่งหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคเหนือตอนบนคือภาษา โดยเป็นที่ทราบกันว่าผู้คนภาคเหนือตอนบนจะพูดภาษาคำเมือง “อู้กำเมือง” เป็นภาษาพูดที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปในจังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก ลำปาง ลำพูน พะเยา น่าน และแพร่ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีภาษาเขียนที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ที่เรียกว่าภาษาล้านนา

แผนภาพที่ 3 ลุงจ๋านง ประชาญ์ชาวบ้านกำลังเขียนชื่อนักวิจัยเป็นภาษาล้านนา

วันหนึ่งเมื่อคณะนักวิจัยได้ประสานนักวิจัยในพื้นที่ คณะนักวิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมสังเกตการณ์กลุ่มผู้สูงอายุที่เข้ามาร่วมในหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนุน ก็เป็นเวลาประจวบเหมาะที่ได้พบกับประชาญ์ชาวบ้านด้านภาษาล้านนา ซึ่งก็คือ ลุงจ๋านง ปัจจุบันท่านอายุ 65 ปี กับประสบการณ์เป็นผู้นำด้านพิธีกรรมกว่า 30 ปี นอกจากจะมีความรู้เรื่องภาษาล้านนา โดยสามารถเขียนได้แล้ว ยังคงเป็นประชาญ์ชาวบ้านที่รับผิดชอบด้านพิธีกรรมต่างๆ ของคนในชุมชนตำบลบ้านหนุนด้วย เช่น งานศพ งานบวช ตลอดจนพิธีกรรมบูชาท้าวท่งสี่ ทว่าสิ่งที่น่าสนใจคือ ท่านได้บอกเล่าประสบการณ์เมื่อครั้งยังบวช ซึ่งการบวชเป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้

ท่านได้เรียนรู้ภาษาล้านนา สืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าในปัจจุบันจะแสวงหาคนที่สามารถเขียนภาษาล้านนาได้ยากแล้วก็ตามที

อีกอย่างที่ผมพอมีความรู้ ผมอ่านภาษาล้านนา เพราะเคยบวชมาก่อน มันก็มีทั้งคาถาในงานต่างๆเป็นภาษาล้านนา คำบวชอะไรอย่างนี้ เพราะที่วัดตอนเป็นเณร แต่ก่อนเป็นศิษย์ต้องมีครู ครูเขาก็จะถ่ายทอด เราก็ได้เรียนได้รับการอบรมจากครู ต้องเรียนการกาศกอลอน มีระดับชั้นตรี ชั้นโท ผมเป็นมรรคทายกสักสามสิบห้า เราก็ไปเรียนกับครูบาเจ้าอวาท (ลุงจ่านง, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

จะเห็นว่าในอดีต “วัด” เปรียบเสมือนแหล่งวิทยาการความรู้ของผู้คน ผู้ใดใครศึกษาในวิชาความรู้ต่างๆ มักใช้พื้นที่วัดเป็นพื้นที่แห่งการศึกษาเล่าเรียนและถ่ายทอด เรื่องราวภูมิปัญญาที่เช่นเดียวกัน ภูมิปัญญาว่าด้วยภาษาล้านนาถูกถ่ายทอดผ่านวัด วัดจึงเปรียบเสมือนแหล่งสะสมองค์ความรู้ คลังภูมิปัญญาของท้องถิ่น แม้ว่าพลวัตของสังคมปัจจุบันจะทำให้วิทยาการบางอย่างเช่นภาษาล้านนาเริ่มเลือนหายไปบ้าง แต่ก็ยังคงมีลุงจ่านงที่บอกเล่าเรื่องราวอย่างภาคภูมิใจอย่างน้อยที่สุดความเชื่อของชาวล้านนาเดิมยังคงอยู่บ้าง แม้ว่าจะเป็นความเชื่อที่อาจอยู่เหนือธรรมชาติแต่ก็บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ถ้าหากเป็นงานศพ ก็จะมีบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล อาราธนาธรรม งานเหล่านี้ต้องนำเขา จนกระทั่งประชุมเพลิง อย่างที่พิเศษ อย่างบูชาเท้าทั้ง 4 มันไม่ค่อยมีใครทำมันมีความพิเศษ เทวดาต้องรับรู้ อย่างทำทานก็ต้องเรียกร้องให้เทวดามาเป็นพยาน มันจะได้เป็นศิริมงคล อย่างงานวัดต้องทำท้าวทั้ง 4 ก่อน อย่างงานขึ้นบ้านใหม่ถ้าบูชาเท้าทั้งสี่แล้ว เขาจะได้มาปกป้องรักษา บ้านนั้นจะได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ให้อยู่ดีมีสุข (ลุงจ่านง, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

ทั้งนี้ การจะก้าวมาเป็นปราชญ์ชาวบ้านผู้นำพิธีกรรมได้นั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการสั่งสมองค์ความรู้และภูมิปัญญามาเป็นเวลานาน จำต้องอาศัยการใส่ใจและยังเป็นงานจิตอาสา สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นนักจิตสาธารณะของลุงจ่านง

ตอนนั้นที่บวชอยู่คนใช้เยอะนะ ในวัด มันเป็นภาษาภาคเหนือ ล้านนา ผมรู้สักภูมิใจ คนอื่นจะมาเป็นก็ไม่ได้ เพราะต้องมีความรู้ในจุดนี้ ผมเรียนรู้มาตั้งแต่เป็นเณร สมัยก่อนเรียนหนังสือจากวัด สักมาก็มาเป็นมรรคทายก ถ้าไม่ใส่ใจก็ไม่ได้ ต้องเข้าใจวิธีการทำ จริงๆมันเป็นงานช่วยเหลือสังคม ชาวบ้าน งานวัด เป็นผู้นำ อย่างเราทำได้ มันต้องรู้ ต้องจำให้ได้ อย่างตำรายาแต่ก่อนมันเป็นภาษาล้านนา พระ เณรตอนนี้ก็ไม่ได้เขียนได้อ่านภาษาล้านนาแล้ว ซึ่งแต่ก่อนต้องเขียนต้องอ่านนะครับ หลักธรรมะก็ต้องอ่านเป็นตัวอักษรล้านนา เป็นบทสวด เขียนด้วยภาษาล้านนา (ลุงจ่านง, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

ภูมิปัญญาด้านประเพณีท้องถิ่น

ประเพณีท้องถิ่นก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น คณะผู้วิจัยมีโอกาสเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ถึงประเพณีท้องถิ่นของชาวตำบลบ้านหนองก็พบสิ่งที่น่าสนใจหลายประการ เช่น พิธีสืบชะตา พิธีทำทาน (ภาษาเหนือเรียก “ทาน”) ให้กับผู้ล่วงลับ

พิธีสืบชะตา ไม่ได้จำกัดอายุ ถ้าคนที่ไม่สบาย ป่วยสามารถทำได้ทั้งนั้น มีพิธีทานให้กับคนตาย อย่างถ้าวันพรุ่งนี้จะเป็นวันเผาแล้ว ก็ต้องมาทานก่อน โดยเชื่อว่าเวลาขึ้นสวรรค์ก็จะได้ประโยชน์บ้าง ในปัจจุบันก็มีแบบนี้ ไม่ว่าจะเป็เด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะใครตายก็ต้องมีการทานให้ มีความเชื่อว่าเมื่อตายไปขึ้นสวรรค์จะได้มีบ้านอยู่บ้านอาศัย ไม่ต้องกังวล บ้านน้อยที่ทานให้ก็ยกไปที่วัด วัดก็เอาวัสดุอุปกรณ์นี้ไปทำประโยชน์อย่างอื่น ถ้าเป็นไม้ก็เก็บไว้ไปทำอย่างอื่น ทานคือการถวาย การให้ ช่วยเหลือ ให้เบ็ดเสร็จไปเลยคือทานทอด(อาจารย์พงษ์เทพ ประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบ้านหนอง, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2560)

ประเพณีท้องถิ่นไม่เพียงสะท้อนความเชื่อระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเท่านั้น ทว่าความเชื่อดังกล่าวยังปรากฏออกมาเป็นพิธีกรรมที่ยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ผู้คนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมไม่ว่าจะบทบาทใดบทบาทหนึ่ง ซึ่งกระบวนการในการวางแผนจัดกิจกรรมขึ้นนั้นเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากองค์การบริหารส่วนตำบล สภาวัฒนธรรมตำบล และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านหนอง นอกจากนั้น ประเพณีท้องถิ่นยังสะท้อนความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของผู้คนในท้องถิ่น (sense of belonging) เป็นเครือข่ายสนับสนุนซึ่งกันและกัน อย่างกรณีประเพณีทานก็สะท้อนให้เห็นถึงการสนับสนุนทางสังคมที่ยังคงปรากฏอยู่อย่างแข็งขันในท้องถิ่น ผู้คนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สนับสนุนทุนของตนเองในหลายๆรูปแบบ อาทิ เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ ไม้ ตลอดจนทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เมื่อเสร็จพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว วัดและศูนย์การเรียนรู้จะนำสิ่งเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์กับท้องถิ่น อาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนลักษณะดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบที่แสดงถึงความรับผิดชอบของประชาชน ประชาชนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่น ร่วมดำเนินการ ร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและทุนที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมจึงผนึกรวมกับการเป็นภาคีเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมได้เป็นอย่างดี

อย่างเครื่องมือเครื่องใช้ใครมีอะไรที่อยู่ในบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือที่ไม่ใช่แล้ว ก็เอามาที่ศูนย์วัฒนธรรมได้ ทอด (อาจารย์พงษ์เทพ ประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบ้านหนอง, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2560)

นอกจากประเพณีที่ได้กล่าวไปจากการสัมภาษณ์ประธานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบ้านหนองแล้ว จากเอกสารสภาวัฒนธรรมตำบลบ้านหนองยังพบประเพณีที่น่าสนใจอื่นๆที่สำคัญอีกได้แก่

การบูชาดาวตั้งสี่ (การบูชาท้าวทั้งสี่)

ความเชื่อเกี่ยวกับเทวดารักษเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ท้าวทั้งสี่หรือที่ออกสำเนียงภาษาพื้นเมืองเป็น “ตัวตั้งสี่” คือเทวดารักษาทิศสำคัญทั้งสี่ทิศ ได้แก่ เหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก ซึ่งชาวภาคกลางเรียกว่า “ท้าวจตุโลกบาล” ได้แก่ท้าวถรรุระรักษาทิศตะวันออก ท้าวรุหะรักษาทิศตะวันตก ท้าวกุเวรุรักษาทิศเหนือ และท้าววิรูปักษะรักษาทิศใต้

การบูชา ตามความหมายของภาษากลางหมายถึง การบูชา พิธีการบูชาดาวตั้งสี่เป็นพิธีอัญเชิญเทวดาที่รักษาทิศทั้งสี่ รวมถึงพระอินทร์และพระแม่ธรณีมารับเครื่องสังเวและขอคุ้มครอง ให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข มีความเจริญปราศจากโลกภัย การบูชาดาวตั้งสี่เป็นพิธีกรรมแรกที่คนในอำเภอสองทำกันก่อนประกอบพิธีมงคลต่างๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานบวช และทำบุญอื่นๆ และยังมีชาวบ้านบางกลุ่มจัดพิธีกรรมนี้ถึงเดือนละครั้ง โดยเชื่อว่าเป็นการเชิญเทวดาให้มารักษานบ้านเรือนให้คนในหมู่บ้านอยู่อย่างสุขสบายไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ในกระบวนการบูชาดาวตั้งสี่ ให้จัดเตรียมเครื่องสังเวหรือเครื่องสักการะโดยจำเป็นต้องวางเครื่องสักการะส่วนใหญ่นิยมตั้งไว้กลางแจ้งให้พ้นชายคา บ้านทางทิศตะวันออกของบ้านหรือสถานที่จัดงาน เนื่องจากชาวภาคเหนือเชื่อว่าทิศตะวันออกเป็นทิศที่หมายถึงความรุ่งโรจน์ เป็นศิริมงคล โดยเรียงลำดับเครื่องบูชาดังนี้

- บนสุดบูชาพระอินทร์ มีการวางร่มไว้ตรงกลาง ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประมุขของเทวดาทั้งหลายที่อยู่เบื้องล่าง
- ช่องที่ประดับด้วยจ้อสีดำ บูชาท้าวกุเวรุราช วางไว้ทางทิศเหนือ
- ช่องที่ประดับด้วยจ้อสีขาว บูชาท้าวถรรุระ วางไว้ทางทิศตะวันออก
- ช่องที่ประดับด้วยจ้อสีเหลือง บูชาท้าววิรูปักษะวางไว้ทางทิศตะวันตก
- ช่องที่ประดับด้วยจ้อสีแดง บูชาท้าววิรูปักษะวางไว้ทางทิศใต้
- ช่องบูชาพระแม่ธรณี วางบนพื้นดินตรงฐานแทนวางเครื่องสักการะที่เป็นช่องไม่มีจ้อ

หลังจากวางเครื่องสักการะเรียบร้อยแล้ว อาจารย์ผู้ประกอบพิธีจะทำการสวดปลุกพระแม่ธรณี สวดปลุกพระแม่ธรณีเสร็จแล้วอาจารย์ผู้ประกอบพิธีจะกล่าวคำเชิญเทวดาให้มารับเครื่องสักการะ และขอให้คุ้มครองครอบครัวเจ้าของงาน (อบต.บ้านหนูน, 2560)

แผนภาพที่ 4 พิธีกรรมบูชาต้าวตั้งสี่ (บูชาท้าวตั้งสี่) จำลองที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลบ้านหนอง

พิธีกรรมเรียกขวัญควาย

จะจัดขึ้นเดือนพฤษภาคมของทุกปี โดยชาวบ้านจะนำอาหาร เครื่องเซ่นไหว้ และเส้นด้ายสายสิญจน์ไปที่ศาลปู่ตา โดยพราหมณ์ประจำหมู่บ้านนำพิธีเซ่นไหว้บอกกล่าวปู่ตาว่าลูกหลานจะทำอะไร เช่น ก่อนจะทำนาก็จะจับจอบควายเพื่อใช้แรงงาน ขอให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล และขอให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ เมื่อเสร็จพิธีกรรมที่ศาลปู่ตาแล้ว ชาวบ้านจะร่วมขบวนแห่เพื่อไปทำพิธีโดยหมอพราหมณ์จะสวดเรียกขวัญให้คนและควายสุขภาพแข็งแรง เมื่อทำพิธีเสร็จก็นำด้ายสายสิญจน์ไปผูกให้กับผู้ร่วมงาน ผูกแขนขาให้ควายและผูกอุปกรณ์ในการทำงาน เช่น ไถ คราด เกวียน จอบ เสียม และรดน้ำมนต์ให้คนและควายเพื่อความเป็นสิริมงคล (อบต.บ้านหนอง, 2560)

ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพและการทำสมุนไพร

ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้ช่วงอายุไข (life expectancy) ของผู้คนอยู่ได้ยาวนานขึ้น สังคมก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (aging society) วิทยาการความรู้ด้านสุขภาพก็ค่อยๆพัฒนาไปเรื่อยๆในวิธีการแพทย์กระแสหลักที่มีหน่วยงานเช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โรงพยาบาลทั้งรัฐและเอกชน ร้านขายยาโดยเภสัชกร อย่างไรก็ตามอีกเสี้ยวหนึ่งของการพัฒนาวิทยาการความรู้ด้านสุขภาพที่เรียกว่าเป็นวิธีการแพทย์ทางเลือกนี้ก็มีกลุ่มคนที่สนใจแม้ว่าคนรุ่นใหม่จะให้ความสำคัญน้อยก็ตามที ดังเช่นกรณีของป่าหล่น เจ้าของบ้านสมุนไพร ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ซึ่งได้บอกเล่าเรื่องราวภูมิปัญญาใน

การรักษาสุขภาพและการทำสมุนไพรมานาน โดยกล่าวถึงแรงบันดาลใจที่ทำให้เข้ามาอยู่ในวงการสมุนไพรมานานถึงปัจจุบัน

เวลาเขาเจ็บป่วย บางคนเขาก็มีความรู้แหละ แต่ไม่ได้ทำจริงจัง เวลาให้เขามาหาเรา เขาก็มาบอกว่า ขอยาให้หม้อหนึ่งสิ เราก็ไปหาตามที่เขาต้องการ บางคนก็ไม่มีเวลาไปหา ใครมาหาเราก็ได้ คืออย่างนี้ แต่ก่อนป่าช่วยงานวัด ปฏิบัติธรรม ไปบวช ช่วยงานวัด ชีวิตมีบ้านกับวัดนี่แหละ ความรู้เหล่านี้ก็ได้มาจากแม่ชีบ้าง อย่างลูกประคบก็เรียนรู้มาจากคนที่ไปเรียน คนที่ทำขาย ใจของป่าเนี่ยก็ชอบอยู่แล้วก็สนใจว่ามีตัวยาระบบอะไรบ้าง เราก็หัดทำ เขามัดอย่างไร ต้มอย่างไร ไปดูไม่ถึงชั่วโมง ป่าก็ทำได้ พอหลังจากนั้นมาแพทย์แผนไทยที่โรงพยาบาลสองก็มาหาป่า พาป่าไปอบรม เช่น กระทรวงสาธารณสุข อย่างที่ไปอบรมในเวียงที่แพร่ เราก็ได้รู้จักจากหมอชาวบ้านต่างถิ่นต่างอำเภอ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้กัน บอกสูตรแลกเปลี่ยนกัน เราก็เอาของเขามาลองทำ เขาก็เอาของเราไปลองทำบ้าง อย่างป่ารู้เรื่องหญ้าหนวดแมว ว่ามันชักมดลูกสรรพคุณ วิธีทำเป็นอย่างไร รักษาอะไร เราก็ไปเจอหลากหลายกัน แลกเปลี่ยนกัน ป่าเนี่ยชอบสมุนไพรมะนาวหญ้าหนวดแมว อย่างหญ้าหนวดแมวไม่ออกดอกก็ตัดมาใช้ไม่ได้นะ อย่างดอกมันเนี่ย ไม่ได้ใช้ก็ต้องตัดดอกทิ้งอีก ก็เอามาล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำมาตากแห้งให้สะอาดให้มันกรอบ ที่ขายอยู่เนี่ยจริงๆป่าขายไม่แพง เพราะป่าคิดว่าจริงๆเราขายเราก็ทำบุญไปด้วย ฤๅละ 20 บาทเอง ป่าก็ปลูกไว้บริเวณบ้าน ถ้ามันยาวๆหน่อยป่าก็จะตัดยอดมันแล้วมาเพาะชำใหม่ ที่นี้มาขั้นตอนการแพ็คใส่ถุงมาจำหน่ายขาย อย่างก็ดีใจนะ หลากๆคนป่าขายอยู่ เขาโทรว่า ป่าสุรัตน์ เนี่ย ผมซื้อสมุนไพรมะนาวหญ้าหนวดแมว อย่างคุณลุงอดีตแฟนของป่าเป็นนั้ว ทั้งฉีดทั้งผ้า แต่ก่อนทำงานอยู่ที่ชลบุรี นั้วเอาออกมาเป็นครั้งแก้วน้าเลยนะ (ป่าหล่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

สิ่งที่ป่าหล่นสะท้อนทำให้มองเห็นว่า จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ผลิตสมุนไพรมันเริ่มต้นจากการสร้างเครือข่ายทางสังคมภายนอกของป่าหล่นเอง เช่น เนื่องด้วยชอบทำบุญเข้าวัดจึงเรียนรู้ส่วนผสมของสมุนไพรมะนาวหญ้าหนวดแมวจากวัด อีกทั้งการสนับสนุนทางสังคมจากภายนอกคือเครือข่ายโรงพยาบาลที่สร้างโอกาสในการพัฒนาปราชญ์สมุนไพรมะนาวหญ้าหนวดแมวผ่านกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านภายนอก ประสบการณ์ชีวิตจากทั้งวัดและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายภายนอกนี้ทำให้ป่าหล่นกลายเป็นปราชญ์สมุนไพรมะนาวหญ้าหนวดแมวที่เพิ่มทักษะความชำนาญด้านการผลิตมากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้เมื่อหวนสู่ประวัติชีวิตครั้งทำงานที่จังหวัดชลบุรี ป่าหล่นได้เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ที่เป็นจุดเปลี่ยน (turning point) ทำให้หันมาสนใจสมุนไพรมะนาวหญ้าหนวดแมวเพื่อรักษาโรคซึ่งเกี่ยวข้องกับสามีตนเองเพราะไม่สามารถรักษาด้วยแนวทางของแพทย์แผนปัจจุบันได้ จึงจำเป็นต้องหันพึ่งพาสมุนไพรมะนาวหญ้าหนวดแมว

เรื่องมันมีอยู่ว่าตอนนั้นทำงานที่ชลบุรี เขาบอกว่าศาลเจ้าแม่ที่จังหวัดระยองศักดิ์สิทธิ์มาก เราก็เลยพาลุงเขาไปกราบ เพราะลุงป่วยอยู่ เราก็เล่าให้เจ้าศาลเจ้าแม่ฟังเนาะว่า แพนก็หนูเป็นนิ้วผ่าแล้วมีอีก ผ่าแล้วมีอีกไม่จบไม่สิ้น เลยถามแม่ว่า แม่มียาอะไรไหม เป็นก็บอกว่าหญ้าหนวดแมวนี้แหละ จริงๆหญ้าหนวดแมวมันมีหลายประเภทนะ ก็เอามาต้มกิน นิ้วของลุงหลุดก่อนหน้านี้อาจเป็นนิ้วพลิกตัวเจ็บมากเลย ถ้าเป็นโรคนี้อาจจะมีการปวดแหว แต่ถ้าต้มหญ้าหนวดแมวต้มกินแล้วก็จะหายกัน (ป่าหล่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

ขณะเดียวกันป่าหล่นได้สะท้อนวิธีการสร้างเครือข่ายให้ผู้คนรู้จักสมุนไพรที่ตนเองผลิตในแบบง่ายๆอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยเริ่มต้นจากจุดเล็กๆก่อน คือ วัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เธอชอบไป ทั้งยังสะท้อนความภาคภูมิใจในตนเอง (self-esteem) ในฐานะส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้คนจำนวนมากหายจากโรคร้ายไข้เจ็บโดยไม่ได้เรียกหรืออ้างสิทธิ์ตนเองว่าเป็น “หมอชาวบ้าน”

เขารู้จักผ่านงานบุญ เวลาจัดงานบุญ ผ่าป่า บุญกฐิน สถานธรรม หรือวัด เวลาจัดงาน ป่าจะชอบเอาสมุนไพรเอาไปตั้งหม้อใหญ่เลย มีป้ายโชว์เชิญมาต้มฟรี ก็บอกเบอร์โทรเรา ชื่อให้เขา ตอนแรกก็แจกเป็นทาน ทำอย่างนี้ไม่ได้ชายนะ เป็นเวลาสองปี เวลาจัดงานก็ต้มแจก เวลาไปปฏิบัติธรรมที่ไหนก็ต้มแจกด้วย เวลาเขาต้มเขาก็รู้สึกประทับใจ เขาก็มาซื้อภายหลัง อย่างป่าก็ไม่ขายแพง ฤๅละยี่สิบ บางคนซื้อเยอะก็ลดราคาด้วย บางคนพ่อค้าคนกลางไปโก่งราคาขายฤๅละ 50 บาท ได้เยอะกว่าป่าอีก แต่ป่าเองก็ภูมิใจที่ได้ชายนี้อีก ป่าก็ตั้งใจที่คนไม่ต้องเสียเงินทองไปเยอะ อย่างน้องทำงานป่าไม้เขาก็โทรมาได้รับผลตอบรับดี นิ้วเขาออก ป่าก็ตั้งใจ เขาก็หายเจ็บป่วย ไม่เสียการเสียงาน (ป่าหล่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

พร้อมกันนั้นป่าหล่นไปขยายความถึงสมุนไพรชนิดต่างๆ ที่เคยผลิตขึ้นและประสงค์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดกับคนรุ่นหลังจากประสบการณ์ของตนเองว่ากว่าจะได้เป็นยาสมุนไพรต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน มีความพิถีพิถัน หากสำรวจเบื้องลึกของป่าหล่นในการทำสมุนไพรแล้วบางครั้งเธอไม่ได้ประสงค์แสวงหากำไรจากสิ่งนี้ แต่เป็นการมีจิตสำนึกสาธารณะ (public-mind consciousness) ที่ต้องการช่วยเหลือผู้ป่วยและคนในท้องถิ่นให้หายจากโรค มีสุขภาพที่ดี เพียงเท่านั้นก็เกิดความอึดอึ้งในใจอันนอกเหนือจากการเข้าร่วมปฏิบัติธรรมที่ประพศิตมาเป็นประจำ ส่วนการผลิตเพื่อขายจะส่งต่อกับตลาดภายในอำเภอสอง (ร้านขายยา) นั้นเป็นเสมือนผลพลอยได้หรือรายได้เสริมเล็กน้อยเท่านั้น

ป่าก็อยากสอนนะ แต่ไม่มีเวลาสอนเนาะ อย่างสมุนไพรบางตัวไม่ค่อยมีในประเทศไทยอย่าง “แฮ้มหรือแห้ม” ป่าไปทำงานที่จังหวัดเลย มันจะมีสรรพคุณลดไขมันได้ดีมากเลยนะ คนประเทศลาวก็นำเข้ามาขายที่ปากซุม บรรดาหมอชาวบ้านก็จะไปรับเอาเอา แต่ก่อนยาเหล่านี้ราคาถูก ปัจจุบันรู้สึกจะกิโลละ 400 บาทแล้วมั้ง เพราะมันหายาก แต่เวลาใช้ต้ม ใช้ไม่มาก 2-3 ชิ้น ต้มไปจะจะมีรสขม ก็จะมีอัดเป็นเม็ดแคปซูล เราก็จะคัดเอาหัวที่มันงาม ป่าก็จะเอาไปปดๆ

ผ่านการฆ่าเชื้อที่ร้านแสงชัย pharmacy(ร้านที่ตัวอำเภอสอง)บดมาแล้วอยู่ได้หนึ่งปี จริงๆบดแต่ ละครั้งจะบดไม่มาก 4-5 กิโล สมุนไพรบางอย่างอยู่ในเปลือก แต่ก่อนมีแรงไหวก็ไปเอง หลังๆ คือจ้างเขาให้เขาไปหามาให้ บางอย่างมันขึ้นตามต้นไม้ ตัดแล้วก็ถลกออกมา แต่ถ้าหาตามทุ่ง นาเนี่ยไม่ค่อยดีเท่าไร เพราะเขาฉีดยา มันจะไม่ปลอดภัย ถ้าเถาว์อ่อนตัวยามันจะไม่เข้มข้น ต้องเอาเถาว์แก่ๆ เราก็ประสานงานกับร้านแสงชัย pharmacy เพราะเขานอกจากขายยาแล้ว เขาทำสมุนไพรยาจีนด้วย จริงๆแล้ว คนทั่วไปเขารู้จักชื่อ ค้นหาสรรพคุณอยู่แล้ว เขาก็ชี้แจง ไปหาใช้ใหม่ เสียเงิน 20 บาท ซื้อไปเลยดีกว่า ชีวิตดูง่ายกว่า บางคนเอาไปดอง แต่หนักคือ ตีมาๆไปเมา แต่ถ้ากินเป็นยากี่เป็ก สองเป็กพอ อย่างของป่าที่ระยองก็มีฝากมาซื้อของป่าเช่นกันนะ 50-100 ห่อก็เคยสั่งมาก็มี อีกส่วนก็คือการปฏิบัติธรรม ก็เหมือนการร่วมด้วยช่วยกัน (ป่าหลั่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

เมื่อกล่าวถึงเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมแล้ว ป่าหลั่นได้รับการสนับสนุนจาก โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพสต.) เป็นหลักในรูปแบบของเป็นวิทยากรร่วมกับรพสต.ให้ความรู้คนในชุมชน เรื่องสมุนไพรทานแก่การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก เยาวชน หรือคนรุ่นใหม่ ยังคง สนใจสมุนไพรน้อยนัก ส่งผลให้ภูมิปัญญาด้านการทำสมุนไพรของท้องถิ่นไม่ได้รับการสานต่อ

ก็มีการสอนชาวบ้านทำลูกประคบเวลาปวดเมื่อย ก็จะมีคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ แต่ก็นานหลาย ปีแล้ว เขาเอาคนในชุมชนไปร่วม ทางเจ้าหน้าที่แพทย์แผนไทยเขาก็มา แต่น้อย จริงๆเขาก็เคย ให้ป่าไปพูดให้คนในชุมชนเป็นตัวอย่งสำหรับหมู่บ้านต่างๆด้วยนะ หมอเขาก็ให้เกียรติป่า ถ้า อยากรู้ก็ให้มาศึกษาจากป่าหลั่นนะ ป่าก็ยินดีสอน ไม่ได้หวงสูตร เพราะเราก็ออยู่อีกไม่ นาน (หัวเราะ) เราอยากถ่ายทอดให้คนรุ่นหลัง แต่เขาก็ไม่สนใจ (ป่าหลั่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

ทั้งนี้ ป่าหลั่นได้สะท้อนถึงอุปสรรคบางประการในการทำให้ภูมิปัญญาด้านการทำสมุนไพรยั่งยืนนั้น ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือต้องมีตลาดรองรับ กล่าวคือ มีพื้นที่ ผู้บริโภค และผู้สนับสนุนที่ชัดเจนในการทำ สมุนไพร เพราะถ้ามีตลาดและผู้บริโภครองรับในจำนวนที่มากขึ้นหรือหลากหลายขึ้นเป็นสิ่งที่รับประกันว่าการทำ สมุนไพรสามารถต่อยอดเพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์อันเป็นช่องทางหรือโอกาสในการสร้างรายได้กับผู้ทำสมุนไพรด้วย อย่างไรก็ตาม การทำสมุนไพรของป่าหลั่นยังคงผลิตเพื่อบริจาคหรือเป็นจิตสาธารณะสำหรับผู้คนมาทำบุญหรือมา ปฏิบัติธรรมในวัดเสียมากกว่าพร้อมเล่าเรื่องด้วยอารมณ์ขันไม่เครียดใดๆ เพราะการทำสมุนไพรทำให้เธอมี ความสุข อย่างน้อยที่สุดผู้คนสุขภาพดี อากาศโรครภัยไข้เจ็บบรรเทาหรือหายขาด เธอก็พึงพอใจแล้ว แต่เชื่อว่า จะ ปราศจากซึ่งตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ของป่าหลั่นเลย ยังคงมีร้านค้าและร้านขายยาจำนวนหนึ่งที่นำผลิตภัณฑ์นี้ไป ขายในเขตอำเภอสอง หรือแม้กระทั่งเครือข่ายภายนอกก็มีการสั่งซื้อเช่นกัน แต่ก็ไม่เพียงพอกับการยังชีพของเธอ เธอจำเป็นต้องมีอาชีพที่นอกเหนือจากการทำสมุนไพร ดังนั้น การทำสมุนไพรเสมือนเป็นอาชีพเสริมเท่านั้น

อีกอย่างถ้าทำขึ้นมาคือไม่มีตลาดรองรับ ตอนที่ป่าทำครั้งแรกนี้มันก็ไม่มีตลาดลงนะ แต่เราอาศัยประชาสัมพันธ์ผ่านการทำบุญ ทำหม้อต้มแจกจ่ายในงานบุญ ถวายแม่ชี พระสงฆ์บางครั้ง พระสงฆ์บางรูปบอกว่า ส่วนที่โยมถวายก็ถวาย แต่ส่วนที่เอาตามซื้อก็ต้องซื้อ อีกส่วนหนึ่งตลาดของป่าคือที่นี่ อำเภอสองมันจะมีร้านรังสรรค์เป็นร้านขายของใหญ่ในตัวอำเภอ ทางขึ้นร้านรังสรรค์จะมีสมุนไพรมัดตรงทางขึ้นเป็นตะกร้าเลย ประมาณ 2-3 อาทิตย์ป่าไปดูมันก็จะมีคนซื้อไปบ้าง ป่าก็จะไปส่งใหม่ ป่าก็หมั่นไปเช็ค ไปจัดเรียงให้มันดูดี ส่วนกม.ที่โทรมาก็คงมาจากร้านรังสรรค์บ้าง หรือแม่กระทั่งร้านน้องเอ๋ข้างธนาคารออมสิน บางร้านก็ไม่ได้ฝาก ที่ฝากร้านรังสรรค์ส่วนมากคนอำเภอสองจะเข้าที่ร้านนั้น ป่าทำส่วนนี้มา 17 ปีแล้ว ก็คิดว่ามันก็กว้างขวางพอสมควร แต่ 17 ปีนี้ป่าขายทำไมถึงไม่รวย เพราะป่าขายไปด้วย ทำบุญไปด้วย (หัวเราะ) อีกอย่างคือทำอาชีพรับจ้างทั่วไป คนที่รับของป่าไปเขาก็โก่งราคาไปขายถูกลง 50 บาท(ป่าหล่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

ท้ายที่สุด ป่าหล่นได้ทิ้งท้ายถึงแรงบันดาลใจที่เธอได้ขับเคลื่อน สะสมประสบการณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำสมุนไพรมานถึง 17 ปีอย่างภาคภูมิใจซึ่งเปรียบเสมือนความบังเอิญเกิดขึ้นจากความสนใจส่วนตัว ทำเพื่อทดลองสูตร นำมาบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น แต่เมื่อเห็นผลลัพธ์จากผู้อื่นเมื่อตีสมุนไพรมาก็พบว่า แต่ละท่านมีอาการของโรคดีขึ้น ทั้งนี้ความรู้ที่ได้สะสมเป็นระยะเวลากว่า 17 ปียังคงไม่เป็นที่สนใจกับคนในชุมชน แม่กระทั่งบุตรในครอบครัวของตนเอง เพราะด้วยยุคสมัยนี้ถูกครอบงำด้วยการแพทย์สมัยใหม่ ภายใต้คำพูดที่ว่า “ซื้อยาที่ร้านขายยา 20 บาทดีกว่า สะดวกกว่า ดีกว่าไปหาในป่า นำมาตากแห้ง นำมาต้ม รวยละเอียดเยอะ เสียเวลา” ที่ยังคงเป็นกรอบความคิดกระแสหลักพึงพิงการแพทย์สมัยใหม่ที่มาพร้อมกับลัทธิความทันสมัย แต่ถ้าเมื่อใดที่การแพทย์สมัยใหม่และลัทธิความทันสมัยถูกตั้งคำถาม การใช้ชีวิตในวิถีแบบนั้นไม่อาจตอบโจทย์ได้ในบางเรื่องเสมอไป การแพทย์ทางเลือกหรือการทำสมุนไพรมาก็จะกลับมามีความสำคัญขึ้น หรือวิเคราะห์ในแง่เป็นกลางคือ จะทำอย่างไรให้เกิดการบูรณาการระหว่างการแพทย์กระแสหลักกับการแพทย์ทางเลือก ลัทธิความทันสมัยกับลัทธิท้องถิ่นนิยม โดยที่สิ่งดั้งเดิมอันเป็นคุณค่าของท้องถิ่นไม่ได้พราเลือนไปท่ามกลางพลวัตของสังคม

มันก็เหมือนกับการทำบุญ ได้ยินเขากินแล้วไม่ปวดแข็งปวดขา หายจากอาการเจ็บป่วย เยี่ยวอะไรก็ไม่ขัดไม่แสบ ป่าก็รู้สึกดี ภูมิใจ มันก็เลยทำให้ป่ามีกำลังใจขึ้น ครั้งแรกที่ป่าทำเลยนะ ป่าไม่คิดทำเป็นการค้าขายเลย เหมือนทดลองสูตร เป็นความรู้ ไปต้มตามวัดวา หลังจากนั้นก็ทำขายเล็กๆน้อยๆ ไม่ได้กว้างขวาง ทำไปทำมาต่างจังหวัดก็รู้จัก สั้นปีสงกรานต์ก็ซื้อเป็นของฝากก็มี ก็มีลูกค้าเป็นกลุ่ม เหมือนรู้จักกันปากต่อปาก อย่างเรื่องถ่ายทอดให้ลูกๆในบ้าน เขาไม่สนใจใหม่ ต้มกินก็สนใจ แต่ให้มาทำเอง ผลิต ต้มเองไม่ทำ แต่เขาก็ดีนะ เขาก็ขายทางเน็ตทางไลน์ เพราะเราไม่ได้เล่นอะไร เขาก็ช่วยขายให้ แนะนำเพื่อนๆต่อกัน อย่างว่านชั้กมดลูกเวลามีรอบเดือนของผู้หญิง (ป่าหล่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

แผนภาพที่ 5 การตากแห้งสมุนไพรที่บ้านป่าหลั่น

ภูมิปัญญาด้านงานฝีมือ

หากว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานฝีมือนั้น แต่ละท้องถิ่นก็มีสิ่งประดิษฐ์หรืองานฝีมือที่แตกต่างกัน ออกไปขึ้นอยู่กับความจำเป็นใช้ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถี การผลิต เป็นผลให้ระบบการผลิต การประกอบอาชีพ และการใช้ชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนไปไม่มากก็น้อย เช่นเดียวกับวิถีการผลิตและการประกอบอาชีพของเกษตรกรตำบลบ้านหนอง

โดยประสบการณ์ของตาหล ชายปราษฎ์ชาวบ้าน อายุ 82 ปี เจ้าของงานฝีมือกระดิ่งวัวกระดิ่งควาย หรือ ที่ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ฮอก” โดยฮอกนี้ถูกผลิตขึ้นเพื่อติดตามวัวและควายที่เลี้ยงไว้ตามทุ่งนาในอดีต เนื่องจากการทำนาในอดีตใช้ควายไถนาเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ควายจึงเริ่มหมด ความหมายในการเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการผลิตของชาวนาเพราะถูกแทนที่ด้วยรถไถนา ด้วยเหตุนี้ “ฮอก” จึง กลายเป็นเครื่องมือเครื่องใช้หรือสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นตำนานเท่านั้น ปัจจุบันไม่มีเกษตรกรใช้แล้ว แม้ว่าจะมี สถาบันการศึกษาและสภาวัฒนธรรมตำบลบ้านหนองสนใจ

แต่ก่อนนั้นก็เอาจัว ควายไปเลี้ยง นานมาแล้ว ก็มันยากในการติดตามตัวมัน เครื่องไม้นี้ใส่ได้ หมด ไม่มีตัวผู้ตัวเมีย ตัวเล็ก ตัวใหญ่ จริงๆไม้แบบไหนก็นำมาใช้ได้ ว่าแต่มันมีเสียงดัง เวลาวัว กินหญ้ามันก็จะแกว่งไปแกว่งมา มีเสียง ก็ประดิษฐ์เอง ทำเองหมดเลย แต่ก่อนนี้เป็นช่าง แต่ ก่อนก็มีเอาไปให้โรงเรียนดู สภาวัฒนธรรมจังหวัดมาดุกี่มี ปัจจุบัน ถ้าเอาไปขายก็ประมาณ 500-800 บาท มันไม่มีคนทำแล้ว ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากไม้ เช่น เครื่องดักหนู ที่กวานข้าว (ตาหล, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2560)

แผนภาพที่ 6 “ฮอก” สิ่งประดิษฐ์กระดิ่งวัวกระดิ่งควายจากไม้

นอกจากเครื่องประดิษฐ์ที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้ว กลุ่มงานฝีมือของตำบลบ้านหนองที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองผู้สูงอายุ ซึ่งริเริ่มโดยพระครูอธิการระชน เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองใต้ โดยท่านเจ้าอาวาสได้อธิบายถึงหลักการและเหตุผลของการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองตำบลบ้านหนองดังนี้

จุดประสงค์ของการทำทอผ้าพื้นเมืองคือ 1) เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา เป็นแหล่งค้นคว้า 3) เพื่อสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุในชุมชน 4) เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน 5) เพื่อลดความเครียดในกลุ่มผู้สูงอายุ ความเป็นมาเราต้องการฟื้นฟูความเป็นเอกลักษณ์ซึ่งมันมีตั้งแต่ต้นมนามาแล้ว ถ้าเอาตอนเริ่มโครงการก็ประมาณ 5 ปีก่อนหลัง ตอนนั้นอาตมามีกิจไปที่เชียงใหม่ เราก็เห็นเขาปลูกฝ้ายตามระยะทางนั่งรถไปก็คิดไปพรางๆว่า เราจะทำอย่างไรว่าต้องการฟื้นฟูภูมิปัญญาของเราเนียให้มันคงอยู่ นึกๆดูบ้านเราเนียปั่นฝ้ายใช้เมื่อก่อน เราจะลองมาคุยกับผู้สูงอายุดูใหม่ ประเมินดูสิว่าเขาจะทำได้ไหม ที่นี้มาคุยกับผู้สูงอายุทั้งหลายเขาก็ตกลงทำ เมื่อตกลงทำ เราจะทำให้ครบวงจรได้ไหม ตั้งแต่ทำให้ฝ้ายเป็นต้น เป็นดอก แล้วมาทำเป็นเส้น แล้วโจมตีใหญ่เราจะทำให้มันเป็นเนื้อผ้าได้ไหม ผู้สูงอายุก็เลยตอบว่าได้ ถ้ามีอุปกรณ์นะ ตอนแรกเรามาคิดว่าอุปกรณ์มีอะไรบ้างนะ เราก็ไม่รู้ เหมือนเรามางมเข็ม เพราะว่าของเก่ามันไม่มีแล้ว มันชำรุดแล้ว เพราะเขาปล่อยทิ้งไว้นานแล้ว เราต้องเริ่มใหม่ ทำใหม่ (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

จะเห็นว่าแรงบันดาลใจ (inspiration) ของพระครูอธิการระชนนั้นเกิดขึ้นโดยฉับพลันจากเหตุการณ์ที่เดินทางไปเชียงใหม่ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ (turning point) ทำให้เกิดความตระหนักคิดว่า จะพัฒนากลุ่มผู้สูงอายุและดำรงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าด้วยกันไว้อย่างไร กิจกรรมที่ก่อกำเนิดขึ้นก็อยู่ภายใต้ความสมัครใจของผู้สูงอายุ ทว่าเงื่อนไขในการดำเนินงานกลุ่มจำเป็นต้องมีทุนอันหมายถึงวัสดุอุปกรณ์ที่พร้อม ตลอดจนองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ผู้สูงอายุจำเป็นต้องรื้อฟื้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป (gradual revitalization)

รู้ไหมว่ากว่าจะได้อุปกรณ์ครบทั้งหมด 2 ปีนะ เราทดลองใช้อุปกรณ์โดยประสานไปที่อำเภอลอง พอได้อุปกรณ์มาครบ ก็ให้ผู้สูงอายุมาเป็นกลุ่ม แล้วก็ฟื้นความจำของเขา ไปฟื้นความจำก็เลยมาได้แบบนี้แหละ บางท่านก็บอกว่าลืมหืมหมดแล้ว เพราะว่าทำตั้งแต่อายุ 17 ปี ตอนนี่ 70 กว่าแล้ว มันก็เลื่อนหายไปตามกาลเวลา สิ่งที่เราทำได้ก็ต้องค่อยๆ ฟื้นความจำ ตอนทำใหม่ๆ ก็ทำผิดๆ ถูกๆ เพราะมันจำไม่ค่อยได้ พอวันวันเข้า ความจำก็ฟื้น จนมาถึงทุกวันนี้แหละ มันคือความเป็นมา (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

เมื่อสืบความเพิ่มเติมถึงเหตุใดต้องเป็นผ้าฝ้ายนั้น ท่านพระครูเจ้าอาวาสเล็งเห็นถึงความสำคัญและมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างฝ้ายกับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย แท้ที่จริงแล้วฝ้ายถูกใช้ในพิธีกรรมตั้งแต่เด็กเป็นผู้ใหญ่ จนกระทั่งเสียชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องทอผ้าฝ้ายเนื่องจากใช้ได้ทุกวัย ยิ่งไปกว่านั้น เป้าประสงค์ของผู้คิดริเริ่มยังมองว่าการทำผ้าแบบงานฝีมือ (handmade) นั้นเริ่มเลื่อนหายไปท่ามกลางกระแสนิยมความเป็นสมัยใหม่ของสังคมอุตสาหกรรม

ถามว่าทำไมถึงเป็นทอผ้า เพราะว่าฝ้ายเนี่ย ใช้ตั้งแต่เกิดจนตาย ก็คนเราเกิดมาประเพณีที่นี้เด็กที่คลอดออกมาต้องมาให้พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ในบ้านผูกข้อมือใจ ถือเป็นการรับขวัญ ที่นี้พอถึงวัยกลางคนที่จะออกเรือน ก็ใช้ฝ้ายอีกนั่นแหละผูกข้อมือแต่งงาน พอถึงตายก็ใช้อีก เราจะทำอย่างอื่นมันก็มีหมดแล้ว แต่เรื่องฝ้ายมันหายไป ส่วนใหญ่มีแต่ฝ้ายทำโรงงาน แต่ฝ้ายที่ทำมือแบบครบวงจรมันไม่มี เราก็มาคิดว่าจะทำอย่างไรให้มันฟื้นขึ้นมา (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

ขณะเดียวกันท่านก็ได้เล่าประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของการสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้สูงอายุโดยแสดงให้เห็นถึงพลวัตกลุ่ม (group dynamics) ที่มีตั้งแต่เริ่มต้นยังมีไม่มากนัก จนกระทั่งมีมากขึ้นเรื่อยๆ และด้วยธรรมชาติความจริงของชีวิตที่มนุษย์จำเป็นต้องมีเจ็บป่วยและตายทำให้จำนวนสมาชิกไม่คงที่ ทั้งนี้ ในแง่ของวิธีการที่ได้รับภูมิปัญญามานั้นผู้สูงอายุได้เรียนรู้จากครอบครัวในสมัยก่อนที่มีการปั่นฝ้ายไว้ใช้ในครัวเรือนท่ามกลางวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบชนบทในสมัยนั้น แต่เมื่อกลุ่มผู้สูงอายุปัจจุบันต้องกลับมาปั่นฝ้ายเองก็จำเป็นต้องมีเวทีการเรียนรู้ร่วมกันเล็กๆ เป็นวิธีการเรียนรู้จากการปฏิบัติโดยตรง (learning by doing) และด้วยวิธีการลองผิดลองถูก (trial and error) นอกจากนี้คือใช้วิธีการเรียนรู้จากเครือข่ายภายนอก (external network) คือการเข้าไปศึกษาดู

งานสถานที่ที่มีการปั่นฝ้ายอย่างเข้มแข็ง เช่น อำเภอลอง จังหวัดแพร่ เพื่อนำมาพัฒนาความรู้และประสบการณ์ของตนเอง

แต่ก่อนกลุ่มผู้สูงอายุมี 20 คน ตอนนี้มี 6 คน บางคนก็แก่แล้วสังขารไม่อำนวย อีกอย่างคือตายจากกัน 20 กว่าคนอายุรวมกันเป็น 1,000 นะโยม (หัวเราะ) อย่างที่อยู่เนี่ย อ่อนที่สุด 60 แก่ที่สุด 82 ในการรวมกลุ่มทอผ้าเนี่ยก็จะมีประธาน รองประธาน มีเลขาคณะกรรมการเรียบร้อย เขาเรียนรู้วิธีการทอจากบรรพบุรุษพ่อแม่สอนมาเป็นลำดับ จริงๆฝ้ายเขาทำอยู่แล้วในครัวเรือน แต่เขาไม่ได้ทำเพื่อจำหน่ายแค่นั้น การฟื้นความจำ ก็ต้องคิด รื้อฟื้น ถามเพื่อนในกลุ่ม อีกด้านหนึ่งคือไปเรียนรู้ที่อำเภอลอง เพราะอำเภอลองจะเป็นแหล่งทอผ้าขนาดใหญ่ เคยได้ยินไหมผ้าตีนจก เรียกว่าไปฟื้นฟูความจำ เขาเป็นอยู่แล้ว เราต้องฟื้นฟูให้ความจำเดิมผุดขึ้นมา อาจต้องใช้เวลา เพราะช่องว่างกว่า 50 ปีไม่ได้ทำ ตั้งแต่ออกรเรือ ก็ลืมเป็นธรรมดา ไปอำเภอลองไปแลกเปลี่ยนกับคนอื่นบ้าง (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

สิ่งหนึ่งที่ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดบ้านหนองใต้ตระหนักคือคุณค่าและศักยภาพของผู้สูงอายุอย่างน้อยที่สุด แม้ร่างกายบางส่วนหรือบางท่านจะชราภาพลงไปบ้าง แต่ยังคงมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศักยภาพ และความสามารถที่สามารถสร้างคุณค่าให้กับตนเอง กลุ่ม ชุมชนท้องถิ่น ทั้งยังสร้างรายได้จากการทอผ้าตามออเดอร์ได้บ้าง แม้ว่าจะได้ไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาวิสัยทัศน์ของท่านพระครูผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มแลเห็นว่าคุณสูงอายุยังคงเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น สร้างรายได้กับชุมชนท้องถิ่นเสมอ แต่ในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นต้องให้คนรุ่นใหม่ เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้า เพราะเด็กและเยาวชนมีทักษะในความจำที่ดี สามารถเรียนรู้ได้เร็ว เนื่องจากทักษะการทอผ้าพื้นเมืองอย่างผ้าฝ้าย จำเป็นต้องอาศัยความจำ ผักฝนจนเกิดความชำนาญ และต้องใช้หัวใจคือสายตาสวยอย่างต่อเนื่อง

เราก็คิดว่าใครอยากมาเรียนก็มาเรียนได้ トラบใดที่ท่านผู้สูงอายุเหล่านี้ยังมีพลังวังชา ยังมี ความจำได้อยู่ มันไม่มีใครเข้ามาเรียน เราจะเชิญวิทยากรมาสอนทอผ้าก็ได้ จริงๆอยากได้คนรุ่นใหม่ๆทอผ้า เพราะความจำเขาเยอะ สามารถเรียนรู้ได้ไว (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

กระนั้นก็ตาม ในการดำเนินงานกลุ่มหลักหนีไม่พ้นอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน พบว่า ในการผลิตผ้าฝ้ายบางครั้งไม่สามารถผลิตทันเนื่องจากมีออเดอร์จำนวนมาก ขัดกับกลุ่มผู้สูงอายุมีจำนวนน้อย ทำให้ผลิตได้ไม่ทันเนื่องจากเป็นงานละเอียดอ่อน ผลิตจากมือ ตลอดจนไม่มีร้านขายของที่ระลึกในตำบลเป็นแหล่งตลาด ในการวางผลิตภัณฑ์หรือสินค้ากับบุคคลภายนอก

อุปสรรคที่เกิดขึ้นคือผลิตไม่ทัน เพราะ order มีมาก ทำไม่ทัน เพราะไม่มีหน้าร้าน ถ้าสั่งมาก็ส่ง (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

ในเชิงเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคม กลุ่มผู้สูงอายุทอผ้าพื้นเมืองตำบลบ้านหนองได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายในเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนองและหน่วยงานภายนอกสภาวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ในแง่งบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ ทั้งนี้กลุ่มทอผ้ายังรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์เล็กๆ มีกระบวนการบริหารจัดการเงินทุนใช้จ่ายในกลุ่มด้วย

หน่วยงานที่มาสนับสนุนคืออบต.และสภาวัฒนธรรมจังหวัดด้านงบประมาณก็ไม่มากอะไร 5000-10000 เราจะเอามาเป็นทุนในการซ่อมอุปกรณ์ หรือว่าจ้างช่างมาซ่อมแซม นอกเหนือจากนี้ก็ไม่มียะไร เพราะกลุ่มทอผ้าเขาก็จะบริหารในกลุ่มของเขา เมื่อขายออกไป ปีหนึ่งเขาก็จะทำการปันผลครั้งหนึ่ง สมมติได้มาหนึ่งหมื่น มีทุกคนก็จะหารกัน แล้วก็หักไว้อีกส่วนหนึ่งไว้เป็นทุน ซึ่งรายได้จากช่างนอกนานๆครั้ง (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

นอกจากนี้ พระครูเจ้าอาวาสได้สะท้อนแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานฝีมือไว้คือแนวทางในการต่อยอด สืบสานการทอผ้าพื้นเมือง จริงๆ อยากให้คนรุ่นหลังเข้ามาศึกษา โดยเฉพาะคนรุ่นหลัง ก็คงจะเป็นวิธีการมาเรียนให้รู้ ทำให้เป็น เป็นแล้วมันก็จะกลายเป็นปัญหาของเรา มันก็ต่อยอดเป็นอาชีพได้จริงๆเราก็พยายามดึงคนทุกรุ่นนะ อย่างวัยกลางคนก็พยายามดึงเขาเข้ามา ว่าถ้าจะมาเป็นผ้ามันต้องผ่านขั้นตอนอะไรบ้าง เพราะเราทำทุกกระบวนการ ตั้งแต่เตรียมที่ ปรังที่ ปลูก เก็บเกี่ยว ตาก กรีด ครบวงจรจนมีผ้าเป็นผืนๆ แต่มันใช้สายตาเยอะ มันต้องเพ่ง มันปวดตา ทีละเส้นๆ ผู้สูงอายุไม่ไหว ท่านก็เลยปฏิเสธไป (หัวเราะ) แต่วันๆหนึ่งถ้าคนเก่งจริงๆนะ ได้วันละ 3 เมตร ถ้าธรรมดาที่ 1 เมตรครึ่งเท่านั้นเอง ที่ว่านี่คือความยากกว่าก็คือเกือบเมตร (ประมาณ 80 เซนติเมตร) ของที่วัดเนี่ยก็จะทำส่งบ้านทุ่งโฮ้ง (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

จะเห็นว่าความต้องการของผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มทอผ้าประสงค์อยากให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจศิลปวัฒนธรรมผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งวัยกลางคนมีส่วนในการต่อยอดเมื่อผู้สูงอายุบางท่านชราภาพและละสังขารแล้ว ทว่าการได้มาซึ่งผ้าฝ้ายที่สมบูรณ์นั้นต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน ละเอียดอ่อน ผู้ผลิตจำเป็นต้องมีขั้นตอนสูง เป็นกิจกรรมที่ได้ผลผลิตแบบค่อยเป็นค่อยไปใช้เวลานาน ซึ่งอาจไม่ตอบโจทย์กับคนรุ่นใหม่ที่บางครั้งความอดทนต่ำ ต้องการผลผลิตอย่างรวดเร็ว แต่ถ้ามองอีกแง่หนึ่งงานฝีมือทอผ้าฝ้ายพื้นเมืองต้องใช้สายตามาก อาจส่งผลกระทบต่อความสามารถในการมองเห็นของผู้สูงอายุระยะยาวเช่นกัน แม้กระนั้นในการรวมกลุ่มจำเป็นต้องเริ่มต้นจากกลุ่มผู้สูงอายุก่อน เพราะองค์ความรู้อยู่ที่เขาในฐานะนักปราชญ์ หากเป็นคนรุ่นใหม่ก็ไม่เคยฝึกปฏิบัติสิ่งเหล่านี้ แต่จะทำอย่างไรทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวเพิ่มมูลค่าต่อยอดสู่เชิงพาณิชย์ ซึ่งในสถานะปัจจุบันตำบลบ้านหนองยังไม่สามารถทำกลุ่มอาชีพเป็นกิจจะลักษณะได้ด้วยเงื่อนไขหลายอย่าง อาทิ การสนับสนุนที่แข็งขันจากสถาบันการศึกษารวมทั้งยุทธศาสตร์ฟื้นฟูและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอ การทอผ้าฝ้ายพื้นเมืองจึง

กลายเป็นของ “โบราณ” ในทัศนะของคนรุ่นใหม่ที่ค่อยๆ เลื่อนหายไปคู่ขนานกับสังขารของกลุ่มผู้สูงอายุอย่างค่อยเป็นค่อยไป

จุดเปลี่ยนสำคัญในการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ ถ้าไม่ใช่ผู้สูงอายุมันยาก เพราะกลุ่มอื่นเขาไม่มีเวลาว่าง มันต้องเจาะที่กลุ่มผู้สูงอายุก่อน ถ้าเป็นคนรุ่นหลังๆ เนี่ย อย่างแรกคือทำไม่เป็น ซึ่งเป็นหัวใจของมันเลย อย่างที่สองคือความไม่เข้าใจ ไม่เคยผ่านมือ ซึ่งตอนที่เขาเป็นเด็กเขาก็เคยเห็นแค่พ่อแม่ทำ แต่ไม่ได้ลงมือทำ ทว่าถ้าเป็นผู้สูงอายุ เขาทั้งเห็น ทั้งลงมือ ทั้งผ่านการฝึกมา จึงจำเป็นต้องเจาะกลุ่มนี้ก่อน คือมันต้องมีความรู้ก่อน เมื่อได้กลุ่มนี้มาแล้ว กลุ่มนี้เป็นครู กลุ่มอื่นค่อยมาเรียน เป็นจุดเริ่มต้น เพื่อให้ท่านเหล่านี้ถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้เรียนต่อ อีกอย่างจริงๆ มันก็สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองด้วย พลิกแพลง ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง จะทำอย่างไรให้ดีขึ้น ประสบการณ์ชีวิตจะได้นำมาถ่ายทอด ที่พ่อแม่สอนแค่ทฤษฎี แต่เรื่องนี้ต้องลงมือเอง แล้วเวลาปัญหามันเกิด ฝ่ายขาดเส้นหนึ่งเราจะทำอย่างไร นี่คือจุดประสงค์ แปลกใจนะที่อำเภอลองเขาต่อยอดได้ แต่อำเภอสองทำไม่ได้ เพราะที่นั่นเขาทำเป็นอาชีพ ทางโรงเรียนและอำเภอเขาส่งเสริม เขามีบุคลากรเยอะ เขาทำมารุ่นต่อรุ่น แต่จริงๆ เขาก็บ่นเหมือนกัน คนส่วนน้อยแล้วแหละ เด็กๆ เขาก็สนใจแค่เรื่องวิชาเรียน ไม่ได้ทำจริงๆ มันก็เรียนรู้ได้ แต่พอกลับไปที่ครัวเรือนเขาก็ไม่ทำไง (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

แผนภาพที่ 7 ผู้สูงอายุกำลังทอผ้าที่วัดบ้านหนองไต้

อุปสรรคในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

อุปสรรคเปรียบเสมือนปัจจัยที่ขัดขวางหรือเป็นเงื่อนไขข้อจำกัดในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนองให้มีการสืบต่อกับชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไปซึ่งอาจเป็นเงื่อนไขจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนโดยสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. การปะทะสังสรรค์ระหว่างกระบวนการกลายเป็นสมัยใหม่ (modernization) กับการอนุรักษ์สิ่งที่เรียกว่าเป็นพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น (revitalization of localization) ทั้งนี้ การเผชิญหน้าของทุกสังคมท้องถิ่นหลักหนีไม่พ้นกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ทดแทนหรือกลืนกินสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมหรือคุณค่าบางประการของบรรพบุรุษที่ได้ดำรงไว้อย่างมีคุณค่ากับลูกหลาน อย่างไรก็ตาม คุณค่าประการดังกล่าวกลับกลายเป็นสิ่งไม่มีคุณค่าหรือไร้ความหมายสำหรับคนรุ่นหลานในยุคปัจจุบัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนจากการสัมภาษณ์ตาหมื่น ผู้สูงอายุซึ่งสืบทอดทำรำเสื่อลากหางซึ่งน้อยคนนักจะได้เห็นได้ยุคปัจจุบัน เพราะการแสดงไม่ว่าจะเป็นดนตรี ท่าเต้น หรือว่าบทเพลงถูกกลบเลือน โดยมีเพลงสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ซึ่งเป็นไปตามสมัยนิยม (fashion) ของวัยรุ่นยุคปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีว่า ปัจจัยสำคัญสู่ความสำเร็จในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องขึ้นอยู่กับอนุชนรุ่นหลังด้วย แม้ว่าผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านจะใช้ศักยภาพหรือความสามารถมากเพียงใดโน้มน้าวให้คนรุ่นหลังหันมาสนใจ แต่ถ้าเด็กและเยาวชนกลับไม่สนใจ ภูมิปัญญาเหล่านั้นก็ค่อยๆ เลือนหายอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนกระทั่งสูญสิ้นในที่สุด ดังนั้นการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเด็กและเยาวชนจึงสำคัญเป็นปัจจัยการสนับสนุนให้ภูมิปัญญาดำรงอยู่สืบไปดังคำสะท้อนของตาหมื่น ผู้สืบทอดภูมิปัญญาทำรำเสื่อลากหาง

ไม่ได้ถ่ายทอดให้ลูกหลานในครอบครัวและชุมชน เพราะเขาไม่สนใจ มันก็แทบทุกเรื่องภูมิปัญญาของชาวบ้านเนี่ย เด็กเขาเรียนต่อระดับสูงก็ลืมๆ ไป เท่าที่เห็นเด็กๆ เยาวชนไม่ค่อยมีนะ ครับ มีแต่วัยกลางคนที่กำลังจะเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ (ตาหมื่น, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

เช่นเดียวกับกับภาษาล้านนา กระบวนการของรัฐไทยที่รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (centralization) ไม่เว้นแม้กระทั่งกระบวนการเรียนการสอนภาษาท้องถิ่นกลับถูกทำให้เป็นอื่นเพราะระบบการศึกษาที่ส่วนกลางกำหนดเน้นย้ำเพียงภาษาต่างประเทศและภาษาไทยกลาง ภาษาท้องถิ่นกลับถูกให้ความสำคัญเพียงฉาบฉวยดังในการใช้เวลาอยู่ (พูด) ภาษาท้องถิ่น (กำเมือง) เพียงวันละคำไม่กี่นาทีในการเรียนการสอนวันศุกร์ที่โรงเรียน ตรงกันข้ามภาษาล้านนาซึ่งเป็นภาษาที่มีเอกลักษณ์ในการเขียน ทั้งยังสะท้อนอัตลักษณ์สำคัญบางประการของผู้คนในเขตภาคเหนือตอนบนกลับไม่ได้ให้ความสำคัญ เพราะเมื่อเยาวชนเรียนจบสมัครเข้าทำงาน เกณฑ์การวัดผลหรือประเมินความสามารถให้ความสำคัญเพียงภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเท่านั้น เพราะฉะนั้นกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่และการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางผ่านทางศิลปะการละเล่น ภาษา ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยจึงมีส่วนสำคัญเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดอุปสรรคในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาษาดังกล่าวกลับกลายเป็นสิ่ง “โบราณ” ใช้ไม่ได้ในสังคมปัจจุบัน ดังคำสะท้อนของลุงจ๋านงและอาจารย์พงษ์เทพ

เดี๋ยวนี้เขาไม่นิยมแล้วภาษาล้านนา บางคนตอนนี้ก็ไม่รู้เลย อย่างเขียนคาถาในโบสถ์แต่ก่อน เดี่ยวนี้มันหมดไปตามยุคสมัย สมัยก่อนตอนเรียนยังมีอยู่โบสถ์ ปัจจุบันคนสืบทอดมันไม่มี ต่างคนต่างอยู่ เมื่อก่อนเนี่ยต้องไปศึกษากับผู้ที่มีวิชา การเรียนกาพย์ ภาษานี้คนไม่สนใจ ก็ น่าเสียดายจริงๆ เราก็สอนลูก แต่คนสมัยนี้ไม่สนใจ จะบอกว่าเป็นงานโบราณก็ใช่ เขาก็ลืมหืมนหมดแล้ว บางคนรุ่นเดียวกันแต่เขาก็ลืมหืมนหมดแล้ว เพราะเขาไม่ได้ใช้ มันห้ามไม่ได้บางอย่าง คนรุ่นใหม่เขาไม่ได้ใส่ใจแล้ว เขาก็ลืมนแล้ว เขาก็ไปเรียนภาษาต่างประเทศ เขาก็ต้องมองว่าเรียนไปก็ไม่ได้ใช้อยู่ดี เพราะต้องใช้ภาษาต่างประเทศ ภาษาไทยอยู่ดี ทำให้กลมกลืนไปหมด เรื่องนี้มันก็เลยสูญหายไปหมด มันเป็นการเปลี่ยนแปลงทางภาษา (ลุงจ๋านงค์, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

อย่างเด็กมัธยมโรงเรียนสอง มันก็มีละอ่อนอยู่บ้าง แต่พอเขาเข้ามหาวิทยาลัย เขาก็ลืมนไป ไม่ได้ย้อนกลับมา (อาจารย์พงษ์เทพ, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

นอกจากนี้ กระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ทำให้วิถีการผลิต (mode of production) ของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากการเกษตรกรรมกลายเป็นอุตสาหกรรม การผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนหรือเพื่อยังชีพไม่เพียงพออีกต่อไป จำเป็นต้องผลิตเพื่อจำหน่ายหรือได้ประมาณมหาศาล (high productivity) ระบบเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทแทนแรงงานคน ทั้งนี้การทำความเข้าใจพลวัตวิถีการผลิตในระบบเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญต่อการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนบท เพราะกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ การนำเข้าเทคโนโลยี การผลิตเพื่อป้อนสู่ความเป็นอุตสาหกรรมนำไปสู่การกลบหรือลบเลือนภูมิปัญญาบางอย่างไป อย่างเช่นกรณีของตาหล ชายผู้สูงอายุปราศรัยชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญางานฝีมือเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระดิ่งวัวกระดิ่งควาย ซึ่งมีไว้เพื่อติดตามวัวควายที่เลี้ยงตามทุ่งนา เมื่อมีการนำเทคโนโลยีรถไถนาเข้ามาแทน การใช้เครื่องมือเครื่องใช้ดังกล่าวจึงหมดไปเหลือไว้เพียงตำนานประดับห้อยอยู่ตามเสาบ้านเท่านั้น เพราะเครือข่ายชาวนาไม่อาจต้านทานกับพลวัตสู่ความทันสมัยของสังคมชนบทได้

ปัจจุบันละอ่อนก็ไม่ได้นำไปใช้แล้วการเกษตรก็เปลี่ยนไป แทบไม่มีใครเลี้ยงวัวควายแล้ว มันไม่มีคนทำแล้ว (ตาหล, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2560)

2. การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นต้องใช้ผู้สูงอายุซึ่งได้ศึกษามาเท่านั้น เด็กหรือเยาวชนขาดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติ และเกิดช่องว่างระหว่างวัย บทสะท้อนของผู้สูงอายุปราศรัยชาวบ้านตำบลบ้านหูน โดยเฉพาะคำสะท้อนของลุงคำ ฟองจันทร์ ปราศรัยชาวบ้านด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนสะท้อนความหวังใยชัดเจนถึงช่องว่างระหว่างวัยระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ขาดการประสานเชื่อมต่อ ออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสองวัย จึงเป็นส่วนหนึ่งส่งผลให้การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดข้อจำกัด เพราะเรื่องราวหรือประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุไม่มีใครถูกถ่ายทอดสู่อนุชนรุ่นหลังนัก

คนสมัยก่อนกับคนสมัยนี้มันห่างกัน เป็นช่องว่างระหว่างวัย มันก็เลยไปคนละทิศละทาง (ลุงคำ, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

ขณะเดียวกันจะวิเคราะห์เพียงช่องว่างระหว่างวัยหรือขาดกิจกรรมหนุนเสริมการมีส่วนร่วมหรือการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชนเพียงประการเดียวคงไม่เพียงพอ หากแต่ความยั่งยืนของการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นยังคงไม่มีพื้นที่แห่งการเรียนรู้เรื่องราวดังกล่าวที่เพียงพอ จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมจากเด็กและเยาวชน ชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถสรรค์สร้างเครือข่ายการทำงานเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มากนัก ดังนั้นการขาดการมีส่วนร่วมและไม่สามารถสร้างเครือข่ายระหว่างวัยได้นำไปสู่ความไม่ยั่งยืนของภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้พลวัตทางสังคมท้องถิ่นสู่ความทันสมัยนำมาซึ่งความห่างเหินระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน เรื่องราวหรือประสบการณ์ชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านเป็นสิ่งที่เด็กและเยาวชนไม่ได้เรียนรู้ ระบบคิดถูกกลืนกินด้วยความทันสมัย สิ่งดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นไม่มีคุณค่าเพียงพอ เด็กและเยาวชนจำนวนไม่น้อยอพยพเข้าไปเรียนในเขตเมือง การเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางให้ความสำคัญกับวิชาสามัญละเลยวิชาว่าด้วยความเป็นท้องถิ่น หรือถ้าให้ความสำคัญก็เพียงให้ความสำคัญเพียงฉาบฉวยตามแต่ประเพณีเท่านั้นคือ ให้แต่งชุดพื้นเมืองและเรียนภาษาท้องถิ่นวันละคำที่ไม่เพียงพอต่อการทำให้เด็กและเยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นสถาบันทางสังคมที่เป็นพื้นฐานที่สุด คือสถาบันครอบครัวอันเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยังขาดแนวทางในการปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้เรียนรู้สิ่งที่เป็นทุนของชุมชนท้องถิ่นด้วย

คือด้วยยุคสมัยมันเปลี่ยนแปลงไปเนาะ อย่างแต่ก่อน ละเอียดอ่อนไปเรียนที่อื่น อีกอย่างละเอียดมองว่าถ้าทำพิธีต้องเป็นคนเฒ่าทำ เป็นงานของคนเฒ่า คนรุ่นใหม่จะทำไมได้ ขาดการปลูกฝังด้วย ละเอียดไม่รู้ไม่สนใจ พ่อแม่เองก็ไม่แนะนำด้วย เขาก็ไม่รู้ว่าทำไปเพื่ออะไร (นงเยาว์, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาแล้ว ใช่ว่ากระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะดำเนินการไปด้วยความราบรื่น เพราะภูมิปัญญาหลายอย่างจำต้องอาศัยทักษะเฉพาะด้าน (special skills) หรือการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ ซึ่งจะเห็นได้จากบทสะท้อนของป่าหลั่น เจ้าของภูมิปัญญาด้านสมุนไพรที่เห็นว่า การทำสมุนไพรเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เพราะเป็นเรื่องของสูตร ตัวยาแต่ละชนิด แม้กระทั่งกระบวนการผลิต เช่นการต้มก็มีผลต่อผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้คนจำนวนมากจึงไม่สนใจการทำสมุนไพร

ความรู้เรื่องสูตรบ้าง ยาแต่ละชนิดก็ไม่เหมือนกัน อย่างต้มไฟแรงไม่ได้ ยามันจะหัก ความแข็งความกรอบมันแตกต่างกัน เขามาเห็นป่าทำ เขามองว่าเป็นงานละเอียดอ่อน(ป่าหลั่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

ยิ่งไปกว่านั้น ภูมิปัญญาบางเรื่องต้องอาศัยบุคคลผู้มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญที่จะต้องเป็นผู้ดำเนินการดำเนินการเท่านั้น อาทิ กรณีของลุงจ่าน ผู้นำปราชญ์ชาวบ้านในประเพณีบูชาตัวตั่งสี่ (บูชาท้าวตั่งสี่) ซึ่งเป็น

ประเพณีผูกโยงกับความเชื่อของชาวล้านนาสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้ผู้ที่สามารถเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องบวชเรียนมาก่อน (เป็นหนาน) อีกทั้งต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้จากวัดมาระยะหนึ่งเป็นระยะเวลาหลายปี ดังเช่นประสบการณ์ชีวิตของลุงจำนงที่บอกเล่าเรื่องราวเมื่อครั้งบวชเป็นพระ เนื่องจากวัดในสมัยก่อนเป็นพื้นที่การเรียนรู้ของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น กอปรกับอิทธิพลของความทันสมัยในปัจจุบันและการไม่เห็นความสำคัญในการประกอบประเพณีต่างๆไม่ว่าจะเป็น งานบวช งานแต่งงาน ประเพณีสืบชะตา ประเพณีบูชาทำทั้งสี่โดยในอดีตประเพณีดังกล่าวสะท้อนวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันหรือกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนกลับให้ความสำคัญลดน้อยลง จะเห็นได้ชัดเจนอย่างในปัจจุบันประเพณีดังกล่าวถูกย่อหย่อนลงในเชิงกระบวนการและจำนวนวันที่จัดด้วยความจำเป็นหรือข้อจำกัดของประชาชนก็แล้วแต่ เช่น การบวชเป็นพระในปัจจุบัน ผู้อุปสมบทประสงค์อยู่ศึกษาพระธรรมภายใต้ระยะเวลาที่จำกัด ทำให้ขาดโอกาสในการศึกษาวัฒนธรรมและประเพณีทางพุทธศาสนาและประเพณีพราหมณ์ที่บรรพบุรุษได้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาว่าด้วยประเพณีและวัฒนธรรมค่อยๆเลือนหายลงทีละน้อย

คนที่ทำได้คือต้องบวชเรียนมาก่อน จะมาทำตัวตั่งสี่ สืบชะตา ถ้าไม่ได้เป็นหนาน (คนที่เคยบวชมาก่อน) ก็จะทำไม่ได้ ถ้าไม่ได้ห่มผ้าเหลือง แล้วมีกิจการแบบนี้อาจมีอันเป็นไปได้ ถ้าเป็นอย่างนั้นก็ตั่งบวชเรียนก่อน (อาจารย์พงษ์เทพ, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

อย่างคนสมัยนี้เขาแค่บวช 7 วัน เขาไม่ได้บวชนาน ศึกษานาน ผมบวชตั้งแต่เด็ก- 35 ปี แล้วสึกออกมา คือแต่ก่อน คนจะเข้าถึงการศึกษาก็ต้องผ่านวัด ต้องไปเรียนที่วัด โรงเรียนจะไม่มีประเพณีต่างๆ งานในหมู่บ้าน งานบวช งานแต่งงานมันก็เปลี่ยนแปลงไป แต่ก่อนมีสองสามคืนสมัยนี้มีวันเดียว วันย่นลง (พ่อจำนงค์, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

3. การกลืนกินของลัทธิบริโภคนิยม(consumerism)และวัตถุนิยม (materialism) กลบเลือนจิตสำนึกสาธารณะของเยาวชนรุ่นหลัง อีกทั้งขาดการปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นท้องถิ่นกับเยาวชนรุ่นหลังให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ทั้งนี้คณะนักวิจัยจำเป็นต้องตั้งคำถามก่อนว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นหรือสำคัญสำหรับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบันหรือไม่ คำถามนี้หากคณะนักวิจัยมองตนเองในฐานะคนนอก (outsider) เป็นบุคคลเจนเอเรชันวาย (Gen Y)มองว่าบางอย่างอาจไม่จำเป็นหรือสำคัญนักหากจะคงไว้ อาจเป็นเพราะในฐานะคนนอกไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงเฉกเช่นคนในชุมชนท้องถิ่นที่อาจมีทัศนคติตรงกันข้ามว่า ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตามก็มีความสำคัญเพราะสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมหลายเรื่องในชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากิน นันทนาการ และด้านอื่นๆ แต่ถ้าคณะนักวิจัยเป็นคนใน (insider) ย่อมมีความมุ่งหวังว่าสิ่งที่เป็นตำนานอยู่คู่กับชุมชนท้องถิ่นมานานแสนนานจำเป็นต้องสืบทอด เพราะสร้างคุณูปการหลายอย่างกับผู้คน

เมื่อกระบวนการทำให้ทันสมัยเข้ามาอย่างที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ลัทธิหนึ่งที่เป็นผลสืบเนื่องจากอิทธิพลของภาวะความทันสมัยนี้คือ บริโภคนิยม (consumerism) และวัตถุนิยม (materialism) ที่สังคมขับเคลื่อนโดยวัตถุและเงินตรา มักเกิดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสังคมที่กลายเป็นเมือง (urbanization) ถึงกระนั้นด้วยกระแสพลวัตชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป ตำบลบ้านหนองเป็นเขตพื้นที่ที่ใกล้ความเป็นเมือง (ใกล้ตัวอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ห่างกันเพียงไม่กี่กิโลเมตร) แม้ว่าจะยังคงความเป็นชนบทอยู่บ้าง ทว่าความเป็นชนบทไม่อาจยับยั้ง ปฏิเสธ หรือต้านทานความทันสมัย บริโภคนิยม และวัตถุนิยมได้ เพราะลัทธิดังกล่าวได้แทรกซึมไปทุกหย่อมหญ้าทั้งเด็ก เยาวชน คนทำงาน แม้กระทั่งเกษตรกรในปัจจุบัน เนื่องจากกระแสลัทธิดังกล่าวเปลี่ยนวิถีการผลิตและการดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่มากนักน้อย สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านจะถูกปฏิบัติสืบต่อกันมากต่อเมื่อมีปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้สูงอายุที่ได้รับประสบการณ์มา แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ปฏิบัติการทางภูมิปัญญา (action of local wisdom) บางอย่าง เช่น การสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ป่าเป็นสิ่งที่ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้ เป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยจิตสำนึกสาธารณะ (public mind) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือผู้ซึ่งเป็นผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านดำรงตนอยู่ในฐานะจิตอาสาประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมนั้นๆโดยไม่มีรายได้ตอบแทน อย่างเช่นกรณีของลุงจ่านงค์ ผู้นำการประกอบพิธีกรรมบูชาท้าวทังสี่และลุงคำ ปราชญ์ชาวบ้านผู้ต่อสู้เรื่องอนุรักษ์ป่าชุมชน ด้วยประสบการณ์ชีวิตของทั้งสองท่านทั้งจากการต่อสู้และการศึกษาร่ำเรียนมาทำให้ผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านทั้งสองท่านใช้ศักยภาพและความสามารถนี้ในการให้ความรู้เรื่องราวภูมิปัญญาที่ตนเองถนัดซึ่งก็ไม่ได้มีผลตอบแทน หากแต่เป็นกิจกรรมจิตอาสา

มันเป็นกิจกรรมจิตอาสาทั้งงานบวช งานวัด งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ ไปเป็นพิธีก่อนให้เขา เป็นงานประจำหมู่บ้าน คนที่ประกอบกิจกรรมดังกล่าวได้มันต้องศึกษามา ไม่ใช่ทำได้ทุกคน ถ้าอยู่ๆเป็นเป็นไปไม่ได้ การสืบทอดมีน้อย คนที่จะมาตรงเขาไม่สนใจ เพราะเป็นกิจกรรมจิตอาสา (ลุงจ่านงค์, สทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

คือตอนนี้ อย่างวิทยาศาสตร์ มันเป็นเรื่องที่จูงใจ ทีวี เรื่องวิถีชีวิตเราไม่ได้มอง หรือมองข้าม มองว่ามันเก๋ๆไป ตัวนี้คนรุ่นหลังเลยไม่ได้สนใจ ปล่อยละเลย บางสิ่งบางอย่างอย่างของโบราณ เป็นไปได้ต้องการอนุรักษ์ ของเก่าก็ขาย ไม่ได้คำนึงถึงว่ามันมีคุณค่าอย่างอื่นแค่ไหน (อาจารย์พงษ์เทพ, สทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

ถามว่าอยากถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังไหม ก็อยากถ่ายทอด แต่ประเด็นคือไม่มีใครเข้ามาเรียน ไม่มีใครสืบทอด นี่แหละคือปัญหาของมัน (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

ขณะเดียวกัน หากมองย้อนกลับมาที่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นบ้านหนองในปัจจุบัน พบว่า เขาทั้งหลายไม่ได้ตระหนักเห็นถึงความสำคัญของการมีอยู่ของภูมิปัญญาอันเป็นสิ่งเรียกว่าเป็น “ทุนของชุมชนท้องถิ่น” มองไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาติ อาทิ ความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับผู้คนวัยอื่นๆในสังคมทั้งวัยกลางคนและวัยสูงอายุ ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับป่า ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับประเพณีที่ผู้

แต่ผู้แก่ปฏิบัติกันสืบทอดกันมา โดยมีได้สืบเสาะถามหาถึงความเป็นมาเป็นไป เพียงแต่ปฏิบัติตามโดยไร้ซึ่งคำถาม อันเป็นรากเหง้าที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของผู้คนในท้องถิ่นบ้านหนอง ภูมิปัญญาที่เป็นทุนทางสังคม (social capitals) เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชนท้องถิ่นตำบลบ้านหนองจึงไม่ได้มีคุณค่าในสายตาของบุคคลรุ่นหลังเทียบเท่ากับ เงินทองและสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย เมื่อเด็กและเยาวชนหรือคนรุ่นหลังไม่เห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้เป็นผลให้ ขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่สามารถสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมใน ชุมชนท้องถิ่นได้ อีกทั้งนำไปสู่การไม่สามารถต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน แม้ว่าคำสะท้อนของปราชญ์ ในชุมชนประสงค์ที่อยากจะถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังเข้ามาเรียนรู้พร้อมกับการสนับสนุนจากคนรุ่นก่อนก็ตามที่

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางประการไม่ได้สร้างคุณูปการอย่างทันทีทันใดหรือเห็นผลชัดเจนจับต้องได้ เช่น การรักษาโรคและการแสวงหารายได้ ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นมีทัศนคติที่มองว่าไม่คุ้มค่ากับการลงทุนสิ่งเหล่านี้ ดูเหมือนกับว่าภาวะความเป็นสมัยใหม่ ลัทธิบริโภคนิยมและวัตถุนิยมจะเป็นพะอัมพะอันเป็นต้นตอของสาเหตุที่ทำให้ คนรุ่นหลังมีได้สืบทอดหรือสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งแล้วไม่อาจติเตียนการดำรง อยู่ของภาวะและลัทธิดังกล่าวได้ดังเช่นเดียวกับการแทรกซึมของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่และทุนนิยม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชนบท เราไม่สามารถผลิตบทวิเคราะห์ที่ปฏิเสธความจริงของชนบทที่ เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนท้องถิ่นในชนบทจำเป็นต้องปรับตัวทั้งแง่วิถีการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีประจำวัน หรือแม้กระทั่งวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของผู้คนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับว่าชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งจะสามารถธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตนเองได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้นภาพตัวแทนของชุมชนท้องถิ่นที่มีวิถี การผลิตแบบอินทรีย์ มีธรรมชาติที่สวยงาม ผู้คนสุขภาพดี ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนตั้งแต่เด็ก คนทำงาน วัยกลางคน วัยสูงอายุ หรือแม้แต่วัฒนธรรมความสัมพันธ์ที่เป็นเครือข่ายมีรูปแบบการสนับสนุนและเกื้อกูลกันทาง สังคมไม่อาจใช้ได้กับท้องถิ่นชนบทในหลายๆแห่ง

เมื่อวิเคราะห์แบบคู่ขนานระหว่างการพัฒนาวิทยาศาสตร์ภายใต้ภาวะความทันสมัยกับการต่อยอดสืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นบนพื้นฐานความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิม พบว่า การที่ภูมิปัญญาบางอย่างเริ่มพร่าเลือนอย่างค่อยเป็น ค่อยไปนั้นเป็นผลมาจากภูมิปัญญาดังกล่าวไม่สามารถวัดค่าหรือประเมินค่า (measurement or evaluation) โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) ได้ทั้งหมด ซึ่งอาจเป็นข้อถกเถียงเชิงกระบวนทัศน์ (paradigm argument) เนื่องจากอิทธิพลของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ได้ครอบงำแบบคู่ขนานไปกับลัทธิความทันสมัย ชุด ความรู้และประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ที่ถูกพัฒนาขึ้นหากไม่สามารถแสวงหาคำอธิบายตามแนวทางแบบ วิทยาศาสตร์ที่สามารถสังเกตได้ วัดได้ ความเป็นปรนัยวัตถุวิสัย (objective) ก็ไม่อาจพิจารณาเป็นความรู้ เพราะขาดคำอธิบาย หรือเป็นคำอธิบายที่อยู่เหนือธรรมชาติ จึงนำมาซึ่งคำถามที่ว่า “ถ้าอะไรที่พิสูจน์ไม่ได้ตาม หลักวิทยาศาสตร์ถือว่าไม่ใช่ความรู้” ดังนั้นเมื่อคำอธิบายดังกล่าวมีอิทธิพลครอบงำทั้งระบบการศึกษาแบบทางการ หรือแม้กระทั่งการประกอบอาชีพ สิ่งที่เราเรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นก็กลายเป็นของด้อยค่าทันทีทันใด

ในทัศนะของป้าป้าก็มองว่าหากไปหาหมอปกติก็จะหายเร็ว แต่ถ้าเป็นสมุนไพรมันจะเห็นผลช้า หน่อยที่ชาวบ้านในชุมชนอาจไม่ค่อยสนใจก็เพราะที่นี้มันก็อยู่ใกล้โรงพยาบาลอยู่ใกล้เมือง ตัว อำเภอก็ไปนิดเดียว เขาก็ซื้อยาชุดมากิน หายากนะคะ เพราะเวลาเขาเจ็บป่วยเล็กๆน้อยๆ เขาก็ กินยาพารา มีไปหาหมอ คนมีเงินก็พาไปหาหมอกlinik แต่ถ้าไม่ค่อยมีเงินก็หาอนามัย (รพ. สต.) (ป้าหลั่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

เพราะเขามองว่ามันเป็นรายได้ที่เข้า ต้องใช้เวลา สมาธิ และฝีมือ มันเข้ากับเหตุการณ์ แต่ถ้า เราทำเป็นอาชีพเสริมเนี่ยได้ เป็นอาชีพหลักไม่ได้ เด็กและเยาวชนยังบอกว่าไม่เคยเห็น ยังมี หลงเหลืออีกอยู่หรือแต่มันไม่ได้รับความสนใจจากผู้คน เพราะแต่ละคนต่างมีอาชีพมีงานหลัก ของตนเอง งานมันรัดตัวเขาหมดแล้วเมื่อก่อนเคยชักชวนหลายๆรุ่นแล้ว เห็นบอกว่ามันช้า มัน ไม่เร็วเหมือนเราปลูกข้าวโพด เพราะปลูกข้าวโพดสามสี่เดือนได้ผลผลิตแล้ว มันจะได้เงินเป็น ก้อนจับต้องได้ แต่เวลาทอผ้า 20 วันเราจะได้ผ้าประมาณ 30 เมตร คิดเป็นตัวเงินก็ประมาณไม่ ถึง 5,000 บาท แต่อุปกรณ์ทอผ้าจริงๆราคามันสูงนะ เราทำไม่ได้มาก เวลาทำด้วยมือเราก็ต้อง ยอมรับว่ามันจะช้า มันไม่ทันกับที่จะส่งลูกเรียน คือถ้าทำเป็นอาชีพเสริมมันได้ถ้าว่างจากการ ทำงานเกษตร (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

จะเห็นได้ว่า นอกจากการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาต้องการการมีส่วนร่วมของคนรุ่นหลัง มีเครือข่ายและการ สนับสนุนทางสังคมจากทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนเพื่อให้มีการต่อยอดภูมิปัญญาอย่างยั่งยืนแล้ว ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเช่น การรักษาโรคโดยสมุนไพร และการทอผ้าพื้นเมือง เป็นตัวอย่างสำคัญว่าปฏิบัติการทางภูมิ ปัญญาทั้งสองอย่างนี้ก็จะเห็นผลหรือสร้างคุณูปการต่อบุคคลในชุมชนต้องใช้เวลายาวนาน ต่างจากทางเลือกอื่น ที่เป็นทางเลือกกระแสหลัก (mainstream) เช่น การรักษาโรคโดยยาแผนปัจจุบันที่ร้านขายยาเภสัชกร หรือ แม้กระทั่งการปลูกข้าวโพด ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งอาจให้ผลตอบแทนที่รวดเร็วกว่า (หายจากโรคเร็วกว่าและมีรายได้ เร็วกว่าจับต้องได้) การสมานานภูมิปัญญาอย่างแน่วแน่จึงเป็นเพียงกิจกรรมเพื่อคลายเครียดหรือเป็นอาชีพเสริม ไม่ได้ปฏิบัติการเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงกลายเป็นเพียงมรดกทางเลือก (alternative treasures) ที่หยุดนิ่งแช่แข็งและอาจพ่ายแพ้ต่อความทันสมัยในที่สุด

กล่าวโดยสรุป จะเห็นว่าปัจจุบันหรือเงื่อนไขหลายประการที่ทำให้ขาดการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ ตำบลบ้านหนูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิความทันสมัย บริโภคนิยม และวัตถุนิยม ซึ่งทำให้ ผู้คนในชุมชนขาดกระบวนการมีส่วนร่วม ไม่สามารถสร้างเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่ง กันและกันได้อย่างเข้มแข็งนัก ขาดการปลูกจิตสำนึกเยาวชนในตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญา ภูมิปัญญาบาง ประการอาศัยความละเอียดอ่อนต้องใช้ปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ เท่านั้น ตลอดทั้งชุมชนท้องถิ่นยังขาดแนวทางการเพิ่มมูลค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อต่อยอดทุนทางสังคมหรือมรดก

ของชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป ซึ่งโจทย์ประการสำคัญคือภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คน ชุมชนท้องถิ่นได้หรือไม่ อย่างไร ด้วยวิธีการใด ในมิติไหน

แนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

วัตถุประสงค์หลักการวิจัยนี้ที่สำคัญคือ การแสวงหาแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ซึ่งต้องเป็นแนวทางที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ (practical pathways) โดยจำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนทั้งผู้สูงอายุประชาชนชาวบ้าน เด็กและเยาวชน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนทั้งภายในและภายนอกชุมชนซึ่งเป็นเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญในการสนับสนุนให้มีการสืบค้น สืบสาน และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

อย่างที่กล่าวไปข้างต้นเกี่ยวกับประวัติชีวิตของผู้สูงอายุประชาชนชาวบ้านอันสามารถทราบถึงความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง ซึ่งเรื่องเล่าของผู้สูงอายุนี้ไม่เพียงซับซ้อนเรื่องราวส่วนบุคคล หากแต่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นตำบลบ้านหนองด้วย โดยในภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละด้านก็มีแนวทางในการสืบสานที่ทั้งเหมือนและแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาหรืออุปสรรคที่ผู้สูงอายุประชาชนชาวบ้านได้ร่วมกันสะท้อนสิ่งที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัวแต่เชื่อมโยงสู่ประสบการณ์ของชุมชน เพราะภูมิปัญญาบางอย่างไม่อาจเกิดขึ้นจากการค้นพบและกระทำเพียงบุคคลเดียวได้ แต่ต้องอาศัยเครือข่ายและการสนับสนุนทางสังคมไม่ว่าทางใดทางหนึ่งและการมีส่วนร่วมของบุคคลอื่นเพื่อให้ภูมิปัญญานั้นดำรงอยู่ต่อไป

ทั้งนี้ หากมองภาพอนาคตที่ควรจะเป็น ผู้สูงอายุประชาชนชาวบ้านได้สะท้อนแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีหลายประการดังสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. พลิกฟื้นคำว่า “โบราณไร้คุณค่าเป็นยิ่งแก่ยิ่งน่าสนใจ” รวมทั้งเข้าใจ “ความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง” ทั้งนี้บางครั้งชุมชนท้องถิ่นอาจจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนคติ ไม่นิ่งดูดากับสิ่งที่อาจเกิดขึ้นกับมรดกของท้องถิ่น แม้ว่าภัยคุกคามทั้งโดยเฉพะอย่างยิ่งภายนอกทั้งระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสั้นคลอน ช่องว่างระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชนยังคงปรากฏอยู่ ซึ่งผู้ทำงานเชิงวัฒนธรรมจำเป็นต้อง “พลิกวิกฤติเป็นโอกาส” ผ่านกิจกรรมหรือเวทีการเรียนรู้ที่สามารถโน้มน้าวการมีส่วนร่วมจากอนุชนรุ่นหลังโดยเฉพะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน ให้เขาเหล่านั้นเข้ามาเป็นเครือข่ายภาคีที่สำคัญถึงแม้ว่าเขายังคงขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิปัญญา แต่สิ่งเหล่านี้สามารถเรียนรู้ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปได้ จำเป็นต้องออกแบบกิจกรรมที่น่าสนใจ จะทำอย่างไรให้สิ่งที่ “โบราณ กลายเป็นสิ่งที่มีค่า น่าสนใจ” เพราะมีผู้คนจำนวนไม่น้อยเมื่อเติบโตขึ้น (จากเด็กเป็นวัยรุ่นและเป็นผู้ใหญ่) มีความรู้สึกโหยหาอดีต (nostalgia) และภูมิปัญญาท้องถิ่นก็อาจเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นโหยหาอดีตได้ เนื่องจากมองว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า เป็นมรดกแห่งตำนานสืบทอดจากบรรพบุรุษ หายที่สุดแล้วก็อาจกลับมาสู่คำถามเดิมว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โบราณมี

คุณค่าในสังคมปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร ถ้ายังมีคุณค่าหรือมีประโยชน์อยู่จะทำให้สิ่งที่เป็นของโบราณดั้งเดิมนั้น น่าสนใจ ดังคำสะท้อนที่ค่อนข้างหตุของลุงจ่านงค์

ภาพที่อยากมองเห็นในอนาคต เอาภาษากลับเข้าไปในวัดก่อนผ่านทางารบวช ส่วนภายนอกวัด ก็ไม่ได้มีคนสนใจเลย มันเป็นของโบราณ ทำอย่างไรให้เด็กมองว่าโบราณเป็นสิ่งที่น่าสนใจ (พ่อจ่านงค์, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

ไม่เพียงเท่านั้น คนทำงานเชิงวัฒนธรรมไม่เพียงแต่สร้างสรรค์กิจกรรมอย่างเดียว แต่กิจกรรมนั้นต้องทำให้อนุชนรุ่นหลังตระหนัก มองเห็นความเชื่อมโยงของตนเองกับสรรพสิ่งรอบตัว ความเกี่ยวข้องระหว่างตนเองกับผู้สูงอายุ กับคนในชุมชน ตลอดจนความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ เพราะท้ายที่สุดแล้วการดำรงชีวิตที่สมดุลในชุมชนท้องถิ่น (ถ้าเยาวชนเหล่านั้นไม่อพยพย้ายถิ่น ยังคงตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน) เขาเหล่านั้นจำเป็นต้องพึ่งพาบุคคลอื่น เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ เช่น เมื่อมีพิธีกรรมต่างๆ งานบวช งานแต่ง การบูชาทำว้ทั้งสี่ เขาต้องอาศัยผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้าน จะเป็นไปได้ไหมหากในอนาคตเขาเรียนรู้กระบวนการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ จนกระทั่งในอนาคตกลายเป็นผู้นำชุมชนด้านพิธีกรรมในที่สุด ขณะเดียวกันผ้าพื้นเมืองที่เขาทุ่มหม่ในวันศุกร์เมื่อไปโรงเรียนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากทักษะและความชำนาญการของกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งใช้เวลานานในการปั่นฝ้ายถักทอจนกลายเป็นเกราะเครื่องนุ่งห่มสะท้อนอัตลักษณ์บ่งบอกความเป็นตัวตนของเขาเอง นอกจากนี้การที่เขามีกินมีใช้ พืชพรรณจากการเกษตร แหล่งน้ำ ก็ล้วนเป็นผลพวงจากการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มบุคคลที่มองเห็นหรือตระหนักในความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่บุคคลในชุมชนทุกคนเป็นเจ้าของ ซึ่งการอนุรักษ์ป่าเป็นปัจจัยสำคัญของการมีอากาศที่บริสุทธิ์ มีแหล่งน้ำที่เพียงพอไว้ใช้ในการเกษตร สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่างของการเชื่อมโยงตนเองกับผู้อื่น ตนเองกับธรรมชาติเฉกเช่นลุงคำ ฟองจันทร์ที่เรียนรู้ธรรมชาติและนำความรู้ดังกล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบอาชีพ

หันมาใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้จากธรรมชาติ มูลงัว ควาย อย่างปัจจุบันผมเนี่ยมีการเลี้ยงไส้เดือนด้วย เพราะ ไส้เดือนมันดูแลง่าย กินทุกอย่างที่ไม่ได้มีรสเผ็ด และไม่มีกระดูก นอกจากนั้นไส้เดือนยังมีประโยชน์ต่อดินด้วย อย่างยาฆ่าหญ้าเนี่ย สารเคมีเมื่อฉีดไปแล้วมันก็ส่งผลต่อสุขภาพ ลงดิน ทำให้ร่างกายเรามีสารพิษเยอะ ก็อยากให้ชาวบ้านห่างจากสารเคมี และหันมาใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านเรา (ลุงคำ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

2. **มีการจัดตั้งกลุ่ม ชมรม เครือข่ายที่เป็นรูปธรรมมีกิจกรรมต่อเนื่อง** แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการดำเนินงานของสภาวัฒนธรรมตำบลบ้านหนองอยู่ก็ตามที แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมในลักษณะวันสำคัญทางศาสนาหรือประเพณีท้องถิ่นเป็นครั้งคราว ไม่ได้ขับเคลื่อนโดยใช้กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนสานต่อภูมิปัญญาอย่างเป็นรูปธรรมหรือยั่งยืนจำเป็นต้องมีกลุ่ม ชมรม หรือเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีผู้นำที่แข็งแกร่ง มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีทรัพยากรหรือทุนที่มาสสนับสนุนอย่างหลากหลายทั้งคนทำงาน วัสดุอุปกรณ์ เวลา ช่องทางการประชาสัมพันธ์ การตลาด (หากจะพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เชิงพาณิชย์) และอื่นๆ ดังเช่นการสะท้อน

ของป่าหั่น เจ้าของภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านที่ประสงค์อยากเห็นการรวมกลุ่มกันของผู้คนในชุมชนอย่างเข้มแข็ง แม้ว่าภูมิปัญญาบางอย่างจะไม่สามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลัก (ทำเพื่อหารายได้ จับให้มันคั้นให้ตาย) ได้ แต่อย่างน้อยที่สุดถ้าคนที่สนใจเข้ามารวมกลุ่มกันเป็นชมรมเป็นเครือข่ายจำนวนมากขึ้นก็สามารถพัฒนาเป็นกลุ่มอาชีพหรือชมรมในการสร้างมูลค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างสู่การตลาดเชิงพาณิชย์อันนำไปสู่การสร้างและกระจายรายได้สู่ชุมชนอีกช่องทางหนึ่ง ไม่เพียงจัดอบรมหรือกระทำเป็นครั้งคราวไปตามงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เมื่อนั้นเมื่อมีเครือข่ายทางสังคมก็จะเกิดการสนับสนุนทางสังคมซึ่งกันและกันทั้งในรูปแบบเงินทุน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ กระบวนการทำงาน พัฒนาเรียนรู้จากการลงมือทำสู่การกลายเป็นชุดความรู้ (body of knowledge) ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหา วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ ประเมินผลในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเต็มกระบวนการต่อไป

แต่ถ้าทำให้เป็นแบบอาชีพ คงยากมาก ถ้าไม่มีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งสิ่งเหล่านี้มันก็จะไม่เกิดหลายอย่างเท่าที่ป่าสังเกตอย่างมีการฝึกอาชีพมันไม่ได้มีการสานต่อ (ป่าหั่น, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

กระนั้นก็ตาม เชื่อว่าตำบลบ้านหนองจะขาดกลุ่มหรือชมรมที่ดำเนินงานเสียทีเดียว ตำบลบ้านหนองมีสภาวัฒนธรรมตำบลขับเคลื่อนเรื่องวัฒนธรรมและภูมิปัญญามาอย่างยาวนาน แม้ว่ากิจกรรมหรือประเพณีบางอย่างจะเริ่มถูกลดทอนหรือเลือนหายไปบ้าง มีโรงเรียนผู้สูงอายุที่จะตั้งขึ้นพ.ศ. 2559 ตามนโยบายของประเทศภายใต้การดำเนินงานของกรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ที่สนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดตั้งกลุ่มหรือชมรมผู้สูงอายุให้กลายเป็นรูปแบบ “โรงเรียน” มีหลักสูตรให้ผู้สูงอายุเข้ามาเรียนรู้ สานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายกับบุคคลอื่นในชุมชน ทั้งนี้อาจารย์พงษ์เทพ ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลบ้านหนองก็ได้สะท้อนถึงตัวอย่างของการรวมกลุ่มด้านภูมิปัญญาอย่างเรื่องดนตรีไทยว่า จริงๆแล้วก็ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนองอย่างดีในการอำนวยความสะดวกเรื่องสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ให้กลุ่มผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นผู้สูงอายุติดสังคมไม่ติดบ้าน มีเวลาหลังจากเกษียณหรือว่างเว้นจากการทำงานรับจ้างและเป็นเกษตรกรเข้ามาร่วมกิจกรรม มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องดนตรีไทยจากบุคคลหนึ่งสู่บุคคลหนึ่ง เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันบ้างโดยผู้ที่เข้ามาร่วมจำเป็นต้องมีเวลาและประสงค์สมัครใจอยากเข้าร่วมโดยมิได้บังคับ

เรื่องดนตรีไทยนะครับ กว่าจะตั้งกลุ่มดนตรีไทยได้เนี่ย มันเป็นเรื่องต้องใช้ความพยายาม จุดแรก เอาผู้สูงอายุมา ที่อยู่บ้านไม่ค่อยได้ ไม่รู้จะไปไหน พอตีก็ทำโครงการมาของบอบต.บ้านหนองเนี่ยเป็นหื้อมา เสร็จแล้วก็เอาอุปกรณ์เหล่านี้ไปซื้อเครื่องดนตรี สะล้อ ซอ ซึง ฉิ่ง ฉาบ ก็ตั้งเป็นกลุ่ม กลุ่มตรงเนี่ย เราไม่ได้บังคับนะ ใครสนใจ ใครชอบ มาเล่น ถ้าสมมติมาลองมาฝึกนะ โอเคก็เล่นต่อไป ไม่ได้มีการบังคับ เอาคนเฒ่าคนแก่ก่อน (อาจารย์พงษ์เทพ, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้ความสนใจศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นอยู่บ้าง เช่น กลุ่มดนตรีไทยที่ทางโรงเรียนในเขตอำเภอสอง จังหวัดแพร่ให้การสนับสนุนมีวงพื้นบ้าน โดยจุดนี้อาจเป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัย ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนช่องว่างระหว่างวัยให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นเครือข่ายผลักดันการดำเนินงานเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ ประการสำคัญที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยคือ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร โดยเยาวชนยุคปัจจุบันคุ้นชินกับสื่อสังคมออนไลน์ (social network) เช่น ไลน์ อาจเป็นไปได้ว่า เครือข่ายชาวบ้าน กลุ่ม องค์กรภาครัฐในพื้นที่จำเป็นต้องมีกระบวนการหรือเวทีการฝึกอบรมกับผู้สูงอายุที่ขาดความรู้ความเข้าใจหรือไม่สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศให้เท่าทันกับคนรุ่นหลัง เพราะช่องทางการสื่อสารเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญต่อการสร้างเครือข่ายสนับสนุนซึ่งกันและกันของประชาชนในชุมชน และจะเป็นกระบวนการหนึ่งสู่การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนด้วย

อย่างนักเรียนจริงๆ เขาก็มีสอนนะดนตรีไทย ทางโรงเรียนเขาก็มีวงพื้นบ้านอยู่บ้าง แต่มันก็มีการคิดริเริ่มนะละอ่อน เด็กมันชอบเล่นไลน์ก็มาบอกว่าเดี๋ยวจะสร้างละอ่อนรุ่นใหม่ขึ้นมาเรื่อยๆ ช่วงนี้ก็เห็นกำลังดำเนินการที่ศูนย์การเรียนรู้ เราเอาละอ่อนที่สนใจที่บ้านหนุนได้ (อาจารย์พงษ์เทพ, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

3. การออกแบบหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาโดยให้คุณค่ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับหลักสูตรการศึกษาแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการ แม้ว่าจะมีแนวคิดการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการออกแบบการจัดการศึกษาอยู่บ้าง แต่ในทางปฏิบัติในสังคมไทยที่สามารถบูรณาการความเป็นท้องถิ่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งกับหลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการได้ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเพื่อปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการใช้ประโยชน์หรือต่อยอดภูมิปัญญา อาจมีเพียงโรงเรียนหรือสถาบันการจัดการศึกษาทางเลือกเท่านั้น ทั้งนี้การออกแบบหลักสูตรแบบบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรแกนกลางจึงมีความสำคัญและควรค่าแก่การพิจารณา ไม่ใช่กระทำเป็นครั้งคราว บุคลากรทางศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่ ผู้อำนวยการ และครูที่โรงเรียนจำเป็นต้องทำงานเป็นเครือข่ายกับองค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านหนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับปราชญ์ชาวบ้าน เพราะหากจะนิยามปราชญ์ชาวบ้านแล้วสามารถนิยามได้หลากหลายด้านเช่นเดียวกันภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีหลายด้าน โดยพิจารณาว่ารายวิชาใดสามารถบูรณาการเข้าไปเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านได้ เช่น วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมอาจเรียนรู้จากป่าชุมชนในตำบล การทำสมุนไพร วิชาดนตรีอาจเป็นดนตรีพื้นบ้านหรือการแสดงของท้องถิ่น วิชาการทำงานและอาชีพอาจเรียนรู้งานฝีมือทอผ้ากับผู้สูงอายุ หากเป็นเช่นนั้นอย่างน้อยที่สุด เด็กและเยาวชนก็จะได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ รากเหง้าท้องถิ่นของตนเองผ่านทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตำบล สำนึกในท้องถิ่นและการตระหนักเห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้านก็จะบังเกิดขึ้นในที่สุด แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ต้องต่อสู้กับภาวะความทันสมัยกับพลวัตทางความคิดในชีวิตของเด็กและเยาวชนเหล่านั้นก็ตาม ซึ่งการเรียนรู้มิใช่เพียงรูปแบบของการศึกษาดูงานแต่เป็น

การเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติโดยตรง (learning by doing) ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้ที่น่าจะเกิดประสิทธิภาพกับบุคคลมากกว่าการเรียนรู้ที่เฝ้ามองอยู่ห่างๆ

โรงเรียนเขาก็ได้แค่มาดู แต่ไม่มีการฝึกปฏิบัติ นี่ถ้าหมอรุ่นนี้แล้วก็หมดเลย (พระครูอธิการระชน, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2560)

เนื่องจากเป็นที่น่าเป็นห่วงว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างเมื่อผู้สูงอายุท่านนั้นได้ลาจากโลกไปแล้ว จะคงอยู่ต่อไปหรือไม่ จะอยู่อีกนานสักเท่าไร แต่ถ้าชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจในการออกแบบการจัดการศึกษา หากเป็นไปได้คือควรมีส่วนร่วมทั้งกระบวนการตั้งแต่คิด วิเคราะห์ วางแผน รวมทั้งตัดสินใจ สร้างหลักสูตรท้องถิ่น ความยั่งยืนในการสืบสานภูมิปัญญาก็เป็นไปได้ เพราะมีพื้นที่การเรียนรู้หรือเวทีที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ถ่ายทอด และดำเนินการร่วมกัน

4. การพัฒนาตำบลบ้านหนองเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (community-based tourism) บูรณาการกับทุนทางสังคมของอำเภอสองที่มีอยู่ให้กลายเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism) และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (eco-tourism) ได้อย่างไม่ยาก โดยเมื่อพิจารณาทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (social and cultural capital) ของอำเภอสอง จังหวัดแพร่แล้ว ตำบลบ้านหนองสามารถพิจารณาว่าเป็นจุดแข็งและโอกาสของท้องถิ่นในการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาในที่นี้มีได้หมายถึงการพัฒนากระแสหลักที่เน้นการสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) การทำให้เป็นอุตสาหกรรม (industrialization) และการทำให้ทันสมัย (modernization) แต่เป็นการพัฒนาตามกระบวนการที่เน้นวัฒนธรรมชุมชน การให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าที่รักษาจากรุ่นสู่รุ่น นั่นคือรูปแบบการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยเน้นการสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนซึ่งแฝงด้วยภูมิปัญญา เช่น ประเพณีการบูชาข้าวทั้งสี่ ภาษาล้านนา กลุ่มทอผ้า การทำสมุนไพร ในระยะเริ่มต้นอาจศึกษาความเป็นไปได้หรือนำร่องโครงการจัดตั้ง อาทิ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน/ท้องถิ่นที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน การมีโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวได้พัก ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยเน้นการบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมร่วมด้วย ขณะเดียวกันการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน เช่น อำเภอสอง จังหวัดแพร่ขึ้นชื่อเรื่องวรรณกรรมลิลิตพระลอก็สามารถพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นใกล้เคียงในเขตพื้นที่อำเภอสองได้ ดังการเสนอความคิดเห็นของนักพัฒนาชุมชนตำบลบ้านหนองว่าจริงๆ แล้ว บ้านหนองมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มจิตอาสาคือคนที่นี่มีคนหนึ่งมีแฟนเป็นชาวต่างชาติ (ทางไปอำเภองาว) เขามีโฮมสเตย์ เวลาที่นักท่องเที่ยวมาเที่ยวก็จะมาปั่นจักรยานมา มาศูนย์วัฒนธรรม น่องแพน ชาวต่างชาติก็จะพามา มาเที่ยวตลาดบ้าง ตลาดบ้านหนองเหนือ พาไปแ่วพระธาตุพระลอ ไป

บ้านหนูนเหนือไปกินตำมะละกอ (ส้มตำ) เสร็จแล้วก็ปั่นรอบหมู่บ้าน (นักพัฒนาชุมชนตำบลบ้านหนูน, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

นอกจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบวัฒนธรรมแล้ว บ้านหนูนสามารถสร้างเครือข่ายกับชุมชนท้องถิ่นใกล้เคียงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเน้นให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้ความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรียนรู้ถึงประวัติความเป็นมาของการต่อสู้เพื่อป่าชุมชน ขณะเดียวกันหากพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์แล้ว อำเภอสองเป็นแหล่งที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติแม่ยม ซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติที่ไม่ใคร่จะมีชื่อเสียงมากนักเมื่อประเมินจากจำนวนนักท่องเที่ยวในรอบปี ทว่าอุทยานแห่งชาตินี้อุดมไปด้วยคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ที่ไม่ห่างจากตัวอำเภอสองมากนัก ดังนั้นการศึกษาและพัฒนาความเป็นไปได้สู่แหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจโดยบูรณาการทั้งมิติวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน เชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนโดยเป็นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานการกระจายรายได้สู่ชุมชน ทั้งยังสร้างมูลค่าและการธำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย

5. ผลักดันการสร้างเครือข่ายภูมิปัญญาและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนผ่านประเพณีท้องถิ่น จากการสะท้อนข้อมูลของปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุตำบลบ้านหนูน พบว่า หลายท่านเป็นห่วงเป็นใยเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นที่นับวันเริ่มเลือนหายไปโดยสังเกตจากการให้ความสำคัญของประชาชนและจำนวนวันและเวลาที่จัดนั้นย่อลงเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนูนยังคงสนับสนุนกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน พยายามรวบรวมทุนของชุมชนซึ่งมีใช้งบประมาณ หากแต่เป็นสิ่งประดิษฐ์หรือของเก่าที่ยังทรงคุณค่าของชุมชน สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คน ประเพณีดังกล่าวนี้เรียกว่า “ตาน” (ภาษาเหนือคือการทำทาน) กิจกรรมดังกล่าวเปรียบเสมือนการระดมทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (social capital accumulation) ของท้องถิ่น โดยการสนับสนุนที่นอกจากจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมตำบลบ้านหนูนแล้ว อาจต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปีตามประเพณีต่างๆของชาวตำบล การระดมทุนผ่านการ “ตาน” นี้ไม่เพียงแต่ได้ผลลัพธ์เชิงวัตถุเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการดึงการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนให้มีส่วนร่วมเชิงวัฒนธรรมร่วมกับหน่วยงานรัฐและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอันเป็นพื้นฐานสู่การสร้างเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมที่เข้มแข็งและเป็นช่องทางหนึ่งของการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืนด้วย

ทางนายกอบต.บ้านหนูนก็เลยคิดว่าจะมาทำประโยชน์ทำเป็นศูนย์สายใยชุมชน ที่นี้พอมีตัวอาคารแล้ว แต่ไม่มีสิ่งของ อุปกรณ์ เราก็มาประชุมคิดกันว่าจะจัดผ้าป่า แต่ไม่ใช่เป็นสตางค์ แต่เป็นของเก่า ทำเป็นตาน (เป็นทาน) ของเก่าทุกอย่างมาโฮมกัน มาลงชื่อ เสร็จแล้วก็ได้อุปกรณ์ เราก็มาจัดบูทเป็นศูนย์วัฒนธรรมขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2554 ผมถูกแต่งตั้งให้ดูแล ก็ดำเนินการในส่วนนั้น เราก็เปิดเป็นโซน มั่นมืออยู่ 4 โซน แล้วก็ให้ชาวบ้านเอาโซนที่ตัวเอง

แสดงมาไว้ในเตนท์ มีอาหารพื้นบ้าน การจักสาน เอาส่วนนั้นมาโชว์กัน แล้วอบต.ให้เกียรติ
บัตรให้หมู่บ้านเป็นโซน (อาจารย์พงษ์เทพ, สทนทากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

6. การปลูกจิตสำนึกเด็กและเยาวชนที่นอกเหนือจากหลักสูตรหลักในโรงเรียน

เมื่อพิจารณาสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงรักษาหรือสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว พบว่ามีหลากหลายสถาบันทางสังคมทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันสื่อมวลชน กล่าวคือ สถาบันทางสังคมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกของเด็กและเยาวชน แน่นนอนว่าสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียนมีแนวทางในการบ่มเพาะเด็กและเยาวชนเพื่อให้ตอบโจทย์กับหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แต่สถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุดแต่สำคัญที่สุดอย่างสถาบันครอบครัวเป็นพื้นฐานสำคัญของเด็กและเยาวชนในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุหลายท่านก็เรียนรู้สิ่งที่เรียกว่า “ภูมิปัญญา” จากบรรพบุรุษ พ่อแม่พี่น้องปู่ย่าตายายผ่านการถ่ายทอดโดยตรง หรือจากการสังเกตเห็นบุคคลภายในครอบครัวประพฤติปฏิบัติจึงประสงค์ทำตาม ดังนั้น การขุดเกลารเรียนรู้จากครอบครัวเป็นการปลูกจิตสำนึกความเป็นท้องถิ่นและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่ดี ขณะเดียวกันสถาบันศาสนา เช่น วัดจำเป็นต้องก้าวเข้ามามีบทบาทในการสืบสานภูมิปัญญาบางประการ (แม้ว่าวัดจะเปิดพื้นที่กับกลุ่มทอผ้าผู้สูงอายุ) อาจจำเป็นต้องรื้อฟื้นองค์ความรู้ด้านพิธีกรรมหรือแม้กระทั่งภาษาล้านนาด้วย นอกจากนี้สถาบันสื่อมวลชนทั้งสื่อท้องถิ่นและระดับประเทศจำเป็นต้องหันมาสนใจสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงนิเวศทางเลือก ทั้งนี้อำเภอสองจังหวัดแพร่ก็มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจเหมาะแก่การสนับสนุน แต่การเจริญเติบโตทางการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นต้องอยู่ภายใต้การควบคุมหรือที่เรียกว่า “ความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว” (carrying capacity) ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือวิถีของชุมชน เพราะฉะนั้น จะเห็นว่า เครือข่าย “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นปัจจัยสำคัญสู่ความยั่งยืนของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ต้องปลูกจิตสำนึกของเด็ก เยาวชนด้านการอนุรักษ์ มันเป็นหลักประกันนะ มันเป็นการสร้างคุณค่าของการอนุรักษ์ สร้างความมั่นคงให้กับชุมชนชาวบ้านนั้นด้วย (ลุงคำ, สทนทากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

ซึ่งร.9 พระราชทานอ่างเก็บน้ำห้วยป้อมตั้งแต่พ.ศ. 2526 ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2526-2536 ไม่มีน้ำในอ่าง ป่าไม้ไม่มีสร้างเขื่อนดึงคูเหมขทำให้ฝนไม่ค่อยตกด้วย เราก็อธิบายให้ชาวบ้านฟัง ตอนนั้นก็มีการประชุมร่วมกับผู้ใหญ่บ้านทุกเดือน เราก็ปิดป่าตั้งแต่ปีพ.ศ. 2536 เมื่อน้ำในอ่างไม่ค่อยมีทำนาจึงทำไม่ได้ ผมจึงตั้งคำถามกับชาวบ้านว่าจะสร้างอ่างน้ำทำไม มันไม่มีน้ำ ถ้าไม่อนุรักษ์ป่าด้วย เพราะถ้าเราไม่ทำให้ป่าคงไว้ น้ำก็จะไม่มีในอ่าง เราก็ต้องยกตัวอย่างให้เขาฟัง พอปิดป่าสิ่งที่เห็นผลให้เห็นคือน้ำล้น spin way เลย ตั้งแต่วันนั้นชาวบ้านเขาก็เห็นแล้วว่ามันเป็นการเปลี่ยนแปลง เราก็มีกระบวนการอนุรักษ์ป่าเรื่อยๆมา (ลุงคำ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2560)

ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งหนึ่งที่ประชาชนชาวบ้านต้องทำให้เห็นคือ การพิสูจน์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริง จากการอนุรักษ์เชิงแยกเช่นเดียวกับการต่อสู้ของลุงคำ ฟองจันทร์ ประชาชนชาวบ้านด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขับเคลื่อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ก็จำเป็นต้องทำให้เห็นคุณค่าอย่างเป็นรูปธรรมเช่นกัน เช่น สร้างมูลค่าเพิ่มต่อยอดภูมิปัญญาสู่เชิงพาณิชย์ทั้งสมุนไพรและทอดผ้า แสงหาดลาดที่หลากหลายรองรับกับพลวัตทางสังคม Thailand 4.0

7. การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในพื้นที่อย่างเข้มข้น แนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ประการหนึ่งที่สำคัญนอกเหนือจากการปลูกจิตสำนึกเด็กเยาวชน ประชาชนชาวบ้านมีแรงบันดาลใจในการสืบสานแล้ว หน่วยงานรัฐทั้งส่วนท้องถิ่น ระดับอำเภอ และระดับจังหวัดต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นมรดกสำคัญ ในการสนับสนุนทางสังคมนี้มีหลายรูปแบบทั้งวัสดุอุปกรณ์ สถานที่ เงินทุน บุคลากร เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างกระบวนการทำงานโดยใช้ชุมชนท้องถิ่นเป็นฐาน

มันต้องมีส่วนราชการได้สนับสนุนตัวนี้ ถ้าทางราชการไม่ทำอะไร ไม่ได้มองหาช่องทางหรือคุณค่า มันจะเดินไปไม่ได้ เพราะคนที่กระทำมันก็รู้สึกเหมือนไม่มีค่าอะไร ทำไปเพราะว่าเป็นกิจกรรมจิตอาสา มันไม่ได้ค่าตอบแทน อย่างลุงคำไปอนุรักษ์เรื่องป่า ราชการไม่สนใจ ปล่อยให้ทำ ถ้าทางราชการสนับสนุน ลุงทำดีแล้ว มีหน่วยงานไหนไปสนับสนุน มันก็ต้องชุมชนมีส่วนร่วม ทำอย่างไรให้ชุมชนมีส่วนร่วม มันต้องมีขั้นตอน วิธีการ ทำอย่างไรให้สร้างความ เป็นอัตลักษณ์หรือว่าความสำคัญในเรื่องของหมู่บ้าน ถ้าสมมติทำไปแล้ว กำลังใจได้จากคำชม หรือมีรางวัลเล็กๆน้อยๆ มันก็จะเป็นคุณค่าของสังคมที่มาสนับสนุน เป็นการเสริมกำลังใจกับชาวบ้าน (อาจารย์พงษ์เทพ, สนทนากลุ่ม, 9 มิถุนายน 2560)

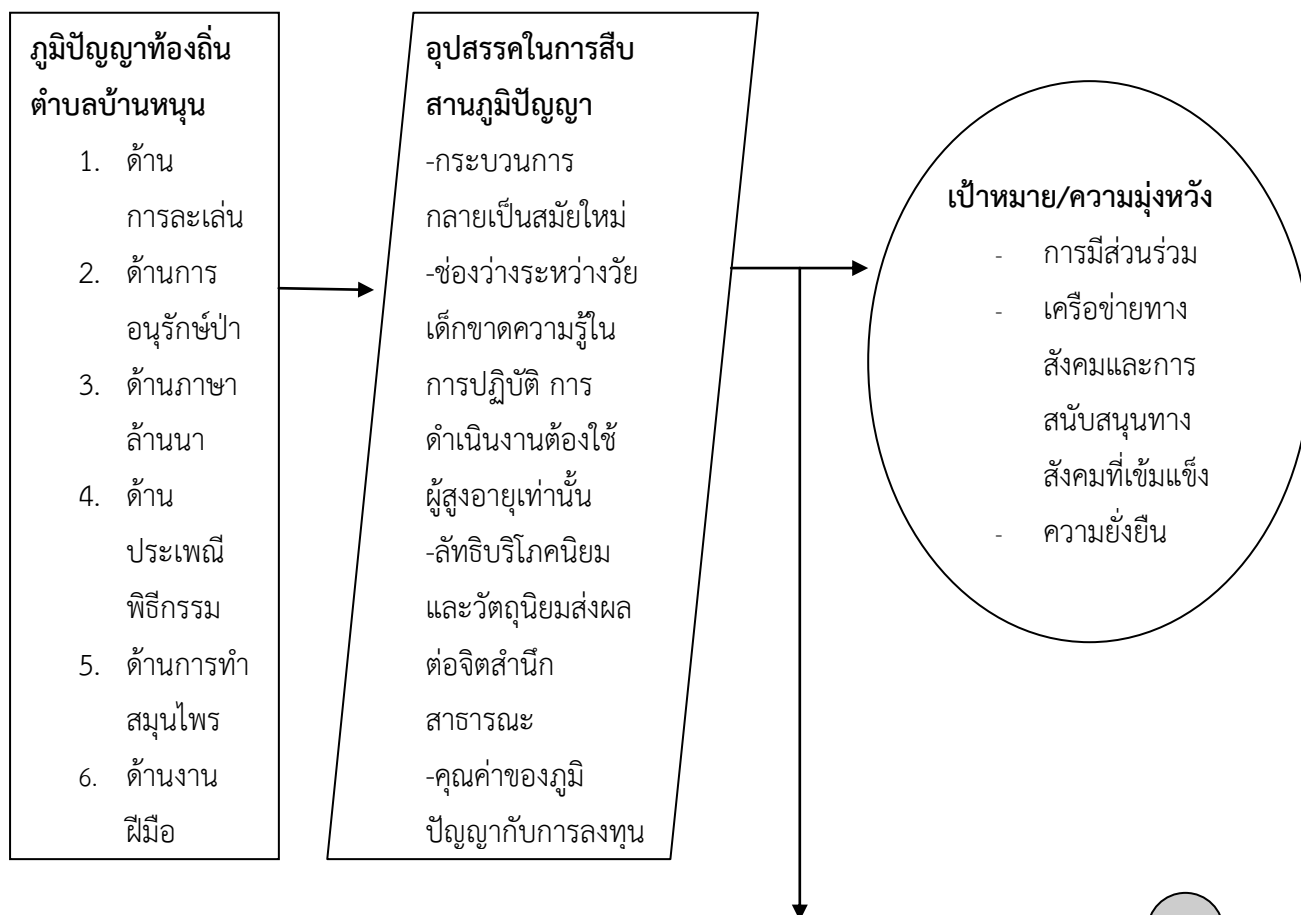
โดยสรุป แนวทางที่เป็นไปได้ในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่มีหลายแนวทาง ได้แก่ การสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงนิเวศโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน การปลูกจิตสำนึกกับเด็กและเยาวชน การเปิดพื้นที่ให้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มีบทบาทมากขึ้นในหลักสูตรแกนกลางของโรงเรียน การที่หน่วยงานรัฐสนับสนุนคนในท้องถิ่น การจัดตั้งกลุ่ม ชมรม หรือเครือข่ายอย่างเหนียวแน่นมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชาวบ้าน/ท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายทางสังคมกับชุมชนภายนอกในเขตพื้นที่ใกล้เคียง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญสู่การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่ากรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่” สามารถสรุปได้จากแผนภาพโมเดลดังนี้

แนวทางการสืบสานภูมิปัญญา

- จัดตั้งกลุ่ม ชมรม และเครือข่ายเป็นรูปธรรมมีกิจกรรมต่อเนื่อง
- ออกแบบหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนโดยให้ความสำคัญกับภูมิปัญญามากขึ้น
- พัฒนาตำบลสู่รูปแบบการท่องเที่ยวโดยในชุมชนเป็นฐาน โดยบูรณาการในมิติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
- ผลักดันประเพณีพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น
- กระบวนการปลูกจิตสำนึกกับเด็กและเยาวชนนอกเหนือจากการศึกษากระแสหลัก
- การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอย่างเข้มข้น

แผนภาพที่ 7 แผนภาพโมเดลสรุปผลการวิจัย

จากแผนภาพโมเดลสามารถสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

ประการแรก เรื่องเล่าและประสบการณ์ชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุตำบลบ้านหนองจากการสืบค้นพบว่า ตำบลบ้านหนองมีภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลาย ซึ่งการวิจัยนี้เก็บเกี่ยวเพียงบางส่วน อันเรียกว่าเป็น “เสี้ยวหนึ่งของประสบการณ์ชีวิต” ที่ถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่าของผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละด้าน ดังนั้นผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นผู้ร่วมวิจัยที่ช่วยประกอบสร้างความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหนองจำแนกเป็น 6 ด้าน ได้แก่

1) ภูมิปัญญาด้านการละเล่น (recreational local wisdom) เมื่อพิจารณาผิวเผินดูเหมือนว่าภูมิปัญญานี้จะไม่ได้ให้คุณค่าใดๆ แต่จากประสบการณ์ชีวิตของตาทหมื่น การรำเสื่อลากหางนอกจากจะทำให้ผู้คนที่เข้าร่วมรู้สึกสนุกสนานแล้ว ยังเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุผ่อนคลายความเครียด เป็นการรำเพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายของผู้สูงอายุที่นำมาใช้เสมอในกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลบ้านหนอง

2) ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน (local wisdom of community forest conservation) ซึ่งได้สืบค้นจากประวัติชีวิตการต่อสู้ของลุงคำ พองจันทร์กว่า 30 ปี พบแรงบันดาลใจที่มองเห็นตนเองเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งในธรรมชาติตั้งแต่เด็ก นำพาสู่การต่อสู้เพื่อชุมชนท้องถิ่นเมื่อ 20 ปีที่แล้วโดยเผชิญกับความท้าทายหลายประการ อาทิ นโยบายรัฐและการรุกรานของกลุ่มทุนแสวงหาประโยชน์จากป่าไม้อย่างมหาศาล ตลอดทั้งการไม่เห็นด้วยของผู้นำและคนในท้องถิ่น แต่ด้วยความมุ่งมั่น การทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเป็นรูปธรรม ผลที่เกิดขึ้นเกิดการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำห้วยป้อม และกลายเป็นตำนานการต่อสู้เล่าขานในเวลาต่อมา

3) ภูมิปัญญาด้านภาษาล้านนา (local wisdom of Lanna language) จากเรื่องเล่าของลุงจ๋านงดูเหมือนว่าการเรียนภาษาล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสามารถเขียนภาษาล้านนาได้ของผู้คนภาคเหนือปัจจุบันจะเลือนหายอย่างค่อยเป็นค่อยไป ประสบการณ์การบวชและเรียนรู้ที่วัดมีส่วนสำคัญนำพาให้ลุงจ๋านงเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่น

4) ภูมิปัญญาด้านประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น (local wisdom of traditional rituals) จากการศึกษพบว่า ท้องถิ่นตำบลบ้านหนองมีพิธีกรรมและงานประเพณีมากมายตลอดทั้งปีอันโดดเด่นเช่น การรับขวัญควาย การบูชาข้าวตั้งสี่ (บูชาเทวดาท้าวตั้งสี่) ซึ่งประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบันยังคงได้รับการสืบทอดมา แม้ว่าความพิถีพิถันในการจัดงานเริ่มสั่นคลอนลงบ้าง แต่อย่างน้อยที่สุดประเพณีหรือพิธีกรรมเหล่านี้เป็นช่องทางหรือโอกาสหนึ่งของการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม

5) ภูมิปัญญาด้านการทำสมุนไพร (local wisdom of herbal production) พบจากประสบการณ์ของป้าหลั่นเจ้าของ “บ้านสมุนไพร” อันเป็นการแพทย์กระแสทางเลือกของผู้คนในชุมชนและยังมีคุณค่าเป็นจุดเริ่มต้นในการต่อยอดภูมิปัญญาสู่เชิงพาณิชย์ได้แม้ว่าเจ้าของภูมิปัญญาจะผลิตโดยมุ่งหวังเพียงเพื่อทำบุญตามจิตสาธารณะเท่านั้น

6) ภูมิปัญญาด้านงานฝีมือ (handcraft local wisdom) โดยพบจากประสบการณ์ชีวิตของतालเจ้าของกระดิ่งว้าวกระดิ่งควายที่กลายเป็นตำนานไม่ได้ถูกนำมาใช้ในปัจจุบันเพราะการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและพลวัตของสังคม กระดิ่งว้าวกระดิ่งควายจึงกลายเป็นเพียงวัสดุไม้ไว้เพื่อประดับและให้เสียงเท่านั้น นอกจากนี้เรื่องเล่าของพระครูอธิการระชน เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองใต้ผู้ริเริ่มรวมกลุ่มทอผ้าฝ้ายพื้นเมืองโดยกลุ่มผู้สูงอายุ และภูมิปัญญาด้านงานฝีมือนี้ก็สามารถสร้างมูลค่าในเชิงพาณิชย์หากแสวงตลาดรองรับที่เหมาะสม

ประการที่สอง ในการดำเนินงานเพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นคงอยู่เคียงกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่นบ้านหนองใต้ต้องเผชิญกับอุปสรรคอันเป็นเงื่อนไขให้การดำเนินงานเกิดข้อจำกัดที่ต้องแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาได้แก่

- กระบวนการกลายเป็นสมัยใหม่ (modernization) ครอบงำ ซึ่งท้องถิ่นต้องเผชิญแทบทุกพื้นที่ ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละท้องถิ่นจะสามารถนำความเป็นท้องถิ่น (localization) เข้าไปอยู่ในท่ามกลางภาวะสมัยใหม่ได้อย่างไร มากน้อยแค่ไหนเพราะวิถีชีวิตและวิถีการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไป เกษตรกรรมแบบดั้งเดิมแทบไม่มีหลงเหลืออยู่ นำมาซึ่งประเพณีและภาษาของท้องถิ่นเริ่มพร่าเลือนลงทุกขณะ

- ช่องว่างระหว่างวัย เด็กและเยาวชนขาดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติเกี่ยวกับภูมิปัญญาและภูมิปัญญานั้นถูกผูกขาดเพียงแค่ผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้เท่านั้น ทั้งนี้ในการดำเนินงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมหรือที่เรียกว่า “ปฏิบัติการทางภูมิปัญญา” (local wisdom action) บางอย่างจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์และทักษะเฉพาะในการดำเนินงาน เช่น ประเพณีพิธีกรรมที่ต้องอาศัยปราชญ์ชาวบ้านที่ได้ศึกษามาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน รวมทั้งการทอผ้าฝ้ายพื้นเมืองและการทำสมุนไพรต้องอาศัยทักษะและความละเอียดอ่อนในกระบวนการผลิต

- ลัทธิบริโภคนิยมและวัตถุนิยมส่งผลต่อจิตสำนึกสาธารณะของเยาวชน เป็นผลสืบเนื่องจากพลวัตทางสังคมสู่ภาวะความทันสมัย อิทธิพลของสื่อ การอพยพย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาและการประกอบอาชีพของคนรุ่นใหม่เข้ามาซึ่งความละเลยเพิกเฉยต่อความสนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาจึงถูกลดทอนคุณค่าลงเพียง “สิ่งโบราณล้ำสมัย” ยิ่งไปกว่านั้น ในการปฏิบัติการทางภูมิปัญญาบางอย่าง อาทิ การอนุรักษ์ป่า การประกอบพิธีกรรม และการทำสมุนไพร มองอีกแง่มุมหนึ่งผู้ที่จะดำเนินงานได้ต้องมีจิตสำนึกสาธารณะ (public-mind consciousness) เป็นส่วนสำคัญด้วยในการขับเคลื่อนเพราะเป็นงานที่อาจไม่ก่อให้เกิดรายได้ เป็นงานอาสาด้วยเหตุนี้การสร้างเครือข่ายทางสังคมกับเยาวชนและการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมกับเยาวชนสู่การต่อยอดภูมิปัญญาให้ยั่งยืนยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญ เนื่องจากกลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นคนรุ่นใหม่ที่จะขึ้นการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับสังคมท้องถิ่นทั้งในปัจจุบันและอนาคต

- คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังถูกตั้งคำถามที่ท้าทายว่าคุ้มค่าแก่การลงทุนหรือไม่ เช่น การธำรงรักษาภาษาล้านนา เพราะการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพใช้ภาษาไทยกลางและภาษาต่างประเทศเท่านั้น ภาษาล้านนาจึงเสมือนถูกลดคุณค่า พิธีกรรมบูชาท้าวท่งสี่หรือพิธีกรรมตามเทศกาลต่างๆที่ยาวนานยังคงจำเป็นหรือไม่ แม้กระทั่งการทำสมุนไพรและการทอผ้าคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ เพราะต้อง

ใช้ทักษะ ความชำนาญ และความละเอียดอ่อนพอสมควรยังคงเป็นคำถามสำคัญอยู่ในเมื่อยังไม่สามารถต่อยอดสิ่งเหล่านี้สู่เชิงพาณิชย์ได้ การทำสมุนไพรและการทอผ้าพื้นเมืองจึงกลายเป็นเพียงกิจกรรมคลายเครียดของปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนสังคมท้องถิ่นที่ธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาอาจพิจารณาจากอุปสรรคในแง่ของปัจจัยขัดขวาง แต่มองในมุมกลับคือ สิ่งเหล่านี้สามารถกลายเป็นช่องทางหรือโอกาสในการแสวงหาแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนองคูความยั่งยืนได้บนพื้นฐานเป้าหมายและความมุ่งหวังในเชิงกระบวนการว่า ผู้คนในชุมชนจะเป็นภาคีเครือข่ายสำคัญ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานเชิงวัฒนธรรมตลอดทั้งกระบวนการ ซึ่งจากข้อค้นพบงานวิจัยสามารถสรุปแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนองคูได้ดังนี้

1. พลิกวิกฤตเป็นโอกาส รื้อสร้างวาทกรรมจาก “โบราณไร้คุณค่า” เป็น “ยิ่งเก่ายิ่งมีคุณค่า” เป็นที่ทราบว่ามีภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนองคูนั้นมีหลากหลาย การเก็บรวบรวมข้อมูลจนกระทั่งจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ได้ควบคู่ไปกับการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่จะกล่าวต่อไป
2. จัดตั้งกลุ่ม ชมรม และเครือข่ายเป็นรูปธรรมมีกิจกรรมต่อเนื่องจากคำสะท้อนของปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุหลายท่าน พบว่า กลุ่ม ชมรม และเครือข่ายที่เป็นรูปธรรมโดยมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นเงื่อนไขสำคัญสู่การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ซึ่งกลุ่ม ชมรม และเครือข่ายนี้ไม่เพียงผู้สูงอายุ แต่หมายถึงคนในชุมชนทุกเพศทุกวัย ทั้งเด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่ ตลอดจนจวนวัยกลางคนที่มีส่วนเชื่อมประสานเพื่อลดช่องว่างระหว่างวัยระหว่างผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญากับผู้สืบทอดภูมิปัญญา
3. ออกแบบหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนโดยให้ความสำคัญกับภูมิปัญญามากขึ้นทั้งนี้ การออกแบบการเรียนการสอนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาโดยให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมเป็นวาทกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยระยะเวลาหนึ่ง ทว่าในเชิงปฏิบัติยังเป็นข้อจำกัดอยู่เนื่องจากระบบการศึกษาท้องถิ่นยังถูกครอบงำและเป็นรูปแบบการรวมศูนย์อำนาจอยู่ (centralization) การหวงคิดโดยเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีบทบาทมากขึ้นในระบบการศึกษาส่วนกลางจึงต้องให้ความสำคัญอย่างจริงจังเพื่อปลูกจิตสำนึกเด็กและเยาวชนผ่านสถาบันการศึกษา
4. พัฒนาตำบลสู่รูปแบบการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยบูรณาการในมิติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมประเด็นนี้สำคัญยิ่ง เพราะผู้คนในชุมชนและผู้นำบางครั้งมองข้ามทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นภายในพื้นที่ ซึ่งในการพัฒนาตำบลสู่รูปแบบการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนี้ก็มิอาจดำเนินการเพียงตำบลเดียวหากแต่เกิดจากการสนับสนุนและส่งเสริมจากอำเภอสอง และจังหวัดแพร่ ขณะเดียวกันอำเภอสองมีทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ ภาษา การดำรงชีวิต ประเพณีพิธีกรรม วรรณกรรมลิลิตพระลอ มีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ มีอุทยานแห่งชาติแม่ยม ทั้งมิติวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมนี้สามารถบูรณาการสร้างตำบลบ้านหนองคูเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเพื่อกระจายรายได้สู่คนในชุมชนภายใต้การคงไว้ซึ่งทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

5. ผลักดันประเพณีพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ทั้งนี้ ประเพณีพิธีกรรมบางอย่างยังมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชาวท้องถิ่นบ้านหนองในแง่ที่ว่า เป็นกระบวนการสร้างภาคีเครือข่ายในการทำงานบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการผ่านประเพณีพิธีกรรม เพราะประเพณีพิธีกรรมเป็นเวทีหรือโอกาสที่ทำให้ผู้คนพบปะพูดคุยกัน สานสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอันเป็นพื้นฐานสู่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เข้ามาดำเนินงานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น

6. กระบวนการปลูกจิตสำนึกกับเด็กและเยาวชนนอกเหนือจากการศึกษากระแสหลักโดยสถาบันทางสังคมที่เป็นหน่วยย่อยที่สุดแต่สำคัญที่สุดควรมีบทบาทในเบื้องต้นคือสถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานในการจุดประกายทางความคิดและปัญญาของเยาวชนให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาจากการปฏิบัติของบรรพบุรุษ สถาบันศาสนา มีวัดเป็นอาทิอาจเข้ามามีบทบาทเรื่องพิธีกรรม ภาษาล้านนาด้วย ซึ่งกระบวนการปลูกจิตสำนึกและจุดประกายทางความคิดของเด็กและเยาวชนนี้ยังต้องอาศัยเครือข่าย “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน บูรณาการกันเพื่อสร้างโอกาสและเวทีการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนให้มีจิตสำนึกสาธารณะจนกระทั่งเข้ามาสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบไป

7. การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐอย่างแข็งขัน พบว่า ในการดำเนินงานด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่อาจกระทำโดยประชาชนชาวบ้านผู้สูงอายุ หรือเพียงเยาวชนคนรุ่นใหม่เท่านั้น หากปราศจากการสนับสนุนหรือการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานรัฐแล้ว การดำเนินงานดังกล่าวก็อาจสำเร็จลุล่วงได้ ซึ่งการสนับสนุนในที่นี้ไม่เพียงเรื่องงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ วิทยากรหรือทรัพยากรบุคคลเท่านั้น หากแต่เป็นวิถีคิดอันเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงาน เวทีการเรียนรู้ รวมทั้งช่องทางหรือโอกาสทางการตลาดอันเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เชิงพาณิชย์ด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของ ผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่า กรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ” เดิมทีนั้นมุ่งเป้ากลุ่มเป้าหมายในงานวิจัยเป็นประชาชนชาวบ้านผู้สูงอายุ ทว่าหากพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว ในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ความยั่งยืนนั้นต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายในท้องถิ่นทั้งประชาชนชาวบ้าน คนในชุมชน เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่ ตลอดจนหน่วยงานในพื้นที่ซึ่งต้องมีส่วนร่วมและเป็นเครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาผู้ร่วมสร้างความรู้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ประชาชนชาวบ้านผู้สูงอายุที่ถ่ายทอดเรื่องราวภูมิปัญญาอย่างน่าสนใจนั้นสะท้อนให้เห็นแง่มุมหลายประการควรค่าแก่การอภิปราย กล่าวคือ จะเห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ยังคงสร้างคุณค่า เปี่ยมด้วยความสามารถ และศักยภาพที่สร้างคุณูปการต่อคนในชุมชนท้องถิ่นอย่างมหาศาล สังเกตได้จากการสั่งสมองค์ความรู้ จนกระทั่งการปฏิบัติจนเกิดความชำนาญกลั่นกรองออกมาจนกลายเป็นภูมิปัญญา จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาประชาชนชาวบ้านส่วนตัวกลายเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นถึงพลังของกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งเป็นพลเมืองแข็งขัน (active

aging) ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (long-life learning) กล่าวคือ เรียนรู้ภูมิปัญญาทั้งด้วยตนเองและจากบรรพบุรุษตั้งแต่เป็นเด็ก ปฏิบัติการเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน บางท่านยังคงถ่ายทอดสู่อนุชนรุ่นหลังแม้ว่าเยาวชนให้ความสนใจในเรื่องราวดังกล่าวก็น้อยก็ตามที่ สอดคล้องกับการศึกษาของนิตยา สุวรรณเพชร (2554, น. 44-45) ที่ศึกษาหลังการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 378 ราย พบว่าโดยรวมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุอยู่ในการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งนี้ สิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นควรสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุคือ การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในกิจกรรมชุมชนและสังคมซึ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตเท่านั้น เพราะการทำให้เขารู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสังคมเป็นการเสริมสร้างความภูมิใจในตนเองของผู้สูงอายุ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นว่าเขาดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรีในสังคม เช่นเดียวกับการที่ผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านได้บอกเล่าเรื่องราวภูมิปัญญาอันเป็นองค์ความรู้และการปฏิบัติที่ตนเองสั่งสมมาเป็นระยะเวลาอันนานหลายท่านรู้สึกภูมิใจในตนเอง (self esteem) อย่างน้อยที่สุดเขารู้สึกว่าตนเองยังคงมีคุณค่าและศักดิ์ศรี กิจกรรมชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเรื่องราวภูมิปัญญาถูกบอกเล่าถ่ายทอดขับขานถึงการมีเครือข่ายทางสังคมให้ผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านรับรู้ว่าเขา ยังคงได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมอยู่

ขณะเดียวกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างของตำบลบ้านหนอง อาทิ พิธีกรรมบูชาท้าวทั้งสี่และการทำสมุนไพรรักษาตามคำบอกเล่าจากประสบการณ์ชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุยังพบว่า ในการดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตทางสังคมยังเกี่ยวข้องกับเรื่องความเชื่อและศรัทธาอยู่ สอดคล้องกับงานศึกษาของสมจิต แดนสีแก้ว และคณะ (2540, น. 48-49) ที่ศึกษาการพัฒนาความสามารถในการดูแลตนเองและการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่นค้นพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า ผู้สูงอายุดูแลสุขภาพตนเองตามความเชื่อและประสบการณ์ที่ได้ถ่ายทอดกันมา เช่น ปวดเมื่อยตามตัว หลัง แขน ขา ก็จะใช้บิบนวดตามบ้าน ทั้งนี้ผู้สูงอายุยังได้ใช้ภูมิปัญญาของตนเองในการหารายได้บ้าง เช่น จักสาน ทอเสื่อ ปลูกผัก เลี้ยงไก่ ตลอดจนบทบาทต่อสังคมคือการร่วมหรือเป็นผู้นำกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีในชุมชน นอกจากนี้กิจกรรมการร้องเพลงพื้นบ้านโดยใช้ศิลปะท้องถิ่น เช่น การนำแคนและกลองมาเล่น ทำให้ผู้สูงอายุคลายความกังวล หัวเราะมากขึ้น สดชื่น และอยากเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น การศึกษาภูมิปัญญาว่าด้วยการมีส่วนร่วมของปราชญ์ชาวบ้านผู้สูงอายุบ้านหนองก็เช่นเดียวกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างเช่น การรำเสื่อลากหางถูกนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมทางสังคมอย่างโรงเรียนผู้สูงอายุอบต.บ้านหนอง ผู้สูงอายุเป็นผู้นำประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่น ทั้งนี้บางกรณีเช่น การทำสมุนไพรรักษาและการทอผ้าฝ้ายพื้นเมืองยังเป็นการทำให้ผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านตำบลบ้านหนองมีความพยายามใช้ภูมิปัญญาของตนเองในการแสวงหารายได้ อยู่บ้าง

ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถนำเข้าสู่การพิจารณาเมื่อจะมีการรวมกลุ่มชมรม หรือเครือข่ายผู้สูงอายุเพื่อสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ความยั่งยืนได้นั้น การศึกษาของ VimolpunNitipong (2002, p.90) ซึ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการพัฒนากลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

(self-help group) พบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุได้ดีได้แก่ ความสามารถของผู้นำชุมชน การมีประสบการณ์ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุมาก่อน มีการจัดประชุมเพื่อแบ่งปันความคิดและประสบการณ์เสมอ ในทางตรงกันข้าม ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มประสบกับปัญหา สุขภาพที่เลวร้ายขึ้น การเดินทางที่ยากลำบาก โดยมีความสอดคล้องและใกล้เคียงกับปัจจัยที่หึงเอื้อและขัดขวาง การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนอง กล่าวคือ ในการเรียนรู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจำต้องอาศัยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของผู้สูงอายุ เช่น การทอดผ้าฝ้ายพื้นเมืองที่ต้องรื้อฟื้น ความจำผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน การสานต่อประเพณีท้องถิ่นที่ต้องอาศัยประสบการณ์ความสามารถของประชาชน ชาวบ้านผู้สูงอายุ การจัดตั้งกลุ่ม ชมรมและเครือข่ายโดยมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องนั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการ แบ่งปันความรู้และประสบการณ์ ขณะที่ประเด็นหนึ่งคือปัจจัยที่เป็นอุปสรรคนั้น ความห่วงใยของผู้สูงอายุ ประชาชนชาวบ้านสะท้อนอย่างชัดเจนว่า เมื่อหมดรุ่นนี้ไปแล้ว (ด้วยปัญหาสุขภาพหรือการละสังขาร) ภูมิปัญญา ท้องถิ่นจะยังคงอยู่หรือสานต่อไปหรือไม่ ซึ่งเป็นประเด็นที่ชาวตำบลบ้านหนองต้องขบคิดต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น ประเด็นในการอภิปรายสุดท้ายว่าด้วยแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบล บ้านหนอง การผนึกกำลังจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ โดยให้เขารู้สึกว่ามีคุณค่า เป็นส่วนหนึ่งของ ชุมชนท้องถิ่น เปิดโอกาสและเวทีให้เขาแสดงศักยภาพ ความสามารถ และประสบการณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิ ปัญญาที่แต่ละท่านมี กอปรกับการสนับสนุนทางสังคมจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน อันหมายถึง งบประมาณ เวทีการเรียนรู้เพื่อจัดการทางภูมิปัญญา หน่วยงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาครัฐในเขตพื้นที่ สอดคล้องกับการศึกษา ของ จันทนา สุ่มทา (2557, น. 99-104)ซึ่งพบว่า การสนับสนุนการมีส่วนร่วมหรือให้ผู้สูงอายุเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ของการพัฒนาท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องอาศัยทุนภายในคือ มีระบบคิด มีการจัดการทางภูมิปัญญา ผู้สูงอายุที่เป็น ผู้นำมีความเข้มแข็งทางความคิด และมีวิธีปฏิบัติโดยนำความต้องการของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเข้าสู่กระบวนการ แก้ไขปัญหา นอกจากนั้น ยังต้องอาศัยทุนภายนอกคือ ภาคองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ อาทิ โรงพยาบาลส่งเสริม สุขภาพตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาสนับสนุนทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ อีกทั้งกิจกรรมต่างๆที่ เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย และที่สำคัญที่สุด การสืบสานภูมิปัญญาอย่างยั่งยืนได้นั้นจะ เป็นไปไม่ได้เลย หากปราศจากการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนจากเครือข่ายเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ อีกทั้ง เป็นผู้นำทางท้องถิ่นสู่ออนาคตที่ดีในวันข้างหน้าบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและจิตสำนึกสาธารณะที่มี ต่อชุมชน

ข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยนี้มีอาจอ้างสิทธิในแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาบนฐานคิดของผู้วิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย เท่านั้น ทว่าต้องเกิดขึ้นจากฉันทามติและความคิดริเริ่มของทั้งผู้นำท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน ตลอดจนผู้คนใน ชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งเหล่านี้เป็นรูปธรรมขึ้น ซึ่งแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนองที่

เป็นไปได้นั้น คณะผู้วิจัยได้นำเสนอแล้วในหัวข้อแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ทว่าประเด็นที่ควรต่อยอดสืบไปถ้าต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านหนูนนั้น มีดังต่อไปนี้

1. การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เชิงพาณิชย์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนูน หน่วยงานระดับอำเภอและจังหวัดควรชี้แนะแนวทางการตลาดกับปราชญ์ชาวบ้านและประชาชนในตำบลบ้านหนูนถึงช่องทางและโอกาสที่จะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อยอดสู่เชิงพาณิชย์อย่างเป็นรูปธรรมขึ้น เช่น ภูมิปัญญาด้านงานฝีมือและภูมิปัญญาด้านการทำสมุนไพร เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาความเป็นไปได้ (feasibility study) เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานซึ่งบูรณาการเชิงพื้นที่ทั้งมิตินิเวศวิทยาและวัฒนธรรมอันเป็นทุนทางสังคมของตำบลบ้านหนูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่โดยอาจมีหมู่บ้านนำร่องจัดตั้งโฮมสเตย์ซึ่งมีแนวโน้มได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ
3. การจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” (local museum) ที่บอกเล่าเรื่องราว ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นตำบลบ้านหนูนและมีพิธีกรจัดการจัดแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมอยู่ด้วยทั้งนี้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังสามารถดำเนินงานแบบบูรณาการเชิงพื้นที่ร่วมกับการจัดการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานด้วย
4. หน่วยงานรัฐในพื้นที่ควรผลักดันให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปอยู่ในหลักสูตรระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษามากขึ้น
5. หน่วยงานรัฐในพื้นที่ควรจัดตั้งกลุ่ม ชมรม และเครือข่ายที่มีกิจกรรมต่อเนื่องโดยมีเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเพื่ออุดช่องว่างระหว่างวัย สานสายใยสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน เพราะเยาวชนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญายังคงอยู่หรือเลือนหาย เมื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างเยาวชนกับปราชญ์ชาวบ้าน หรือเยาวชนกับคนทำงานเชิงวัฒนธรรมแล้ว ประเด็นการต่อยอดและยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืนก็จะเริ่มต้นดำเนินการได้

บรรณานุกรม

หนังสือ

- โกวิทย์ พวงงาม. 2545. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ม.ป.ท.
- พัชรินทร์สิริสุนทร. 2550. ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันทนี วาสิกะสิน และคณะ. 2553. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2534. ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2534. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม
และการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- เสรี พงศ์พิศ. 2536. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป แอนด์
พับลิชชิง.

บทความ

- ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2536. ความหลากหลายทางชีวภาพ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา. วิวัฒน์
คติธรรม. (บรรณาธิการ). สัทธิชุมชนการกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา.
- นภาพร หะวานนท์. 2552. วิธีการศึกษาเรื่องเล่า : จุดเปลี่ยนของการวิจัยด้านสังคมศาสตร์.
วารสารสังคมกลุ่มน้ำโขงปีที่ 5 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2552.
- ประเวศ วะสี. 2536. การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น, ในเสรี พงศ์พิศ. (บรรณาธิการ).
ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป. 17-19.
- Cobb, S. 1976. Social Support as a Moderate of Life Stress. Psychosomatic Medicine
38(Sep-Oct) : pp. 300-314.
- Cobb, S. 1979. Social Support and Health through the Life Course. In Aging from Birth to
Death : Interdisciplinary Perspectives. Ed. M.M. Riley. Colorado : Westview Press.
- Kahn, R.L. 1979. Aging and Social Support. In Aging from Birth to Death : Interdisciplinary
Perspectives. Ed. M.M. Riley. Colorado : Westview Press.
- Jabobson, D.E. 1986. Type and Timing of Social Support. Journal of Health and Social
Behavior. 27 (Sep).
- Riessman, C. and Quinney, L. 2005. Narrative in Social Work : A Critical Review. Journal

of Qualitative Social Work, Vol. 4(4).Sage Publications London.pp. 391-412.

วิทยานิพนธ์

จันทนา สุ่มทา. 2557. ทูทางสังคมในการจัดการตนเองของกลุ่มส่งเสริมสุขภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุ ตำบลสุขสำราญ อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาการบริหารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

จรรยา รัชศิริเจริญ. 2552. การประยุกต์ใช้เทคนิคการสังสรรค์อย่างอิสระในการทำวิจัยเรื่องเล่า : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้กระทำและผู้ถูกกระทำจากความรุนแรงในครอบครัว. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต หมวดวิชาวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิตยา สุวรรณเพชร. 2554. พฤติกรรมด้านการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ยุพาพร รูปงาม. 2545. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

VimolpunNitipong. 2002. Elderly Participation in Self-help Group Development. Thesis Submitted of Doctor of Philosophy (Medical and Health Social Sciences) ,Faculty of Graduate Studies, Mahidol University.

เอกสารอื่นๆ

ปกรณ์เทพ พจี. 2549. ปัจจัยที่มีผลต่อโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน :กรณีศึกษาหมู่บ้านเมืองบาง จังหวัดหนองคาย. กรุงเทพฯ : รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). 2541. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ศูนย์วัฒนธรรมตำบลบ้านหนอง. 2560. วิถีชีวิตชุมชนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่.แพร่ : แผ่นพับอัดสำเนา.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2559. ยุทธศาสตร์การวิจัยรายสาขา :ด้านสังคมผู้สูงอายุ. ม.ป.ท.

สภาวัฒนธรรมตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่. 2558. แบบนำเสนอผลงานการคัดเลือกสภาวัฒนธรรมดีเด่นประจำปีพ.ศ. 2558.

สมจิต แตนสีแก้ว และคณะ. 2540. รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาความสามารถในการดูแลตนเอง และการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชนบท จังหวัดขอนแก่น. ภาควิชาพยาบาลสาธารณสุขศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง. 2560. คู่มือปฐมนิเทศ โรงเรียนสร้างสุขผู้สูงอายุตำบลบ้านหนอง. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่.

UNDP. 1994. Human Development Report1994. New York : Oxford University Press.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

อบต.บ้านหนอง. 2017 .เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2560 จาก,

<http://www.bannoon.go.th/bannoon/index.php?name=personnel&file=detail>.

ภาคผนวก

แนวคำถามสนทนากลุ่มตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

1. บอกเล่าเรื่องราวประวัติชีวิตผู้สูงอายุประชาชนชาวบ้านแต่ละท่าน
 - 1.1 เข้ามาอยู่ในชุมชนเมื่อไร
 - 1.2 เส้นทางชีวิตจากวันนั้นถึงวันนี้
 - เรื่องเล่า ตำนาน
 - เหตุการณ์
 - ฉาก
 - ตัวละคร
 - บอกเล่าเรื่องราวประสบการณ์ชีวิต
 - 1.3 ความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในชุมชน มีส่วนร่วมอะไรบ้าง
 - 1.4 เงื่อนไขของชีวิตทำให้เกิดภูมิปัญญาหรือ ภูมิปัญญาตอบโจทย์ต่อชีวิต อย่างไร
 - จุดเปลี่ยน (turning point) ที่ตัดสินใจนำภูมิปัญญามาใช้
2. ชุมชนมีภูมิปัญญาใดบ้าง
 - 2.1 ทำไมถึงคิดว่าเป็นภูมิปัญญา
 - 2.2 เกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างไร
 - 2.3 นำมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างไร
 - 2.4 เรียนรู้จากใคร วิธีการใด
 - 2.5 ผลที่เกิดขึ้นจากการนำภูมิปัญญามาใช้
3. ในการนำภูมิปัญญามาใช้เกิดปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้างหรือไม่
 - 3.1 เพราะเหตุใดจึงเกิดปัญหา
 - 3.2 ท่านแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร
 - ด้วยตนเอง ทำอย่างไร
 - โดยผู้อื่น ทำอย่างไร
 - บอกเล่าประสบการณ์ที่เกิดขึ้น
4. การสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกเป็นอย่างไร
 - 4.1 หน่วยงานภายใน เช่น อบต., รพสต., วัด
 - 4.2 หน่วยงานภายนอก
 - 4.3 รูปแบบในการสนับสนุน
 - 4.4 ผลที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนของหน่วยงาน

5. ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นอย่างไร
 - 5.1 ความหมายของการมีส่วนร่วมในทัศนะของท่าน
 - 5.2 บอกเล่าประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมกับชุมชน
 - 5.3 โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของผู้คนในการสืบค้นและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 5.4 ระดับของการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร
 - เพราะอะไร
 - 5.4 อยากให้คนชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมอย่างไร
6. อยากให้ภูมิปัญญาของชุมชนเราได้รับการสืบสานหรือไม่ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน
 - 6.1 ความยั่งยืนในทัศนะของท่านคืออะไร
 - 6.2 เพราะเหตุใดภูมิปัญญาจึงไม่ได้รับการสืบสาน ไม่เกิดความยั่งยืน
 - 6.3 ความยั่งยืนจากการมีส่วนร่วมของผู้คนและหน่วยงานควรเป็นอย่างไร
 - 6.4 มีแนวทางในการสร้างความยั่งยืนให้ชุมชนอย่างไร
 - โดยเฉพาะความยั่งยืนของภูมิปัญญา
 - 6.5 ตำนานหรือเรื่องเล่าที่เป็นภูมิปัญญาจะนำมาใช้ให้เกิดความยั่งยืนอย่างไร

แนวคำถามสัมภาษณ์ผู้สูงอายุปราชญ์ชาวบ้านตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

1. ชุมชนตำบลบ้านหนองในทัศนะของท่านมีอะไรที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้าง
2. เหตุใดจึงเห็นว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ท่านเรียนรู้หรือได้รับภูมิปัญญาดังกล่าวมาจากผู้ใด
 - 3.1 ช่องทางใด
 - 3.2 ด้วยวิธีการแบบใด
4. ท่านมีเรื่องราวที่เป็นประสบการณ์ชีวิตที่อยากถ่ายทอดให้ลูกหลานฟังไหม และเรียกมันว่าเป็นภูมิปัญญา หรือเป็นตำนานที่ท่านเห็นว่าควรค่าแก่การบอกเล่า
 - 4.1 เหตุการณ์
 - 4.2 ช่วงเวลา
 - 4.3 ตัวละคร
 - 4.4 จุดเปลี่ยนสำคัญ (turning point)
5. เมื่อท่านเรียนรู้และตระหนักว่าเป็นภูมิปัญญาแล้ว ท่านนำมาปฏิบัติเพื่อประโยชน์ต่อตนเองครอบครัว และชุมชนอย่างไร
6. เมื่อเริ่มนำภูมิปัญญามาใช้ ในเชิงปฏิบัตินั้นเกิดปัญหาและอุปสรรคใดๆบ้าง
 - 6.1 ท่านแก้ไขอย่างไร
7. มีหน่วยงานหรือเครือข่ายทางสังคมทั้งภายในและภายนอกช่วยหรือไม่
 - 7.1 หน่วยงานภายใน
 - ช่วยอย่างไร
 - 6.2 หน่วยงานภายนอก
 - ช่วยอย่างไร
8. ในความคิดเห็นของท่าน ภูมิปัญญาเรื่อง.....จะต่อยอดและพัฒนาได้อย่างไร
 - ตำบลควรพัฒนาภูมิปัญญาเรื่อง.....อย่างไร

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ

- ชื่อ-นามสกุลพัฒนภานุ ทูลธรรม
ชื่อ-นามสกุลPattanaphanu Tooltham
- หมายเลขบัตรประชาชน 1409900418420
- ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
- หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก โครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
โทรศัพท์มือถือ 062-5932595
E-mail :Leo.mes_si@hotmail.com,
Pattanaphanu.tooltham@yahoo.com

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวกโครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

5. ประวัติการศึกษา

วุฒิการศึกษา	จากสถาบัน	สาขาวิชา	ปีที่จบการศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต	ม.ธรรมศาสตร์	สังคม สงเคราะห์ ศาสตร์	2557
สังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต	ม.ธรรมศาสตร์	สังคม สงเคราะห์ ศาสตร์	2553

6. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

สังคมสงเคราะห์, สวัสดิการสังคม

7. ประสบการณ์เกี่ยวกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ปี (ระยะเวลา)	สถานะ	เรื่อง(แหล่งทุน)
2559 (3 เดือน)	นักวิจัย	การศึกษาสถานการณ์และระบบการคุ้มครองเด็กในบริบทอาเซียน กรณีศึกษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก (Save the Children)
2557-2558	Research Co-	The Review of Alternative Care in Thailand : Policy to

ปี (ระยะเวลา)	สถานะ	เรื่อง(แหล่งทุน)
(1 ปี)	ordinator	Practice with Special Focus on Children Affected by HIV and AIDS (CABA) (UNICEF)
2554-2556 (2 ปี)	ผู้ช่วยนักวิจัย	บทบาทสตรีกับการมีส่วนร่วมในการเมืองภาคพลเมือง (สถาบันพระปกเกล้า)

7. ผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่

- 2558 “The Advancement of Social Welfare Policies of Thai Women Workers” Proceeding of The 3rd Annual International Conference on “New Voices in Global Health and Well-being 2015 : Reducing Inequality” Held on March 6th 2015 at Amari Don Muang Airport Hotel, Thailand, School of Global Studies, Thammasat University, pp. 35-44.
- 2557 บทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายสวัสดิการเด็กและครอบครัวของกลุ่มบุคลากรแรงงานสตรีด้วยการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์แนวเฟมินิสต์” รายงานการสัมมนาผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมระดับชาติครั้งที่ 3 ประจำปีการศึกษา 2556 เรื่อง “การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมกับการขับเคลื่อนงานวิจัยสู่ นโยบายและการปฏิบัติการทางสังคม” วันพุธที่ 9 กรกฎาคม 2557 ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น. 177-188

นักวิจัยคนที่ 1

- ชื่อ-นามสกุล สุเทพ คำเมฆ
ชื่อ-นามสกุล Suthep Khammek
- หมายเลขบัตรประชาชน 1629900183803
- ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
- หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก โครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
โทรศัพท์มือถือ 083-9584135
E-mail : suthep.khammek@gmail.com

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวกโครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ราชภัฏพิบูลสงคราม

5. ประวัติการศึกษา

วุฒิการศึกษา	จากสถาบัน	สาขาวิชา	ปีที่จบการศึกษา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	ม.มหิดล	วิจัยประชากร และสังคม	2558
ศิลปศาสตรบัณฑิต	ม.นเรศวร	วิจัยสังคม	2555

6. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

ชุมชนศึกษา, สวัสดิการผู้สูงอายุ

7. ประสบการณ์เกี่ยวกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ปี (ระยะเวลา)	สถานะ	เรื่อง(แหล่งทุน)
		ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้บริการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ประจำตำบล
		คุณภาพชีวิตของเกษตรกร อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
		การปรับตัวของผู้สูงอายุหลังจากน้ำท่วม อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
		การประเมินผลการใช้รถไฟฟ้าของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร
		โครงการพัฒนาศักยภาพและขยายเครือข่ายองค์กรส่งเสริมสุขภาพ และสร้างเสริมสมรรถภาพผู้สูงอายุระดับพื้นที่
		โครงการการพัฒนารูปแบบการจัดการปัญหาภาวะอ่อนล่งพุงและ ภาวะแทรกซ้อนของประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร ปี 2

1. ผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่

2560 บทความวิจัยเรื่อง “ ทศนคติที่มีต่อการออมเพื่อเข้าสู่วัยชราของประชากรวัยแรงงาน :กรณีศึกษา
กลุ่มเกษตรกร ตำบลลุ่มสุม อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี” รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ
ระดับชาติ (proceedings)"พิบูลสงครามวิจัย"ครั้งที่ 3 ประจำปี 2560 "Thailand 4.0 นวัตกรรม
และการวิจัยเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน"

นักวิจัยคนที่ 2

1. ชื่อ-นามสกุล ปริญญาวันเหล็ม
ชื่อ-นามสกุล Parinya Wanlem
2. หมายเลขบัตรประชาชน 1800800116462
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก โครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
โทรศัพท์มือถือ 083-5908999
E-mail : pwanlem@gmail.com

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวกโครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

5. ประวัติการศึกษา

วุฒิการศึกษา	จากสถาบัน	สาขาวิชา	ปีที่จบการศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต	ม.ธรรมศาสตร์	สังคม สงเคราะห์ ศาสตร์	2559
ศิลปศาสตรบัณฑิต	ม. สงขลานครินทร์	สังคมวิทยา และ มานุษยวิทยา	2554

6. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

การวิจัยทางสังคมสงเคราะห์, สังคมวิทยา, สังคมศาสตร์แนววิพากษ์

7. ประสบการณ์เกี่ยวกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ปี (ระยะเวลา)	สถานะ	เรื่อง(แหล่งทุน)
2557-2558 (5 เดือน)	ผู้ช่วยนักวิจัย	โครงการวิจัยการสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยปัญหาและข้อเสนอแนะในกระบวนการจัดการศึกษาไทย : ประเด็นปัญหาคุณภาพการศึกษา (2535-2558)
2551	ผู้ช่วยนักวิจัย	โครงการวิจัยยุทธศาสตร์การบริหารพื้นที่จังหวัดชายแดน

- 2559 เรื่อง "ความร่วมมือระหว่างองค์กรรัฐและองค์กรเอกชนในการส่งเสริมการศึกษาของเด็กต่างชาติในจังหวัดสมุทรสาคร"
นำเสนอเวที การสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ครั้งที่ 15 ประจำปีการศึกษา 2558 จัดโดย มหาวิทยาลัยทักษิณ และเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาสาขาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ด้วยการสนับสนุนของศูนย์ มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) วันที่ 28 พฤษภาคม 2559 ณ โรงแรมบีพี สมิหลาบีช สงขลา
- 2558 เรื่อง "โอกาสและสิทธิทางการศึกษาของเด็กต่างด้าว ผ่านประสบการณ์การทำงานสังคมสงเคราะห์ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร The Rights and Educational Opportunity of Migrants Children ; Experience of Working in Social Work in SamutSakorn province." นำเสนอเวทีงานสัมมนาวิชาการ เนื่องในโอกาสการสถาปนา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครบรอบ 61 ปี วันที่ 23 มกราคม 2558 ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

นักวิจัยคนที่ 3

- ชื่อ-นามสกุล อัครพงษ์เพ็ชรพูล
ชื่อ-นามสกุล Akarapong Pethpool
- หมายเลขบัตรประชาชน 3640100780112
- ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
- หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก โครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
โทรศัพท์มือถือ 081-2805847
E-mail : tok_2083@hotmail.com

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก โครงการจัดตั้งคณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

5. ประวัติการศึกษา

วุฒิการศึกษา	จากสถาบัน	สาขาวิชา	ปีที่จบการศึกษา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	ม.นเรศวร	พัฒนาสังคม	2551

วุฒิการศึกษา	จากสถาบัน	สาขาวิชา	ปีที่จบการศึกษา
ศิลปศาสตรบัณฑิต	ม.ราชภัฏพิบูลสงคราม	พัฒนาชุมชน	2547

6. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

พัฒนาสังคม, สังคมโลก

7. ประสบการณ์เกี่ยวกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ปี (ระยะเวลา)	สถานะ	เรื่อง(แหล่งทุน)
2560	หัวหน้า โครงการวิจัย	แนวทางการเผยแพร่วิถีชีวิตสังคมและวัฒนธรรมตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
		พัฒนาการของมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลกปี พุทธศักราช 2498-2558
		คุณลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์เพื่อการพัฒนาองค์กรสู่ประชาคมอาเซียนของ มหาวิทยาลัยราชภัฏในเขตภาคเหนือตอนล่าง(ได้รับทุนสนับสนุนนักวิจัยหน้า ใหม่มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร จำนวน 25,500บาท)
		การศึกษาพฤติกรรมและผลกระทบจากการเล่นเกมคอมพิวเตอร์ออนไลน์ของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก

1. ผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่

-

นักวิจัยคนที่ 4

- ชื่อ-นามสกุล พิกุล จิตมณี
ชื่อ-นามสกุลPikuJitmanee
- หมายเลขบัตรประชาชน 3560200270656
- ตำแหน่งปัจจุบัน นักพัฒนาชุมชนชำนาญการ
- หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก อ.บ.ต.บ้านหนูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่
โทรศัพท์มือถือ 081-2805847
E-mail :Jitmanee_26@hotmail.com

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก อ.บ.ต.บ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

5. ประวัติการศึกษา

วุฒิการศึกษา	จากสถาบัน	สาขาวิชา	ปีที่จบการศึกษา
รัฐศาสตรบัณฑิต	ม.รามคำแหง	รัฐศาสตร์	2559
รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต	ม.สุโขทัยธรรมมาธิราช	รัฐประศาสน ศาสตร์	2553

6. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

การบริหารจัดการท้องถิ่น, การพัฒนาชุมชน